

موسیقی پہ اسلام کی

لیکوال:

محمد حسن حقیار

Download from: aghalibrary.com

د پیل خبرې

د "غوټی" په نوم د چپرهار ولسوالۍ د محصلینو په مهالنۍ خپرونه کې مې د (د نڅا او موسیقي د اسلام له نظره) تر سرلیک لاندې یوه لیکنه ولوستله. لیکنه په حقیقت کې زما پر یوې مقالې چې د هیلې مجلې په پرله پسې 36 گڼې یا د 1381 کال په شپږمه گڼه کې د (نڅا او اتني، د اسلام له نظره) تر سرلیک لاندې خپره شوې وه، د نقد په ډول لیکل شوې ده. په دې لیکنه کې زه اسلام ته په ناروا منسوب کولو، د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو شان ته په بې ادبۍ تورن شوی یم. لیکنه مې په بېدینۍ او افتراء ولاړه بنودل شوې ده. لیکوال ډېر احساساتي شوی دی. دده په آند زما د لیکنې د رد لپاره یې ایتونه او احادیث هم د دلیل په توگه رانقل کړي دي. زه د لیکوال په احساساتي چلند خفه نه یم، ځکه چې یو خوهر څوک له خپلې سویې سره سم برخورد کوي، بل دا چې دا ورور که په حقه دی او که په ناحقه، هغه بېله خبره ده، خو ده ته ځان په حقه بنکارې او دده په آند له اسلام څخه د دفاع لپاره یې قلم رااخیستی دی، نو باید چې د احساساتو درناوی یې وشي، نور هم وهڅول شي چې اسلام ته د خدمت لپاره هلې ځلې وکړي. دا دعا بیا پر مور او نورو لوستونکو لازمه ده چې له الله جل جلاله څخه ده ته د حق د خدمت لپاره مرسته وغواړو. ده ته توفیق وغواړو چې د اسلام رېښتوني بڼه وپېژني، د اسلام له روح څخه ځان خبر کړي، د بصیرت سترگې یې وغړېږي، کور کرانه، غیر شعوري، په پټو سترگو او کلپشوي تقلید پرېږدي. الله جل جلاله دې نوموړي او مور ته استعداد، ذکاوت او توفیق راکړي، چې رېښتوني اسلام ته راوبولو. په رېښتوني معنا اسلام ته خدمت وکړو. له داسې فکر، جذبې، مبارزې او دعوت څخه دې الله جل جلاله مور ټول وژغوري، چې د گټې پرځای مو دین ته تاوان وراړولی وي. پښتانه څه بڼه وایي چې "له کم عقل دوست څخه هوښیار دښمن هم بڼه دی" اسلام ته د هغه د ناپوهو او متعصبو دوستانو د خدمت پایلې دا دی اوس د سر په سترگو وینو. دا څه چې په افغانستان کې تېر شول آیا دا له اسلام سره مینه شوه که دښمني؟ دا اسلام ته خدمت شو که خیانت؟

د شرق نابغه او فیلسوف علامه محمد اقبال همدې ډول ملایانو ته څومره بڼه وپلې دي،

چې:

"زما بر صوفی و ملا سلامی"

که پیغام خدا گفتند مارا
لیکن تاویل شان در حیرت انداخت
خدا و جبرایل و مصطفی را."

زه خو وایم چې بنه شو چې د اسلام او ټولني د خدمت لپاره یو بل قلم هم و خوځېد. مور یې ستایو،
هڅو و یې. د همدې لپاره په لیکوال څه نه لیکم.

"دروېش که خوله له یاره واخلي ورته بنه به وایو

مور دی ستایلی چا چې کړی نېک عمل دی چرته."

شومره چې زما د تېرې مقالې په محتویاتو (منځپانگې) پورې اړه لري، نو زه دلته دا
یادونه اړینه بولم چې هغه کومه سیاسي تبصره، رومان، خیال او یا کومه بله هنري او
تخلیقي لیکنه نه ده، چې ما به له ځانه څه لیکلي وي. دا یوه تحقیقي او دیني مقاله ده او ټول
محتویات مې یې له معتبرو او مستندو دیني کتابونو څخه را نقل کړي دي آن چې له هماغو
کتابونو څخه هم اقتباس او نقل شوی دی، چې بڼا غلي لیکوال په خپل مضمون کې ترې
اخیستنه کړې ده، د هر چا وینا مې چې راخیستې نو په ډاگیزه مې یې ماخذ هم بنودلی دی. زه
په ډاگه اعتراف کوم او دا منم چې زه ډېر کمزوری او د ډېرې ټیټې کچې لیکوال یم، زه نه په
امام غزالي پسې رسېدلې شم او نه په بخاري او ... پسې، نه زه د فتوی ورکولو لیاقت او
اهلیت لرم او نه د حکم صادرولو وس، خود علماوو، فقهاوو او مشایخو فتواگانې او
احکام مې څه ناڅه لوستي دي. که زه د اجتهاد وس او لیاقت نه لرم، نو د مجتهدینو
راوېستي احکام او فتواگانې خو مې مخ کې دي، نو زه بیا هم په ډاگه سره لیکم چې زما په
تېره لیکنه کې هېڅ نظر زما شخصي نظر نه دی. هېڅ یوه فتوی زما فتوی نه ده، هېڅ فکر او
نظر یواځې زما نظر نه دی، بلکې په دې فکر او نظر کې چې وروسته به یې تاسو هم ولولئ، د
اسلامي امت ډېر نامتو، پېژندل شوي، متبحر علماء، امامان او فقها راسره ملگري دي او یا
که ووايم، چې زه له هغو سره ملگري یم او په مقایسوي ډول مې د دواړو خواوو نظریات
لوستي او دلایلو ته په کتنې او د دواړو خواوو د حجت او استدلال په تلو سره یو پلوراته
دروند او حق ته رسېدلی ښکاره شو او ما یې هم لمن نیولې ده، نو اوس چې د یو داسې نظر په
څرگندولو چې هغه له ما څخه زر کاله یا شاوخوا یو نیم زر کاله وړاندې یو صحابي او یا
تابعی هم څرگند کړی وي او آن دا چې ما د هغه نظر ټکی په ټکی را نقل کړی وي. بڼا غلي
لیکوال ماته د بې ادب، مفتري او بې دینه نسبت کوي، نو آیا دا په خپله هماغه صحابي او یا
تابعی ته دا ډول نسبت کول نه دي؟ که یوه مسئله زه له فقهي کتابونو څخه را اخلم او یا کم تر
کمه د یو عالم نظر او یا د یو فقیه فتوی له عربی او یا بلې ژبې پښتو ته را اړوم، تردې چې زما
نظر په کې هېڅ دخیل هم نه وي ماته دا ډول سپک الفاظ کارول کېږي، نو آیا دا د هماغه فقیه

او عالم سپکاوی نه دی؟ اوس دې درانه لوستونکي قضاوت وکړي، چې بې ادبه، مفتري او بې دينه څوک دی؟ ما خو په تېره مقاله کې هم له هر نظر سره د هغه د خاوند نوم ليکلی او نقل قول مې ورته منسوب کړی او په دې مقاله کې هم بې سنده خبرې نه کوم.

د بناغلي ليکوال غوسه په دې خبره ډېره راغلې ده، چې ما رانقل کړي وو: "رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حضرت علي کرم الله وجهه ته وفرمايل، چې "ته له ما څخه يې او زه له تا څخه يم" حضرت علي رضي الله عنه ددې مبارکې وينا په اورېدلو دومره خوشاله شو، چې څو ځله يې د عربانو له دود سره سم پښه په ځمکه ځمکه ووهله."

او يا هم رسول اکرم صلی الله عليه وسلم خپل لمسي حضرت امام حسين رضي الله عنه ته وفرمايل، چې په صورت او سيرت (بنې او خوی) کې ته زما په څېر يې، نو هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه په خېزونو شو.

همداراز يې حضرت زيد بن حارث رضي الله عنه ته وفرمايل، : "ته زما خادم وروړي، هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه د نڅا په څېر حرکات پيل کړل."

اوس که فرض کړو، چې صحابه ويا تابعينو ته په دې رواياتو کې د نڅېدونکيو خطاب شوی دی، نو دا خو ما نقل قول کړی دی او دا خو په حقيقت کې د اسلام د ستر عالم او منل شوي فقيه امام او علامه محمد غزالي وينا ده، چې د هغه په مشهور تصنيف کيمياي سعادت کې يې کتلی شئ او حضرت عطاء الله پالوي په خپل کتاب قرآن اور فنون لطيفه کې هم رانقل کړې ده، نو اوس به په حضرت امام غزالي څه حکم وکړې؟ ما خو هلته هم د غزالي دا وينا په قوسونو (ليند کيو) کې رانقل کړې ده او حواله مې هم ورکړې ده، نو ولې يې مهر پر ما ولگاو؟ او د وينا خپل خاوند امام غزالي يې پرېښود او امام غزالي دا هم وايي، چې څوک نڅا ته حرامه وايي، هغه خطا شوی او تېروتی دی.

اوس به د بناغلي ليکوال د رانقل کړيو دلاپلو جاج واخلو او له دې دلاپلو څخه به دده برداشت هم وارزوو بيا به هم قضاوت لوستونکيو ته پرېږدو.

خو تر هر څه لومړی په حقوقي چارو کې دولسمشرد سلاکار وزير او دهبواد دنوموتي عالم (دستري محکمې او سنی رئيس) پوهاند عبدالسلام عظيمي او دستري محکمې ددارالافتاء درئيس او جيد عالم مولوي محمد صديق مسلم او دهغه له ملگرو نورو هغو قاضيانو او مفتيانو څخه مننه کوم چې له ډېرو بوختياوو برسېره يې دا کتاب ولوست، زه يې وهڅولم، دکار نيمگړتياوې يې راپه گوته کړې او گټورې مشورې يې راکړې.

مخکې له دې چې دنيوکې کوونکي دلاپل وارزوو ښه داده، د څېړنې پيل په يوې لنډې پيلېزې وکړو، د يوې مقدمې په ډول د موسيقي او نڅا په اړه د علماوو او فقهاوو ويناگانې او نظريات د لوستونکيو مخ ته کېږدو او له دې پيليزې څخه په برداشت اخیستلو يې د بحث

ايا سماع او موسيقي حرامه ده؟

وراندي لډې چې د موسيقي په اړه فقهي بحث ته ننوزو مناسبه ده چې ووايو په قرآن او حديثو كې د موسيقي او يا ميوزيك كلمه نلرو. فقهاوو هم چې كله پدې اړه بحث كړي دي نود غنا او يا دلهو د كارندويو (سامانونو) تر سرليك لاندې يې مسئله څېړلې ده.

په ژوند كې داسې مساېل ډېر دي، چې د اسلام له هماغو لومړنيو ورځو څخه يې د حكم په اړه علماء بېلابېل نظريات لري، چې په دې ډله كې غنا او نڅا هم شامله ده. علماء او فقهاء د سماع او موسيقي په اړه هم بېل بېل نظر لري آن تردې چې دواړو ډلو په دې اړه افراط او تفريط ته هم ملا تړلې ده. ځينې خلك داسې هم شته، چې موسيقي، ډول، رباب او ارمونيه خولا پرېږده، چې آن د ځينو مرغانو او ازونو هم نه خوښوي، ځكه چې موسيقيت په كې دي، خواره لگېږي او انسان ترې خوند اخلي. بله ډله يې بيا په جواز كې دومره افراط كوي، چې موسيقي ته هېڅ حد نه مني، هر ډول موسيقي، د هر چا او از د هر چا په وړاندې روا بولي، چې اسلام بيا دا دواړه افراطي او تفريطي نظرونه ردوي او په هره معامله او هره مسئله كې يې د خپل تعامل له مخې په يو معتدل او منځني چوكاټ كې موسيقي ته هم اجازه ورکړې ده، د موسيقي لپاره يې حدود ټاكلې، افراطي موسيقي، سكس يا بربنده موسيقي، فحشا او گناه ته تحريكوونكې موسيقي نه مني، د انسان له فطرت سره سمه او برابره موسيقي چې پورتنې اړخونه ونه لري، روا بولي.

د موسيقي په اړه امام غزالي په احياء العلوم او كيمياي سعادت كې، حضرت امام سعيد ابن حزم په المحلى كې، حضرت مولنا ابوالكلام ازاد په "غبار خاطر" كې، حضرت علامه عطاء الله پالوي په "قرآن اور فنون لطيفه" كې، او سمهالي د نړېوال شهرت لرونكي عالم علامه دكتور يوسف قرضاوي په "الحلال والحرام في الاسلام" او "الاسلام والفن" كې بناغلي ډاكټر محمد عماره په "الاسلام والفنون الجميله" كې اوږدې څېړنې كړې دي، چې زما پر دې ليكنه هم د همدې مشاېخو اغېز پروت دی، د ليكنې ډېره برخه مې ياد دوى له اثارو څخه مستقيم اقتباس دی او يا خويي ممكن غېر مستقيم اغېزوي. ماته خود موسيقي په اړه د دوى نظر د اسلام له روح سره برابر او حق ته رسېدلى برېښي او الله جل جلاله دې توفيق راكړي، چې په دې اړه د اسلام د ريښتوني تصور وياند او ژباړن واوسم. آمين.

د هنر او فن په اړه د اسلام دريځ

علامه قرضاوي ليكي: په سندرو كې له دنيوي ښكلا پرته، چې ارواې تازه كوي،

خوښوي يې، تاندوي يې نور څه نشته سندرې د فطرت غوښتنه ده، غوږونه يې د اور بدلو
اشتها لري، خوند ترې اخلي، هماغه ډول خوند، چې معده يې د خوندورې غذا له خوړلو
اخلي، هماغه ډول خوند چې سترگې يې د ښکلې منظرې له ليدلو اخلي، هماغه ډول خوند
چې پوزه يې د يو پاک شي، يو بوی لرونکي گل په بويولو احساسوي.

آيا پاک او خوندور شيان په اسلام کې حرام دي؟

ښکاره خبره ده، چې الله جل جلاله ځينې روا، پاک او خوندور شيان پر بني اسرائيلو ځکه
حرام کړي وو، چې هغوی ته د هغوی د ناوړو کارونو جزا ورکړي. دا حرمت هغوی ته په
حقيقت کې سزا ورکول وو: "فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات احلت لهم و بصد هم
عن سبيل الله كثيرا و اخذهم الربا و قد نهوا عنه و اكلهم اموال الناس بالباطل". يعنې "د هغه
ظلم او تېري له کبله، چې يهوديانو ترسره کړ او په دې خاطر، چې ډېر خلک يې د خداي جل
جلاله له لارې منع کړل، پاک او پاکيزه شيان مو چې هغوی ته حلال وو په هغوی حرام کړل او
د سود په اخيستلو په داسې حال کې، چې دوی يې له اخيستلو منع شوي وو او په ناروا سره
د خلکو د مالونو او شتمنيو د خوړلو په خاطر (مو دا کار وکړ)". (النساء، 160_161)

بل ځای فرمايي: "يا ايها الذين امنوا لا تحرموا طيبات ما احل الله لكم ولا تعتدوا ان الله لا
يحب المعتدين". يعنې "ای مومنانو هغه څه په ځان مه حراموئ کوم چې الله جل جلاله تاسو
ته حلال کړي دي او تېري مه کوئ، الله جل جلاله تېري کوونکي نه خوښوي."
دلته وينو چې الله جل جلاله هغه خلک تېري کوونکي بولي، څوک چې د الله جل جلاله
روا شوي شيان په ځان يا په نورو حراموي.

الله جل جلاله د پخوانيو امتونو د پېغمبرانو په کتابونو کې د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم
رالېرلو او د هغه رسالت زېري په دې ډول کړی دی: "يا مرهم بالمعروف و بينها هم عن المنکر و
يحل لهم الطيبات و يحرم عليهم الخبائث و يوضع عنهم اصرهم و الاغلل التي كانت عليهم".
هغوی ته د ښو کارونو په کولو او د ناوړو کارونو په نه کولو امر کوي او پاک شيان ورته
حلالوي او ناپاک شيان پرې حراموي او هغه لېرې کوي له دوی څخه د دوی درانه بارونه او د
سختيو هغه قيدونه چې دوی په کې بند وو. (الاعراف، 57)

داسې ښه شی به نه وي، چې عقل او روح يې ښه وبولي، ورته ميلان ولري او اسلام هغه د
خپل هغه رحمت، مهربانۍ او شفقت له مخې، چې په دې امت يې لري، روا کړی ونه اوسي او
دې امت ته يې د هغوی په کارولو يا کولو اجازه نه وي ورکړې: "يسئلونک ما اذا احل لهم قل
احل لكم الطيبات" يعنې "له تاسې پوښتي چې دوی ته څه شی حلال دي، ورته ووايه چې پاک
شيان تاسو ته حلال شوي دي." (مائده 45)

هېچا ته هم اجازه نشته، چې د الله جل جلاله له خوا څخه روا شوي پاک شيان پر ځان يا په

نورو حرام کړي. حلال گرځول او حرام گرځول د الله جل جلاله واک او اختیار دی او که څوک دا کار کوي، دا په حقیقت کې د الله جل جلاله په اختیاراتو او واکونو کې ځان ورگډول دي، چې دا کار په خپله شرک دی. (قل ارئیتم ما انزل الله لکم من رزق فجعلتم منه حراماً و حلالاً، قل الله اذن لکم ام علی الله تفترون) یعنی "ورته ووايه" داراته ووايي چې هغه څه چې الله جل جلاله تاسو ته پیدا کړي دي او تاسو ته یې رزق گرځولي دي او د هغوی یوه برخه موروا او یوه برخه موناروا گرځولي ده آیا الله جل جلاله تاسو ته دا اجازه کړې ده [چې ځینې روا او ځینې یې ناروا وگرځوئ] او که په هغه جل جلاله باندې دروغ وایئ. " (یونس 59)

ځینې کارونه او شیان الله جل جلاله د خپل لزوم دید له مخې حرام کړي دي او ځینې یې روا کړي دي، نو الله جل جلاله بیا هېچا ته دا حق نه دی ورکړی، چې د هغه جل جلاله په واک او اختیار کې تشبث وکړي، روا، ناروا او ناروا، روا کړي. د بېلگې په ډول الله جل جلاله زنا، غلا، ناحقه وژنه... حرام کړي دي، نو هېچا ته دا حق نشته، چې دا کارونه روا اعلان کړي. څرنگه چې هېڅوک حق نه لري، چې ناروا، روا اعلان کړي، همدا ډول هېڅوک حق نه لري، چې روا کارونه او شیان ناروا اعلان کړي او که څوک د الله جل جلاله له خوا روا شوي شیان په ځان یا په ټولنه حراموي، نو د الله جل جلاله له هماغه ډول قهر، غضب، عذاب او غوسې سره به مخ کېږي لکه څوک چې غلا یا زنا حلالوي. الله جل جلاله روا کوونکي او ناروا کوونکي دواړه غندي، گمراه او بې لارې یې بولي. (قد خسرالذین قتلوا اولادهم سفهاً بغير علم و حرموا ما رزقهم الله افتراء علی الله، قد ضلوا و ما کانوا مهتدين "یعني "بنکاره خبره ده، چې هغه کسانو تاوان لیدلی، چې خپل اولاد د حماقت او ناپوهۍ له مخې وژني او هغه څه چې الله جل جلاله دوی ته د روزی لپاره ورکړي، نو په الله جل جلاله د دروغو د تړلو له مخې یې پر ځان حراموي، له شک پرته چې په دې کارونو دوی گمراه کېږي او لاره نه مومي " (الانعام 140)

نو الله جل جلاله هغه کسان غندي، گواښي یې او رتي یې څوک چې له ځانه، بې دلیل، د الله جل جلاله روا او مباح شیان پر مسلمانانو حراموي او د الله جل جلاله له نعمتونو څخه یې بې برخې کوي. هغه که هر څه وي، چې ساز، سرود او موسیقي هم په همدې ډله کې راځي، چې که څوک بڼه په دې پوه وي، چې سماع او موسیقي تردې حده روا ده او بیا هم په حق سترگې پټوي او په تاویلونو، تاویلو ما ویلو، کمزوریو او موضوعي روایاتو، د قوي، څرگندو او قطعي دلایلو د مخنیوي هڅه کوي. په داسې حال کې چې خپل ضمیر او وجدان ته هم قناعت ورکولی ونه شي، نو له شک پرته دوی هم هماغه کار کوي کوم چې بني اسراېلو کاوه او د الله جل جلاله له عذاب او وعید سره مخ شول. مور مسلمانان یو، مور د ژوند په ټولو چارو کې د یو نظام او یو قانون تابع یو، مور یو غښتلی، بشپړ، تلپاتې، تغیر نه

منونکی اساسی قانون لرو، چي د اسلام شریعت او په خانگري ډول عظیم الشان قرآن دی. زموږ ټولې پرېکړې او فتواگانې به د قرآن او شریعت په رڼا کې وي. له ځانه او د خپل نفس له غوښتنې سره سمې پرېکړې نه شو کولی. الله جل جلاله له دې کار څخه منع کړي یو "ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا علی الله الکذب" یعنی "او د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ چې دا شی حلال دی او دا حرام ددې کار پاپله داده، چې الله جل جلاله باندې دروغو تهمت وایئ". (النحل 116)

"قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده" یعنی "ورته ووايه: چا د الله جل جلاله بنسکلا (زینت) حرامه کړې ده، هغه بنسکلا چې خپلو بنده گانو ته یې پیدا کړې ده (پنځولې ده).

په ټولو چارو او شیانو کې اصل روا والی دی

علما، فقها او دیني مشایخ وایي، چې د ژوند په ټولو چارو کې اصل روا والی دی یعنی هر څه په طبیعي ډول روا دي. هره چاره روا ده، هر شی په بنسټیز ډول روا او حلال دي. د هر شي او هر کار کولو اجازه شته ده او کوم شی او یا کومه چاره، چې الله جل جلاله په بنده گانو حرامه کړې ده او دوی ته یې مناسبه نه وي گڼلې، نو هغه یې بیا له دې عامې قاعدې څخه د واضح او روښانه فرمان په واسطه استثني کړي او وپسټي دي او مسلمانان یې خبر کړي دي، چې دا او دا کار چې تاسو او ټولني ته اوس یا په راتلونکي کې تاوان لري، مه کوئ. څرنگه چې دنیوي چارې لکونو آن میلیونونو ته رسېږي او قرآن او حدیث داسې نه کوي چې هرې چارې ته په خانگري ډول گوته ونیسي او د روا او ناروا په اړه یې پرېکړه وکړي، ځکه قرآن او یا په ټولیز ډول شارح اشارې کوي او تفصیل یې علماوو ته پرېښی دی، نو په عمومي ډول یې داسې فرمان صادر کړ، چې په اصل کې هر شی روا دی، هر څه کوئ او که زه (الله جل جلاله) څه مناسب نه وینم، نو پر هغه مو خبروم او د حرمت په اړه یې خپله پرېکړه دراوروم او د څه شي په اړه چې زه چپ یم او په بنسکاره ډول مې حرام کړی نه وي او یا مې د روا والي او ناروا والي په اړه ډاگیزه فیصله نه وي دراورولې، نو هغه چارې تاسو ته روا دي، ځکه چې زه هېروونکی نه یم، هېرول زما عادت نه دی، زه په خپله خوښه او اراده داسې کوم: "وما کان ربک نسیاً". یعنی "ستار ب هېروونکی نه دی." (مریم 64)

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و سلم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "هغه څه چې الله جل جلاله په خپل کتاب کې روا کړي دي روا دي او هغه څه یې چې حرام کړي دي، حرام دي او د هغه څه په اړه یې چې سکوت کړی دی، الله جل جلاله له هغه څخه تېرېږي، نو له همدې کبله یې د الله جل جلاله لخوا څخه روا والی په رسمیت ومنئ، ځکه چې الله جل جلاله هېڅ هم نه هېروي" و ما کان ربک نسیاً".

همداراز فرمايي: "الله جل جلاله په تاسو څه فرايض ايښي دي، هغه مه ضايع كوي او څه حدود يې ټاكلې دي، له هغو تېرې مه كوي او پرته له دې، چې هېر يې كړي، د ځينو شيانو په اړه يې د شفقت او رحمت له مخې سكوت كړي دي، نو تاسو يې هم په اړه سكوت وكړئ او پلټنه پكې مه كوي".

_ الله جل جلاله فرمايي: "هو الذي خلق لكم ما في الارض جميعاً" يعني "الله جل جلاله هغه ذات دى، چې د ځمكې پر سر يې هر څه تاسو ته پيدا كړي دي." (بقره 29) "وقد فصل لكم ما حرم عليكم الا ما اضطررتم اليه" يعني "او له شك پرته چې الله جل جلاله تاسو ته هغه څه، چې حرام كړي يې دي، روښانه كړي دي مگر هغه څه چې تاسې پرې اړ باسل شئ".

(الانعام 119)

همدا لامل دى، چې علماء وايي: هېڅ تحریم د منلو وړ نه دى، مگر د ښكاره نص له مخې. علامه قرضاوي وايي: "د قران د ډاگيزه نص او يا د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د صريح حديث او يا د ثابتې او يقيني اجماع له پرېكړې پرته هېڅ تحریم د منلو وړ نه دى. دى وايي كه نص او يا اجماع وجود ونلري يا دا چې صريح نص (آيات او يا حديث) وي، خو صحيح نه وي يا صحيح نص وي، خو د موضوع په اړه صريح نه وي، نو دا د يوې چارې په حراموالي دلالت نه شي كولى او په روا والي يې اغېز كوي او حكم د عفوي په عمومي ډاېره كې د روا په بڼه پاتې كېږي.

همدې دلاېلو ته په كتنې سره د فقهي د اصولو علماوو دا قاعده هم راوېستې ده، چې:

"الاصل فى الاشياء الاباحه" يعني "په شيانو كې اصل رواوالى دى".

نو اوس چې څوك موسيقي حرامه گڼي اړ دي، چې صريح نصوص ولري. قطعي دلاېل وړاندې كړي. په دلاېلو كې يې وضاحت، روښانتيا او پوره څرگندتيا وي، داسې نه چې د ايت يا حديث غرض يو څه وي او دوى يې په تاويل، تحريف او تحويل سره په موسيقي رااړوي. لكه چې وروسته به يې د دوى له خوا د لاهو او لغو په معنى كې ووينو. بيا به د بحث پايلې وڅېړو.

د موسيقي په اړه د ځينو علماوو اند

د تفسير احمد مفسر او د نور الانوار ليكوال ملا جيون، د مسلم شريف شارح، مشهور عالم او د لسگونو ارزښتمنو اثارو ليكونكيا امام محي الدين نووي، امام غزالي، امام ابن حزم، قاضي ابوبكر عربي، دعوارف المعارف ليكوال او د تصوف د سهرورديه طريقي امام، شهاب الدين سهروردي، امام الهندي مولينا ابوالكلام ازاد او د مشهور او سمهالي ليكوال او عالم مصطفى زرقاوي او ډاكټر يوسف قرضاوي په څېر لسگونه علما د موسيقي او سماع درواوالي پلويان دي چې د ځينو نظرونه به په تفصيل سره ولولئ.

ادفوي په خپل کتاب "الامتاع" کې ليکي، چې: "امام غزالي په خپلو ځينو فقهي کتابونو کې ليکلي دي، چې سندري د موسيقي له الو پرته د ټولو په اتفاق سره روا دي". ابن طاهر وايي چې د صحابه و او تابعينو په اتفاق او اجماع سره د موسيقي له الو پرته سندري روا دي.

تاج الفرازي او ابن قتيبه د حرمينو د علماوو او ابن طاهر او ابن قتيبه د مدينې د علماوو اجماع په دې اړه رانقلوي.

امام ماوردي وايي: "...تر دې چې د حجاز خلک يې د کال په غوره ورځو کې هم، چې خلک په کې په عبادت مکلف دي، رخصت بولي. (الاسلام والفن.)"

ابن نحوي په العمده کې ليکي: داسې روايتونه شته، چې ځينو صحابه و او تابعينو سندرو ته غوږ ايښی دی، چې ده د حضرت عمر، حضرت عثمان، ابن عمر رضي الله عنهم نومونه هم ياد کړي دي. همدا ډول، عمرو ابن العاص، حضرت عايشه، سعيد ابن مسيب، سالم ابن عبدالله، ابن عمر، ابن عبدالبر، امام ماوردي په البيان کې، رافعي، ابن ابي شيبه، ابو عبيده ابن جراح، بيهقي، حضرت سعد ابن ابي وقاص، ابن قتيبه ابو مسعود انصاري، بلال، عبدالله بن الارقم، اسامه ابن زيد، حمزه، ابن طاهر، براء ابن مالک عبدالله ابن زبير، ابو طالب مکي، حسان، زبير بن بکار، قرظ ابن کعب، امام ابو الفرج اصفهاني، خوات بن جبير، رباح بن معترف ابن حسان، خارجه ابن زيد، قاضي شريح، سعيد ابن جبير، عامر شعبي، عبدالله ابن عتيق، عطاء ابن رباح، محمد بن شهاب زهري، عمر ابن عبدالعزيز سعد ابن ابراهيم زهري، په تبع تابعينو کې څلور واړه امامان، ابن عيينه، د موسيقي له الو پرته سندري روا بولي.

امام شوکاني په نيل الاوطار کې هم همدا نومونه ياد کړي دي.

ډېرو علماوو د موسيقي له الو سره سندري روا بللې دي. قاضي ابوبکر عربي په خپل کتاب "الاحکام" کې ليکي: "داسې صحيح حديث وجود نه لري، چې په دې اړه په حرمت دلالت وکړي". ابن نحوي په خپل کتاب العمده کې همدا خبره کړې ده. ابن طاهر په کتاب السماع کې ليکي: "آن چې د (حرمت په اړه) يوه خبره هم صحيح نه ده."

ابن حزم وايي: "...په دې اړه يو صحيح حديث هم نشته دی او هر څه چې د موسيقي د حرمت په اړه روايت شوي ټول له ځانه جوړ شوي او موضوعي روايات دي او که د ثقه رواياتو له خوا يې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته نسبت شوی وای، هرومرو به مو منلي وای."

دميزان الاعتدال دمؤلف امام ذهبي او دلسان الميزان دمؤلف امام ابن حجر عسقلاني په څېر د حديثو نوموتي علماء هم ددا ډول حديثو روايت کوونکي څېري او نقد پرې کوي چې وروسته به يې ولولئ.

حضرت امام غزالي وايي: "هغه څوک چې سماع او موسيقي يې په حرکت او خوځښت رانه

ولي له عقلي او بدني ناروغۍ سره مخ او نيمگړی دی، تعادل نه لري، له روحانيت څخه لرې دی او په وچ طبيعت او بد ذوق کې تر اوبښ، مرغانو او نورو حيواناتو هم بدتر دی، ځکه چې اوبښ د خپل وچ طبيعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او بار لاندې منډه وهي. "

حضرت ابو داؤد فرمايي: "زه چې څومره لهو ته تمايل کوم هاغومره مې په حق نفس قوي کېږي. "

بيا هم غزالي ليکي: "موسيقي د زړه د ناروغيو درمل ده او زړه له ناروغيو، سترتيا او نارامۍ څخه ژغوري، نو ځکه مباح ده. "

امام شوکاني په نيل الاوطار کې ليکي: "د مدينې او سپدونکي او له هغوی سره په ظاهريه و او صوفيه و کې د نظر ملگري د سندرو په روا والي قانع دي که څه هم له چنگ او رباب سره وي. "

ابو منصور بغدادی شافعي وايي: "عبدالله ابن جعفر به د سندرو په اورېدلو کې کومه ستونزه نه ليدله او خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه کوله، ډېر وخت به يې له هغوی سندري اورېدلې او دا هم د حضرت امام علي د خلافت زمانه وه. "

حضرت امام غزالي فرمايي: "رقص (نخا) مباح ده. "

د حبشو لوبې ته چې بخاري يې هم روايت کوي امام غزالي د نخا او سرود نوم ورکوي.

حضرت عطاء الله پالوي ليکي: "د مسلمانانو هغه کتاب کې، چې د هر مسلمان په کور کې ايښی دی، يو ځل نه دوه ځله اشاره کوي، چې موسيقي پېغمبري لاره ده. "

علامه بدرالدين عيني حنفي د بخاري په شرح کې وايي: "له حضرت داؤد سره ارمونيه وه، چې هغه به ورسره سندري وپلې. "ابن حجر عسقلاني په فتح الباري او امام شوکاني په کتاب السماع کې ليکي: عبدالرزاق په خپل مسند کې له عبدالله ابن عمر څخه روايت کوي: "حضرت داؤد به ارمونيه غږوله او د زبور تلاوت به يې کاوه. "

فکر وکړئ نه يواځې دا چې حضرت داؤد به له زبور سره ارمونيه غږوله، بلکې له زبور پرته به يې په دومره خوند سره سندري هم ويلې، چې آن الوتونکي به يې هم اغېزمن کړل او ډلې ډلې به ترې راتاو وو.

سلطان المشايخ حضرت نظام الدين اولياء وايي: "په هغه قوم به د خداي جل جلاله عذاب ولې نه راځي، چې ته ورته د موسيقي د روا والي په اړه احاديث وړاندې کړې او هغه يې په وړاندې درڅخه دامام ابو حنيفه قول وغواړي. "

امام غزالي وايي: "هغه څوک چې له دريا (دايره) سره سندري حرامې بولي، نو هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له فعل څخه ښکاره انکار کوي، چې دا په خپله کفر دی. "

د ډهلي ستر محدث حضرت شيخ عبدالحق وايي: "محدثين وايي، چې د موسيقي د

حرمت په اړه یو حدیث هم صحیح نه دی. "حنفي محدث حضرت سيد جمال الدين وايي: "د موسيقي د حرمت په اړه چې وروستني علما کوم احاديث وړاندې کوي او استدلال پرې کوي، هغه نه ثابت شوي دي او نه کوم اصل لري، ځکه چې که په دوی کې کوم حدیث صحیح وای، نو بناغلیو مجتهدینو به پرې استدلال کړی وای، صحیح او حسن حدیث خو پرېږده، چې آن داسې ضعیف حدیث هم نشته، چې د موسيقي حرمت ثابت کړي. "

حضرت مخدوم سيد اشرف جهانگيري وايي: "د سماع تر ټولو ښه ځای مسجد دی. "

حضرت شيخ نقی الدین وايي: "د سماع په محفل کې گډون د خدای جل جلاله درضا لامل گرځي. "

حضرت مولینا عبدالرحمن لکهنوي وايي: "سماع زموره عبادت دی او مسجد د عبادت لپاره ځانگړی شوی دی. "

شيخ الفقهاء خيرالدين املي وايي: "سماع د جواز له حده تېر، د استحباب درجې ته رسېدلی ده. "

د اهل حدیثو نامتو عالم نواب صديق حسن خان وايي: "د سندرو او موسيقي د حرمت په اړه مې نه په قرآن کې آیت وموند او نه مې د حدیثو په کتابونو کې کوم حدیث ترسترگو شو. "

علامه شا جعفر وايي: "ماته له ساز او سرود سره د موسيقي په روا والي کې هېڅ شک نه دی پاتې له همدې کبله د نورو دلاېلو وړاندې کولو او نور بحث ته هېڅ اړتیا نشته. "

هغه دا هم ليکي چې کله د موسيقي په اړه بحث راشي، نو ضرور ورسره دا شرط ايښودل کېږي، چې که له موسيقي سره فواحش وي، يا شراب او نور منکرات وي، يا شهوت پاروونکي ويناوي يا پرې (قطعي يا تاش) وي يا د کوم مسلمان او يا هندو غېبت په کي کېږي، نو دا ډول موسيقي حرامه ده... نه پوهېږو چې له موسيقي سره ولې دا شيان تړل کېږي. دا شيان خو چې هر چېرې وي، په هره معامله کې وي، ناروا دي [ځکه دا شيان په خپل ذات کې حرام دي] ددې لپاره ولې موسيقي ځانگړې کېږي؟ ولې دا شيان له نورو مسابو سره نه تړل کېږي؟ ولې داسې نه ويل کېږي چې که د شرح وقايي د ځينو پاڼو په لوستلو شهوت راپارېږي، نو لوستل يې روا نه دي؟ ولې داسې نه ويل کېږي، چې که په مسجد کې کرمبول کېږي او جذبې او احساسات زيانمنوي، نو مسجد ته راتلل روا نه دي. ولې داسې نه ويل کېږي، چې که د ښځو د اواز په اورېدلو او د هغوی په ليدلو پاروونکي خيالات راځي، شهوت راويښېږي، نو د هغوی شهادت حرام دی.

دې محترم په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده، د موسيقي په اړه يې د اسلام او موسيقي په نوم کتاب ليکلی دی، چې له ډېرو دلاېلو او څېړنو وروسته ليکي: "موسيقي له ساز او سرود سره او بې ساز او سروده روا ده. "

علامه عطاء الله پالوي وايي: "دا په حضرت رسول كرم صلى الله عليه وسلم پسې بهتان دى، چې گواكي هغه صلى الله عليه وسلم موسيقي حرامه بللې ده." امام شوكاني وايي: "د موسيقي د حرمت په اړه د اجماع دعوه له يوې مخې باطله ده." دى زياتوي: "د ساز او سرود د حرمت په اړه، چې خومره روايتونه رانقل شوي دي يو يې هم صحيح نه دى، ټول باطل دي."

امام شوكاني وايي، چې قاضي ابوبكر بن عربي او امام ابن حزم هم كټ مټ همدا نظر لري. شوكاني له استثنا پرته وايي، چې "د موسيقي د حرمت په اړه چې خومره حديثونه وړاندې كېږي، ټول موضوعي دي."

د نړېوال شهرت خاوند نامتو بنگالي شاعر او اديب رابندر نات تاگور وايي، چې ځينې وخت انسان دومره مجذوب او دومره تراغېز لاندې راشي، چې د خپل حال د بيانولو لپاره الفاظ نه لري، نو كله چې الفاظ خلاص شي، نو د همدې حال د بيانولو لپاره موسيقي ته مخ ورواړوي او مرسته ترې وغواړي.

د موسيقي د حرمت د پلويانو دلايل

1_ د موسيقي د حرمت پلويان په هغه روايت استناد كوي، چې حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود، امام مجاهد، عكرمه او ځينو نورو صحابه ورضي الله عنهم ته منسوب شوي او دعوه كوي، چې الله جل جلاله په دې ايت كې موسيقي حرامه گرځولي ده. "و من الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم و يتخذها هزوا اولئك لهم عذاب مهين." يعنې "په خلكو كې داسې كسان هم شته، چې بې گټې او چټي خبرې اخلي، چې بيا په دې خبرو سره د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه آيتونه ريشخند كړي. دوى ته رسوا كوونكي او ذليلوونكي عذاب دى."

(لقمان 6)

دوى د لهو الحديث معنا سندرې اخيستي دي.

دوى وايي چې ابن شعبان له حضرت عبدالله ابن عباس څخه روايت كوي چې هغه به په دې آيت كې له لهو څخه غرض موسيقي بلله، خو عماره وايي چې د ابن شعبان ټول روايات دله منځه وړلو وړ دي.

ابن حزم وايي، چې د دوى دا وينا د څو لاملونو له مخې د منلو وړ نه ده، يو خو دا چې له دې آيت څخه دا ډول تفسير نه له حضرت رسول اكرم صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دى او نه له صحابه و څخه، بلکې د ځينو مفسرينو وينا ده چې حجت پرې نه شي کېدلى ځکه له الله جل جلاله اوله رسول الله صلى الله عليه وسلم پرته د هېچا وينا حجت نه ده. دوهم دا چې دا وينا او دا تفسير د نورو صحابه و او تابعينو له وينا سره مخالف دى. دريم دا چې په خپله همدا آيت په دې آيت باندې د دوى استدلال

ردوي، حُکله چې دا آيت وايي، چې "په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټې خبرې اخلي، چې بيا په دې خبرو سره (د الله جل جلاله بنده گان) په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه ريشخند کړي." دا خوداسې يو صفت دی، چې که په هر چا کې وي، نو هغه کافر دی، حُکله چې د الله جل جلاله لاره يې ريشخند کړې ده.

ابن حزم وايي: "که څوک کوم کتاب واخلي، چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو کافر دی حُکله چې الله جل جلاله هغه غندلی دی. خو الله جل جلاله هېڅکله هغه کسان نه دي غندلي، چې بې گټې او چټې خبرې د ساعت تېرۍ لپاره اخلي. ددې لپاره نه چې خلک پرې له حقې لارې واړوي، نو له همدې لامله يې په دې آيت استناد باطل او بې خايه دی. همدا ډول هغه خلک، چې په قصدي ډول د قرآن په تلاوت سره فرض لمونځ پرېږدي يا هغه څوک چې د نفلو په کولو سره فرض يا واجب لمونځ نه کوي يا د سندرو او ترانو په اورېدلو سره کوم فرض کار پرېږدي، نو دا شخص فاسق او گناهگار دی، خو که څوک ددې کارونو په کولو سره فرض نه پرېږدي، نو دا خو يې بد کار ندی کړی.

(المحلي لابن حزم 60/9)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحکام القرآن کې ددې آيت په تفسير کې ډېر بحث کړيدی او وايي چې دلته چې کوم لهو نا وره بنودل شوي هغه بڼه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهواني او حيواني غرايز تحريکوي يا هغه غږ هدف دی چې خلک له ايمان څخه اړوي، لکه د مکې د مشرکانو يو مشر (نصر بن الحارث بن علقمه) ٢ هجري _ ٦٢٤ م) چې کول، نوموړی د قريشو له شيطانانو او د بدر په غزا کې د هغوی د بيرغ له لېږدوونکيو څخه و، هغه به د ناعربو کتابونه او وينځې پېرلې چې په هغوی سره خلک بې ايمانه کړي يعنې هغه به د وينځو په سندرو او ددې کتابونو په ويلو خلک د قرآن له اورېدلو او له اسلام راوړلو منحرفول او گمراه کول. دلته هم موخه همدا ډول لهو ده چې د خدای جل جلاله د بنده گانو له گمراه کولو پرته بله موخه نلري. قرطبي همدا راز وايي چې د حسن بصري (٦٤٣ _ ٧٢٨ م) په اند دلته له لهو څخه غرض (کفر او شرک) دی.

مفسرين وايي چې نصر بن الحارث درستم او اسفنديار او د ايراني پاچايانو د کيسو کتابونه پېرل او بيا به چې په مکه کې چا وويل چې محمد صلی الله عليه وسلم دا ډول وايي نو ده به هغوی ريشخند کړل او د ايرانيو پاچايانو کيسې به يې ورته کولې او وپلې به يې چې زما خبرې د محمد صلی الله عليه وسلم له خبرو غوره دي. همدا راز نصر بن حارث به وينځې پېرلې او چې چا به غوښتل مسلمان شي نو هغه به يې خپلو سندرو غاړو وينځو ته وروست، بڼه خوراک او څښاک به يې پرې وکړ او بيا به يې ورته وويل چې دا درته له لمانځه او روژې څخه چې محمد صلی الله عليه وسلم يې درڅخه غواړي. او دا چې د محمد صلی الله عليه وسلم لپاره و جنگېږې غوره دي نو بيا دا آيت نازل شو.

نو دلته له لهو څخه موخه دا ډول لهو ده چې الله جل جلاله وغندله.

علامه الوسي وايي چې ددې آيت بڼه تفسير هغه دی چې حسن روايت کړی دی: کل ما شغلک عن عبادة الله وذكره من السمر والاضاحيک والخرافات والغناء ونحوها)

يعنې: هر هغه څه چې انسان د الله ج له عبادت او له ياد څخه مشغول څخه ساتي هغه که ټوکې وي ، که نکلونه وي او که سندرې او که داسې نور ټول لهو الحدیث ده . ۲۴ ټوک ۹۱ مخ
جلالین تفسیر د دې ایت (واستفزز من استطعت منهم بصوتک) (الاسراء ۶۴

يعنې: ((او له هغوی څخه دې چې په چا وس رسېږي نو په خپل غږ يې سپک (ذلیل) کړه .))
په تفسیر کې وايي چې مجاهد وايي چې د شيطان غږ خوشې خبرې او لوبې دي . او عبدالله ابن عباس وايي چې د شيطان غږ هره هغه وينا ده چې خلک گناه ته بولي
شهید آیت الله ډاکټر بهشتي هم موسیقي ته اشاره کړې ده چې مور د هغه د نظر لنډيز له
www.hmazaheri.com/book ويب سایت څخه رالېږدوو: ((هغه د دې په تفسیر کې وايي چې کله به رسول اکرم صلی الله علیه واله وسلم د جمعې په ورځ پر منبر خطبه اوروله ، سوداگريز کاروان به راغی او خلکو به د کاروان مخې ته د خوښۍ د ښکارولو لپاره ډول او دریا وهله نو په مسجد کې له رسول الله صلی الله علیه واله وسلم سره ناستو ځینو د کمزوري ایمان خاوندانو به لمونځ او مسجد پرېښود او د ډول او دریا خواته به يې منډه کړه چې الله جل جلاله د دوی په دې کار نیوکه وکړه او ويې غنده: ((قل ما عند الله خیر من اللھو ومن التجارہ)) يعنې: ((هغه څه چې له الله جل جلاله سره دي له لهو او سوداگري څخه ډېر غوره دي .))

ډاکټر بهشتي همداراز زیاتوي چې ډېرو داسې ویلي دي چې په دې ځای کې له لهو څخه غرض هماغه د شپېلۍ ، نغاري او طبلي غږ دی چې له بهر څخه ښار ته راننوتونکي سوداگريز کاروان به د دې لپاره غږ او په خلک خبر شي او د پلورلو او پېرودلو لپاره ورته ورشي ، نو کله به چې په مسجد کې د کمزوري ایمان خاوندانو داسې غږ او وېرېد نو یا به د دې غږ او وېرېدلو لپاره او یا به د سوداگريزې معاملې لپاره له مسجد څخه په وتلو شول او رسول صلی الله علیه واله وسلم به يې پر منبر ناست پرېښود ، چې الله جل جلاله د دوی دا کار و غنده . خو دا سمه نه ده چې له دې ایت څخه د موسیقي د حرمت لپاره کار واخيستل شي ، لکه څنگه چې له دې ایت څخه د سوداگري د حرمت لپاره کار نه شو اخيستلی .

خو ځایه په قرآن کې د لغو کلمه هم راغلې ده او ځینو فقهاوو لغو هم لهو معنی کړې ده او لغو ښه نه ده گڼل شوي ، خو بیا هم د لهو په حرمت دلالت نه شي کولی .

امام غزالي د يو چا په ځواب کې ، چې ویلي يې وو "سندرې لهو ، بې گټې او د ساعت تېرۍ شی دی " ویلي دي: "هو همداسې ده ، خو خبره داده چې دا دنیا ټوله بې گټې او لهو ده... له ښځو سره له هغه یوځای والي پرته ، چې د اولاد زېږولو لامل وگرځي ، نور هر ډول یوځای والی ، مستي او لوبې بې گټې دي (خو خلک يې کوي ، ځکه چې نفس يې غواړي) هر لهو آن د حبشي غلامانو لوبو ته د بي بي عایشې کتل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم هڅول ټول روا او په نص ثابت دي... لهو زړونه تازه کوي ، اروا تاندوي ، فکري ستوماتتیا له منځه وړي او زړونه ، چې له تازه گۍ او نشاط څخه لېرې وساتل شي ، نو مړاوي او وژل کېږي... نو موسیقي روحي درمل ده ، چې د ستړتیا او مړاويتوب د ناروغیو علاج کوي ، خو باید په

اور بدللو کي يي افراط و نه شي. لکه چي د دوا او درملو په خوړلو کي افراط په کار نه دی. په همدې خاطر لهو په دې نيت د قربت (الله جل جلاله ته د نږدېوالي) لامل گرځي". (احياء العلوم 1152)

2_ د موسيقي د حرمت پلويان په دې آيت، چي د نيکو مؤمنانو په ستاينه کي راغلي استدلال کوي: "و اذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه" يعني "کله چي چتي خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي." (قصص 55)

دوی وايي، چي سندري هم په لغو او چتي خبرو کي راځي، نو ځان ساتل ترې واجب دي. شېخ قرضاوي ځواب ورکوي، چي له دې آيت څخه چي څه څرگندېږي، هغه دا دي چي لغو عبارت دی له بدې وينا، کم عقلي خبرې، ترخي وينا او نورو څخه او دا آيت هم په همدې خبره شاهد دی: "و اذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه وقالوا لنا اعمالنا و لكم اعمالكم سلام عليكم لا نبعي الجاهلين". يعني "او کله چي بي گتې خبرې واورې، نو مخ ترې اړوي او ورته وايي، چي زموږ کارونه زموږ او ستاسې کارونه ستاسو دي، [زموږ خپل کار او ستاسو خپل کار دی] د خدای جل جلاله په امان موږ ناپوهان نه غواړو." (قصص 55)

او دا د عباد الرحمن (د خدای جل جلاله د بنده گانو) په صفت کي د الله جل جلاله ددې ستاين ډوله وينا په څېر ده، چي فرمايي: "... و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلما" يعني "او کله چي ورته ناپوهان څه ووايي، نو دوی ورڅخه د سلام په ويلو (سالمې خبرې) ځان خلاصوي." (فرقان 63)

که و منو، چي په دې ايت کي يادې شوې لغو کي سندري هم راځي، نو بايد چي داسې څه په کي راغلي وای، چي د سندرو نه اور بدل يي ستايلي وای او ښه کار يي گڼلی وای په داسې حال کي چي دلته داسې څه نه وینو.

د لغو کلمه د باطل د کلمې په څېر هر هغه شي ته وايي، چي گټه په کي نه وي او داسې شي ته غوږ اېښودل يا يې کول چي گټه په کي نه وي، تر هغې بد نه دي، چي د بل چا حق ضايع نه کړي او يا د فرضو او اړينو کارونو مخه ونه نيسي. له ابن جريح څخه روايت شوی دی، چي هغه سماع (روحاني موسيقي) اور بدل جا پز بلل، چا ترې وپوښتل، چي آيا دا کار به دې د قيامت ورځ په نيکو کارونو کي وشمېرل شي او که په بدو کارو کي؟ هغه ځواب ورکړ: نه په نيکو کارونو کي او نه په بدو کارونو کي دا د لغو په څېر ده او الله جل جلاله فرمايي: "لا يواخذكم الله باللغو في ايمانكم" يعني "الله جل جلاله مو په هغو سوگندونو نه نيسي، چي په ناپامۍ کي يې يادوي"

(بقره 225، مائده 89)

امام قرطبي (٦٧١ هجري ١٢٧٣ م) په جامع الاحكام القرآن کي ددې آيت په تفسير کي

ډېر بحث کړيدی او وايي چې دلته چې کوم لهُو نا وره نِسودل شوي هغه نِسِه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهواني او حيواني غرايز تحريکوي معنی خبرې يا کار دی چې هېڅ ديني يا دنيوي گټه پکې نه وي.

معارف القرآن ۱۸ ټوک ۹ مخ

امام غزالي فرمايي "که له تصميم او هوډ پرته په ناپامۍ کې قسم يا د خداى جل جلاله نوم يادول دا خو پرېږده، چې فابده نه لري، مواخذه يا د خداى جل جلاله له خوا نيونه هم نه لري، نو شعرا و نخبه څرنگه گناه او دهغه جل جلاله لخوا نيونه ولري!"

(احياء العلوم، کتاب السماع)

نوله همدې کبله مور وايو، چې هره سندره لغو نه ده، بلکې په دې کې د ويونکي او يا اورېدونکي نيت او غرض ډېر مهم دی، نِسِه نيت لهُو او ټوکه د خداى جل جلاله د نږدېکت او قربت لامل گرځوي او ناوړه نيت آن هغه عملونه هم، چې په ظاهره نِسِه دي او عبادت بلل کېږي په حقيقت کې باطلوي.

حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايي: "ان الله لا ينظر الى صوركم و اموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم و اعمالكم" يعنې "الله جل جلاله ستاسو ظاهر (بنکاره بدن) او شتمنيو ته نه گوري، بلکې ستاسو زړونو او کارونو ته گوري." (مسلم)

ډاکتر عمارة او شيخ قرضاوي په دې ځای کې د ابن حزم هغه گټوره وينا رالېږدوي، چې د سندرو د مخالفينو په ځواب کې يې ليکي: "هغوى پوښتي چې سندري روا دي او که ناروا؟ او په دې باور دي، چې په دې اړه دريمه لاره يا دريم حکم نشته، ځکه چې الله جل جلاله فرمايي: "فماذا بعد الحق الا الضلال" يعنې "آيا له حق وروسته له گمراهۍ پرته بل څه شته؟". خودوى ته زموږ ځواب دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايي: "انما الاعمال بالنيات و انما لكل امرء ما نوى" يعنې "د اعمالو د نِسِه والي او بدوالي معيار نيت دی او هر انسان ته د هغه د نيت جزا ده".

دا يوه قاعده ده، هر شي ته د همدې معيار له مخې کتل کېږي. هر څوک، چې سندري په دې نيت اوري، چې زړه يې ژوندی او روح يې تازه شي، سستي او تنبلي ترې کډې بار کړي او د الله جل جلاله بنده گي په خپل ډول وکولى شي، نِسو کارونو ته وهڅول شي، نو له شک پرته، چې نِسِه کار يې کړی دی او که د چا نيت نه ثواب او نه گناه وي، نو دده دا کار لغوه ده، چې نه گناه لري او نه ثواب، لکه بنو نو ته تلل، د ساعت تېرۍ لپاره د خپل کور په مخ کې گرځېدل، له خپل ذوق سره سم د رنگونو ټاکل او ... "(المحلى 60/9)

شهيد آيت الله ډاکتر بهشتي ددې ايت: ((واذ سمعوا اللغو اعرضوا عنه)) يعنې: ((کله چې لغو واورې نو ځان ترې ژغوري)) په تفسير کې وايي چې که لغو د لهُو په معنی وي او که په بله ځانگړې معنی، د آيت بنکاره غرض دادی چې له دې آيت څخه د موسيقي د حرمت لپاره کار نه شي اخيستل

کېدای، نو پر دې بنسټ ویلی شو چې په قرآن کې داسې آیت نه شو موندلی چې هغه دې د موسیقی په حرمت او آن په ټولیز ډول د لېو او لغو په حرمت دلالت وکړي.

3_ د حرمت پلویان په دې حدیث استناد کوي: "د مؤمن له خوا چې هره لېو ترسره کېږي، نو باطله ده

مگر له خپلې

مېرمنې سره لوبې، د آسونو پالنه او روزنه او غشي ویشتل". (اصحاب السنن)

دوی وايي چې په دې ځای کې سندري نه دي يادې شوي، نو اورېدل يې روا نه دي.

خو د روا والي پلویان بیا ځواب ورکوي، چې دا حدیث ضعیف (کمزوری) دی او استدلال

پرې نه کېږي او که دا ومانو، چې صحیح دی، نو دا خو بیا هم د حرمت معنی نه ورکوي، بلکې په بې گټې توب دلالت کوي.

دا حدیث دوه ډوله سند لري په یوه کې یې عبدالله ابن زید بن ازرق دی او په بل کې یې خالد بن زید دی

او ډاکټر محمد عماره وايي چې د حدیثو د پوهانو په نظر دواړه مجهول دي

له حضرت ابو درداء څخه را نقل شوي دي چې وايي: "زه چې څومره کولی شم، نو باطل

کارونه کوم، ددې لپاره چې د حق د پلویانو قوت مې ډېر شي." (الاسلام والفن)

دکتور قرضاوي وايي، چې که پورتنی حدیث صحیح هم وي، نو غرض یې دا نه دی، چې

ګوندې یواځې هم دا درې لوبې روا دي یعنې دا انحصاري حدیث نه دی که داسې وای، نو

رسول الله ﷺ په نبوي مسجد کې حبشو ته د لوبې – چې دی هم د دوی لوبې نڅا بولي –

اجازه نه وه ورکړې، نه به یې خپله ددې لوبو ننداره کړې وه او نه به یې حضرت عایشې رضي

الله عنها ته ددې لوبو د نندارې اجازه ورکړې وه. په بنونو، گلکڅونو... کې ګرځېدل، د

الوتونکیو خواړه غږونه اورېدل... که څه هم باطل او بې گټې دي، خو حرام نه دي.

همداسې دوه نور روایتونه هم شته دي لکه: ((ليس لهو المؤمن الا ثلاث: رمى الرجل بقوسه او تأديبه

فرسه او ملاعبته امراته)) یعنې: ((مؤمن له دې درې ساعت تېریو پرته د نورو اجازه نلري: غشي

ويشتل، د آسونو روزنه او له خپلې مېرمنې سره لوبې.))

ددې حدیث په سند کې هم خالد بن زید دی چې مجهول دی.

یو بل روایت کې د عطاء ابن ابی رباح له خولې ویل شوي چې جابر بن عبدالله انصاري او جابر بن عبید

انصاري مې ولیدل چې غشي یې اورول، له دې دواړو څخه یوه بل ته وویل چې آیا تا نه دي اورېدلي

چې د خدای جل جلاله پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((كل شئ ليس من ذكر الله فهو لعب لا يكون

اربعه: ملاعبة الرجل امراته و تاديب الرجل فرسه و مشي الرجل بين الغرضين و تعليم الرجل السباحة

((هر شئ چې د خدای جل جلاله یاد په کې نه وي اوله دې څلورو شیانو هم نه وي نو لوبې دي

، هغه له خپلې مېرمنې سره لوبې، د خپل آس روزنه، د دوه درو ترمنځ پلې تگ او لامبو یادول دي.))

ابن حزم وايي چې دا روایت جعلي دی او په اسنادو کې یې په ناوړه ډول تدلیس کړی دی، (یعنې چې

څوک له خپل هم مهالي څخه داسې څه روایت کړي چې ترې اورېدلي یې نه وي یا خپل شیخ – هغه څوک

چې ترې روایت کوي. په داسې نوم یاد کړي چې پرې مشهور نه وي (ځکه چې ددې حدیث په سند کې چې کوم زهري دی دا هماغه نوموتی او مشهور ابن شهاب زهري ندی ، بلکه دا بل نا پېژندل شوی او مجهول زهري دی چې عبدالرحیم نومېږي او خالد بن ابی زید یې هم په سند کې دی چې هغه هم مجهول دی.

4_ د موسیقی د حرمت پلویان په دې روایت هم استناد کوي، چې بخاري یې له ابو مالک او ابو عامر اشعري څخه رانقلوي: "لیکونن قوم من امتی یستحلون الحرو الحریر والخمر و المعازف" یعنی "زما په امت کې به داسې خلک پیدا شي، چې زنا حلالوي، د وربنمو ټوټې، شراب او معازف مباح بولي." (بخاري).

دکتور محمد عماره وايي چې بخاري دې روایت ته کوم سند نه دی وړاندې کړی یواځې دومره یې وېلي چې هشام بن عمار له عامر څخه روایت کوي او ابو عامر خپله مجهول دی.

ددې روایت در او یانو ژوند لیک په تهذیب التهذیب کې ښه روښانه شوی دی

خو ابن قیم جوزي په روضة المحبین کې د ابن حزم وینا ننگوي او وایي چې دا خبره له ابن حزم څخه پته پاتې ده چې بخاري چې له چا څخه روایت کړی دی هغه هشام بن عمار دی او هغه یې لیدلی دی او له بخاري پرته د حدیثو نورو امامانو ورته سند ورکړی دی په الاسلام و الفتن کې ددې روایت په اړه لیکي: دا حدیث که څه هم بخاري رانقل کړی دی، خو دا د معلقو حدیثو له ډلې څخه دی او مسند متصل نه دی. همدا لامل دی، چې امام ابن حزم یې د سند د منقطع کېدلو (تر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پورې د راویانو د لړۍ نه رسېدل) له کبله ردوي او نه یې مني، له معلق والي پرته نورو هم وېلي دي، چې په سند او متن دواړو کې یې نیمگړتیا شته ده.

امام حافظ ابن حجر عسقلاني کونښن کړی دی، چې ددې روایت سند متصل کړي او دې کار ته یې له نهولارو هڅه کړې ده، خو دا ټولې لارې هماغه راوي ته ورگرځي، چې د حدیثو امامان او نقادان پرې نیو کې لري. دا شخص د عمار زوی هشام دی.

(تعليق التعليق د حافظ ابن حجر)

نوموړی که څه هم د دمشق خطیب، محدث او عالم وو او ابن معین او عجلي یې ثقه بولي، خو امام ابو داؤد د هغه په اړه وایي: "خلور سوه حدیثونه یې روایت کړي دي، چې هېڅ اصل او بنسټ نه لري." ابو حاتم یې په اړه وایي: "رښتیا و یونکی دی، خو تل نه، څه یې چې لاس ته ورغلل، خلکو ته یې وویل، څه چې ورته ورسېدل شوي دي، خلکو ته یې [بې له پلټنې] وړاندې کړي دي."

حضرت امام احمد یې په اړه وایي: "بې مغزه او کم عقل دی."

نسایي بي په اړه وايي: "هغه ته بايد هېڅ توجه ونه شي" يعنې [هېڅ ثقه نه دی]. حافظ ذهبي که څه هم له نوموړي څخه دفاع کړې ده، خو وايي چې "هشام ربنستيا ويونکی دی، خو ډېرې خبرې کوي او داسې اقوال لري، چې کولی شورد يې کړو... په اختلافي او هغو مسایلو کې چې د ټولو په ژوند پورې اړه لري، د دا ډول خلکو روايت نه منل کېږي."

ددې حديث په اصل متن او سند کې له خبرو سربېره ددې حديث په دلالت او محتوی (منځپانگه) کې هم څه خبرې او اختلاف شته دی. په صحيح او دقيق ډول معلومه نه ده، چې له معازف څخه غرض څه دی؟ معازف يعنې څه؟ ځينې وايي د لهو او ساعت تېرې وسایل ترې غرض دي، دا هم ويل شوي دي چې معازف يعنې د سندرو او موسيقي سامان. که بيا هم دا و منو، چې دلته له معازف څخه هدف د موسيقي وسایل دي، نو د حديث لفظ چې په بخاري کې په معلق ډول راغلی د معازفو د تحریم بنکاره څرگندوی نه دی، ځکه چې [د حلال بولي] لفظ لکه څنگه يې چې ابن عربي وايي دوه معناوې لري، يوه معنا دا چې د هغوی په حلالوالي عقیده او باور لري او دوهمه يې مجازي معنا ده، چې په استعمال کې يې اسانۍ او سطحې نظره وايي. دلته که لومړی معنا مراد وای يعنې د لفظ حقيقي معنا، چې هغه په حلالو د حرامو بدلول دي، نو دا خو کفر گنل کېږي، ځکه هغه څه حلال بلل، چې حرمت يې قطعي وي لکه زنا، شراب... نو دا خو د ټولو په اتفاق کفر ده.

که و منو، چې حديث دلته په حراموالي دلالت کوي، نو آيا هدف دا دی چې دا څه شيان چې په دې حديث کې ياد شوي [زنا، شراب، وربنم او موسيقي] دا ټول يوځای کول حرام دي او که هريو يې بېل بېل ترسره کول حرام دي؟ دلته لومړی قول [يوځای کول] قوي برېښي، ځکه دا حديث هغه خلک غندي او د هغو خلکو اخلاقو ته اشاره کوي، چې په زنا، شراب خېلو، شپې ناستې [شب نشينې] له کاره وتي، ټوله مخه او ټول سر او کار يې له نجونو، شرابو، کبابو، سروزرو، وربنمو او تنگ ټکور سره دی.

ابن ماجه دا حديث له ابو مالک اشعري څخه په دې ډول روايت کوي: "زما له امت څخه به ځينې کسان شراب خېني، خوبل نوم به ورته ږدي، په مېلو او د سندرو غاړو بنځو په غېږه کې به پروت وي. الله جل جلاله به يې په ځمکه خېن کړي او خنزيران او بيزوگان به ترې جوړ کړي." همدا راز ابن حبان په خپل (صحيح) کې او بخاري په خپل تاريخ کې دا روايت کړی دی، خو هر چا چې له هشام پرته له بل چا روايت کړی دی، تا کېد يې پر شرابو کړی دی او سندري او موسيقي يې د زنا او شرابو د مجلس د متمم (پوره کوونکي) او تابع غوندې ياد کړي دي.

نو دلته د خبرې فوکس شراب دي يعنې په اصل کې همدا حرام دي.

5_ د تحریم مدافعين د حضرت عابشي رضي الله عنها دا حديث دليل نيسي: "الله جل

جلاله د سنډرغاړو بنځو، پلورل، بيه... حرام گرځولي دي.

ترمذي او تلبیس ابلیس

ځواب دادی، چې دا حدیث او د سنډرغاړو وینځو د پلورلو د حرمت په اړه، چې نور څومره احادیث دي، ټول ضعیف [کمزوري] دي. (المحلی 56/9)

ابن حزم وایي: ددې روایت په راویانو کې سعید ابن رزین دی چې له خپل ورور څخه روایت کوي او هېڅوک هم دا دواړه نه پېژني. په لسان المیزان کې یې همداروایت له خپل پلار څخه کړی امام ذهبي او امام ابن حجر هم د سعید په اړه دا بن حزم نظر تائیدوي.

وگوري دابن حجر لسان ۲۹: ۳ او دذهبي میزان ۱۳۶: ۲

همداراز ددې حدیث په راویانو کې لیث هم دی چې ضعیف دی. طبراني په الاوسط کې په کمزوري سند روایت کړی او بیهقي وایي چې: ((محفوظ ندی))

بل دا چې امام غزالي وایي دلته له سنډرغاړو وینځو څخه غرض هغه وینځي دي، چې د شرابو په محفلو، مېکدو او عشرتکدو کې پرډیو، فاسقو نارینه و ته سنډرې وایي او د بنځو له خوا پرډیو فاسقو نارینه و او هر هغه چاته، چې د فساد وېره ترې وي، سنډرې ویل حرام دي، خو خپل مالک [د وینځي بادار] ته سنډرې ویل په دې حدیث کې حرامې شوې نه دي. آن د پرډیو پر وړاندې هم هغه وخت وینځو ته سنډرې ویل روا دي چې دفتني وېره نه وي. لکه په لاندې حدیث کې، چې راغلي دي او صحیحینو (بخاري او مسلم) یې روایت کړي دي. هغه داسې، چې رسول الله ﷺ د دوو وینځو د سنډرو غږ واورېد، خو هغه یې منع نه کړلې او ابو بکر رضی الله عنه ته یې وفرمایل: "دا دواړه پرېږده (چې خپلې سنډرې وایي)".

صحابه و سنډرغاړې وینځې پلورلې او پېرلې دي لکه وروسته به چې د ابن عمر او ابن جعفر معامله ولولو، نو که د سنډرغاړو وینځو پلورل او پېرل چور حرام وای، نو دوی ولې پلورلې او یا پېرلې؟

بل دا چې اسلام، چې د سنډرغاړو وینځو پلورل حرام بللي دي لامل دا دی، چې اسلام غوښتل او غواړي، چې د وینځو او مرییتوب دود دې له اسلامي ټولني څخه ورو ورو کډه وکړي او په دې ډول چې یو دې وینځه په یوه او بل دې یې په بل پلوري دا کار ښه نه عملي کېږي، دلته حکمت او د اسلام غېرامریمه غوښتنه (د خلکو هڅونه) داده، چې سنډرغاړې وینځه مه پلوره، بلکې ښه داده چې مخه یې ورته خلاصه او ازاده یې کړي.

6_ دوی بل د نافع دا روایت دلیل نیسي: "کله چې ابن عمر رضي الله عنه د یوه شپانه د شپېلۍ غږ

واورېد، نو په دواړو غوږونو یې گوتې کېښودې، لاره یې بدله کړه او له نافع رضي الله عنه څخه یې وپوښتل، چې ای نافع رضي الله عنه ته دا غږ اورې. ما ورته وویل، چې هو! ده همداسې پوښتل، چې غږ اورې؟ او ما ورته وویل چې هو. تر دې چې نور ما هم د شپېلۍ غږ نه اورېده او هغه ته مې وویل، چې

نه، نور يې نه اورم. له هغې وروسته ابن عمر رضي الله عنه له غوړو گوتې لېرې کړې او خپله سورلۍ يې اصلي لارې ته برابره کړه او ويې ويل: "رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يسمع زمارة راع فصنع مثل هذا" يعني "رسول الله صلى الله عليه وسلم مې وليد په داسې حال کې، چې هغه د شپانه د شپېلۍ غږ اورېد، نو هغه صلى الله عليه وسلم همدا سې وکړل."

(احمد، ابو داؤد، ابن ماجه)

حضرت ابو داؤد د دې حديث په اړه وايي، چې دا حديث موضوعي دی ابو علي التلوي وايي چې له ابو داؤد څخه مې اورېدلي دي چې ويل يې دا حديث منکر دی او که صحيح هم شي، نو دا خود موسيقي د روايي د پلويانو دليل دی، نه يې د مخالفينو. دا ځکه چې که د شپېلۍ اورېدل حرام وای، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به ابن عمر رضي الله عنه ته مباح نه بلله او ابن عمر رضي الله عنهما به نافع رضي الله عنه ته مباح نه بلله او هغوی ته به يې هم امر کړی وای، چې تاسو يې هم مه اورئ. دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ابن عمر رضي الله عنه پرېښود، چې وايي وري او ابن عمر رضي الله عنه بيا نافع رضي الله عنه پرېښود دا په خپله د روايي دليل دی، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې يواځې په خپله له اورېدلو ډډه وکړه. رسول الله صلى الله عليه وسلم يواځې له شپېلۍ څخه نه، بلکې له ډېرو نورو مباحو دنيوي چارو څخه په خپل طبيعت ډډه کوله. د بېلگې په ډول په شريعت کې په ډډې يا تکيې لگولو خوراک روا دی، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم هېڅکله هم په ډډې خوراک نه کاوه او يا دا چې هغه صلى الله عليه وسلم به د شپې په داسې حال کې ويده کېده، چې هېڅ درهم او دينار يا سره او سپين زربه يې ذخيره نه درلودل او خيراتول به يې، خو نور خلک بيا په دې کار مکلف نه دي. دا د هغه صلى الله عليه وسلم ځانگړنه وه، همدا ډول دلته د شپېلۍ حکم هم همدا سې دی.

7_ دوی په دې روايت هم استناد کوي: "رنتيا ده، چې موسيقي په زړونو کې نفاق

زرغونوي." ابو داؤد

د دې روايت په راويانو کې عبدالرحمن بن عبدالله عمري دی امام احمد دده په اړه وايي: ((دده يو حديث هم صحيح ندی))، ((دده حديث مو حذف کړ، حديثونه يې منکر دي دروغجن و)) السماع

همداراز د دې حديث په سند کې سلام بن مسکين له يوبې نومه بوډا څخه روايت کوي چې دا بن حزم په وينا، رنتيا هم حيرانوونکی دی.

دا نه ده ثابت ده، چې دا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم چې معصوم دی وينا وي، بلکې د يو چا نظر دی، چې نور ورسره مخالفت لري. په ځانگړي ډول قدرمن صوفيان. دوی وايي، چې سندرې زړونه نرموي او له گناه څخه د پېښمانۍ او توبې او بخښنې غوښتلو لامل گرځي. همدا لامل دی، چې صوفيان خپل روحونه په موسيقي تازه او ژوندي کوي او خداي جل

جلاله ته پرې ځان نږدې کوي، خپل هوډ او قصد پرې وږمن او خوشبو کوي او دا يو داسې حالت دی، چې له تجربې، ځکلو او تمرین پرته پرې څوک نه پوهېږي او هر چا چې دا حال وځکه نور بڼتوني شناخت ته ورسېد او (شنیدن کې بود، مانند دیدن).

امام غزالي وايي: "دا حکم د اورېدونکي په اړه نه، بلکې په هغه سندرغاړي تطبیقېږي، چې سندرې یې د زړه له تل څخه نه وي، په مصنوعي اکتونو د خلکو پام ځانته راواړوي، خپله دومره اغېزمن نه وي، خو په دروغو ځان ډېر اغېزمن بڼي. ددې لپاره، چې خلک یې خوښ کړي، له هغوی سره منافقانه او دوه مخی چلند کوي، خو غزالي زیاتوي: "او دا کار د تحریم لامل نه ګرځي، ځکه چې ډېر شيان او کارونه د نفاق د را زرغونېدلو لامل ګرځي، خو حرام نه دي. لکه د بنو جامو اغوستل، په بڼه سپرلې (اوس په بڼه موټر کې) ګرځېدل، نور د ویاړ سامانونه کارول، نو له همدې کبله د نفاق د ظهور او زرغونېدلو د علتونو او لاملونو کارول ګناه نه ده.

8_ د موسیقي د حرمت پلویان په هغه څه، چې د شایعي په ډول په خلکو کې خپاره شوي، چې ګویا د بڼځې غږ عورت دی استدلال کوي، خو د بڼځې غږ عورت نه دی. علامه دکتور یوسف قرضاوي وايي، چې د خدای جل جلاله په دین کې هېڅ داسې دلیل او یا شبهه دلیل (دلیل ته ورته سند) نشته، چې وښيي چې د بڼځې غږ عورت دی. ډېرو بڼځو به له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه پوښتنې کولې، ډېرو صحابه و له سپېڅلو بیبيانو پوښتنې کولې او هغوی به ځوابونه ورکول، خو هېچا ونه ویل چې دا حدیث چې عابشي یا بلې صحابې روایت کړي او یا دا فتوی چې فلانې صحابې ورکړې ده، دا د عورت [د بڼځو د غږ] لوڅېدل دي، چې پټول یې فرض دي. سره له دې، چې د نورو مسلمانو مېرمنو په پرتله امهات المومنین ته شرایط تنګ او سخت وو او ځینې داسې قیودات پرې ایښودل شوي وو، چې پر نورو مسلمانو مېرمنو نه دي ایښودل شوي.

[د بڼځو د غږ د حکم په اړه زما په بل کتاب [بڼځه او اسلام] کې اوږده څېړنه شوې ده. د معلوماتو د زیاتوالي لپاره یې کتلی شی].

که څوک ووايي، چې دا په عادي ژوند پورې اړوند دي، نو زموږ ځواب ورته دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دوه وینځو له خولو سندرې واورېدې، نو هغه یې منع نه کړلې او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته یې هم وویل، چې له دوی سره کار مه لره.

ابو جعفر رضي الله عنه، نورو صحابه و او تابعینو به له وینځو څخه سندرې اورېدلې.

9_ د موسیقي د ښمنان په هغه روایت هم استدلال کوي، چې ترمذي په مرفوع ډول له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت کړی دی: "هر کله چې زما امت دا پنځلس کارونه وکړي، نو په بلا به اخته شي" په دوی کې له سندرغاړو وینځو او د موسیقي له وسایلو څخه ګټه اخیستل

هم بسودل شوي دي، خو قرضاوي وايي، چي د ټولو په اتفاق سره دا حديث ضعيف دی، نو ځکه نشو کولی چې پرې استناد وکړو.

ابن حزم وايي چې تريحيی ابن سعید پورې ددې روايت راويان ټول مجهول خلک دي او يحيی ابن سعید له محمد څخه يوه کلمه هم نده روايت کړې ځکه چې دهغه هممهاله نه و. ددې روايت په سند کې فرج بن فضاله هم دی او امام احمد دده په اړه وايي چې هغه له يحيی څخه منکر حديث روايت کړی دی. ده به باوري خلکو ته منکر احاديث منسوبول، ابن حبان وايي چې فرج بن فضاله دا احاديثو باوري سندونه جوړ او ترتيب کړل او بيا به يې بېهوده متنونه ورپورې وتړل يعنې صحيح او متصل سند پسې به يې بېهوده او چټي متن تار په دې ډول متنونو استدلال صحيح ندی.

الاسلام والفنون الجميلة نقل له السماع ۸۵ مخ څخه

۱۰- دوی د ابو امامه په دې روايت هم استناد کوي چې وايي له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه مې واوړېدل: ((لا يحل تعليم المغنيات ولا شرا وهن ولا بيعهن ولا اتخاذهن و ثمنهن حرام وقد انزل الله ذالك في كتابه: (ومن الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم) ، و الذي نفسي بيده مارتع رجل عقيرته بالغناء الا ارتد فله شيطانان يضربان بارجلهما صدره و ظهره حتى يسكت) ، يعنې: ((د سندر غاړو بسځو روزنه، پېرل او پلورل او کارته نيول روانه دي، د هغوی بيه حرامه ده او الله جل جلاله دا په قرآن کې نازل کړي دي. (او په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې گټې او چټي خبرې اخلي چې بيا په دې خبرو د الله جل جلاله بنده گان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي) ، په هغه ذات سوگند چې زما روح يې په واک کې دی، هېڅوک سندرې نه وايي مگر دا چې دوه شيطانان ورپسې شي او پر پښو پر سينه او پر ملا يې تر هغې وهي تر څو چپ شي.))

ددې حديث په روايت کونکيو کې اسماعيل بن عياش او قاسم دي چې محدثين دواړه ضعيف بولي. که څه هم ابن حجر ترې دفاع کړېده خو ابن حزم يې کمزوري بولي او (منکر له) حديث يې بولي، اسماعيل ابن عباس د التهذيب ((په اړه وايي چې ځينې پرې باور کوي او ځينې پرې نيوکې لري، کله چې د نوموړي په اړه له يحيی ابن معين څخه وپوښتل شول نو ويې ويل: ((د شام له اوسېدونکيو سره ستونزه نلري خو عراقيان يې روايات (حديثونه) نه مني.

ددې روايت په سند کې عبدالملک بن حبيب هم دی او لکه چې لاندې يې لولو، محدثين پرې باور نه لري.

۱۱- عبدالملک بن حبيب دوه روايته لري، يو دا چې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايي: ((ان المغني اذنه بيد شيطان يرعشه حتى يسكت.))

يعنې: ((د سندر غاړي غوږونه د شيطان په واک کې دي تر هغې يې خوځوي تر څو چپ شي.))

ددې حديث يورايو عبدالملک دی چې علما پرې باور نه کوي او بل يې عمري صغير دی ، چې علما يې ضعيف بولي .

دوهم دا چې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايي: ((ان الله حرم تعليم المغنيات و شراءهم و بيعهن و اكل اثمانهن .)) يعنې: ((رښتيا چې الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو روزل ، پېرل او پلورل او د هغوی بېبې خوړل حرام گرځولي دي .))

محمد عماره وايي چې: ((د عبدالملک بن حبيب ټول حديثونه د ورکولو وړ دي .)) دې روايت ته د گوتې نيولو وړ يو بل ټکی دادی بې له دې چې د وينځو او اصيلو (ازادو) ښځو توپير وشي ، په ټوليز ډول وېل شوي چې د سندرغاړو ښځو پلورل او پېرل او بيه حرامه ده . په اسلامي فقه کې د وينځو د پلورلو او پېرلو اجازه شته خو د ازادو ښځو پلورل او پېرل هېڅکله هم روانه دي او په دې کې ښځې په مطلق ډول (د وينځو او ازادو له توپير پرته) يادې شوې دي او داسې برداشت ترې کېږي چې که اصيله او ازاده ښځه سندرغاړې نه وي نو پلورل ، پېرل او د بېبې خوړل هر څه يې روا دي . چې دا د الله جل جلاله د احکامو او نبوي ارشاداتو مخالفه خبره ده او په احاديثو کې دومره تېروتنه او تعارض هېڅکله نه وي چې دا په خپله ددې روايت کمزوري په گوته کوي .

بله دا چې دا له نورو موثقو رواياتو سره ښکاره ټکر لري موږ وينو چې د رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابه و سندرغاړې وينځې پلورلې او پېرلې دي چې بېلگې يې دلته هم لولو .

ابن الفرضي د عبدالملک بن حبيب (۲۳۸ هجري - ۸۵۲ م) په اړه وايي چې هغه حديث پېژندونکی نه دی ، باجني او ابن حزم يې په اړه وايي: ((ابو عمر بن عبدالبر به هغه دروغجن باله .))

۱۲- حضرت انس (رضي الله عنه) وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي: ((من جلس الى قنية صب في اذنيه الانك يوم القيامة .)) يعنې: ((څوک چې د سندرغاړې سندروته کېږي نو د قيامت په ورځ به يې په غوږونو کې سرپ واچول شي .))

ابن حزم وايي چې انس رضي الله عنه ته منسوب دا حديث بدمرغي راتوکوي ځکه چې نا پېژندل شويو کسانو روايت کړيدی او يو د باور وړ شخص هم په دې اړه له مالک څخه روايت نه دی کړی .

دوهم دا چې په دې روايت کې مکحول له عايشې رضي الله عنها څخه روايت کوي په داسې حال کې چې هغه هېڅکله هم عايشه رضي الله عنها نه ده ليدلې او نه يې هممهاله وو . همداراز په دې روايت کې د هاشم بن ناصح او عمر بن موسی غوندي مجهول خلک دي ، دا حديث منقطع هم دی او په دې روايت کې له ابو عبدالله څخه هم روايت شوی دی چې هېڅوک يې نه پېژني .

ددې روايت په رواياتو کې ابو نعيم - عبید بن هاشم - هم دی چې ابن قيسر يې په اړه وايي: ((هغه ضعيف دی او حديث يې له ابن مبارک څخه نه دی راخيستی او له مالک څخه ډېر منکر دي ، بلکې له ابن منکدر څخه يې په مرسل ډول روايت کړی دی .))

الاسلام والفنون الجميلة .

۱۳ د ابو مالک اشعري رضي الله عنه روايت چې وايي له پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه يې اورېدلي دي (يشرب الناس من امتي الخمر يسمونها بغير اسمها تضرب على رؤسهم المعازف و القنيات يخسف بهم الله الارض .)) يعنې: ((زما په امت کې به ځينې خلک شراب څښي خو بل نوم به پرې ږدي

او په مخکې به يې موسيقي غږېږي او سندرغاړې بنځي به سندرې وايي ، الله جل جلاله به يې په
خمکه ننباسي))

ابن ماجه او تاريخ بخاري.

داد ابن ابی شيبه روايت دی چې معاويه بن صالح پکې دی چې کمزوری يې بولي او بل په کې مالک
ابن ابی مریم دی چې څوک يې نه پېژني .
امام ذهبي هم وايي: ((ابن معين د معاويه بن صالح په اړه وايي: د خوبسې ، او باور ، وړ شخص نه دی .
((

۱۴- په يو حديث کې راغلي چې: ((ان الله تعالى نهی عن صوتين ملعونين: صوت نائحة و صوت مغنية
((يعنى)) الله جل جلاله دوه رتل شوي غږونه منع کړيدي: د نوحه کوونکې (په مړي په اجوره يا بې
اجورې په ډېر لور غږ او له حد څخه په وتلي انداز يا په مکر ژرېدونکې بنځې) او د سندرغاړې بنځې
غږونه .))

ابن حزم وايي: دا معلومه نده چې ددې روايت راوي څوک دی . دې ته د قدسي حديث نسبت شوی چې
هېڅ سند نه لري او مطلق په پورتنی ډول روايت شوی دی .
ډاکټر عماره د السماع په حواله وايي چې ددې روايت راوي جابر دی او ابن حبان د هغه په اړه وايي چې
هغه حافظه نه لري ، ډېرې سهوې کوي ، توهم پرسته دی . د وهم او گومان له مخې به يې روايتونه کول ،
يو خيال پلوه (خيال پالونکی) شخص دی ، ډېر زيات منکر احاديث لري نو د پرېښودلو وړ دی او احمد
بن حنبل او يحيى بن معين هغه پرېښی دی ، هغه په دروغ ويلو او له ځانه د جوړو احاديثو په خپرولو او
د صحيحو احاديثو په پټولو کې ځانگړی شهرت لري .
او ددې حديث په دوهم روايت کې محمد بن يزيد طحان يشکري دی چې هغه هم ناوړه او له ځانه د
حديثو جوړوونکی شخص وو .

السماع ۸۳_۸۵

۱۵- حضرت عايشې رضي الله عنها ته منسوب روايت: ((من مات و عنده جارية مغنية فلا تصلوا عليه
((يعنى:)) هر څوک چې مړ شي او سندرغاړې وينځه ولري نو په هغه (د جنازې) لمونځ مه کوئ .))
ددې روايت دوه راويان هاشم او عمر مجهول له خلک دي او مکحول له سره عايشه رضي الله عنها ليدلې
نه ده نو څنگه له هغې رضي الله عنها څخه روايت کوي .

۱۶- عبد الله ابن عمر ته منسوب روايت چې وايي: ((يو سړي د خدای رسول ته وويل چې زه او بن لرم
آيا خدا ورته ويلي شم ؟ هغه صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل هو ، هغه بيا وپوښتل چې آيا سندرې
ورته ويلي شم ؟ هغه صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل ، پوه شه چې د سندرغاړې غوږونه د شيطان
په واک کې دي ، سپکوي يې تر څو چې چپ شي .))
ددې روايت په راويانو کې يو عبد الملک دی چې د باور وړ ندی او بل عمر صغير دی چې محدثين يې
ضعيف بولي . ابن حزم عبد الملک ته د نا باوره او هلاکوونکي الفاظ کارولي دي .

لکه وړاندې مو چې وویل خدا د (ح) په پېښ سره هغه غږ او سندروته وایي چې او بنان پرې مستوي او گړندی تگ پرې کوي.

۱۷- د سعید ابن منصور له لارې له ابو داؤد له سلیم بن سالم بصري، له حسان بن ابی سنان، بیا د یو سړي پواسطه له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلیا لله علیه وسلم فرمایي: ((یمسخ قوم من امتي فی اخر الزمان قرده و خنازیر قالوا: یا رسول الله و یشهدون ان لاله الا الله و انک رسول الله: قال نعم و یصلون و یصومون و یحجون قالوا: فما بالهم یا رسول الله؟ قال: اتخذوا المعازف و القنیات و الدفوف و یشربون هذه الاشره فباتوا (۱) علی لهوهم و شرابهم فاصبحوا قرده و خنازیر.))

(۱) په بل روایت کې فیباتون راغلي دي

یعني: ((په وروستی زمانه کې به زما د امت یوه ډله د بیزوگانو (شادیانو) او خوگانو په بڼې مسخ شي، ویې ویل: ای د خدای جل جلاله رسوله! او هغوی شهادت ورکوي چې له یو الله جل جلاله پرته بل معبود نشته او ته په حقه د الله استازی یې ((هغه صلیا لله علیه وسلم و فرمایل هو او لمونخ به هم کوي، روژه به هم نیسي او حج به هم کوي. هغوی وویل ای د خدای جل جلاله رسوله! خیر په هغوی څه شویدی؟ هغه صلیا لله علیه وسلم و فرمایل: ساز او سرود به غږوي، سندرغاړې ښځې او دریاگانې به کاروي او شراب به څښي او شپه په لهو او شراب څښلو سبا کوي او په دې وخت کې به د بیزوگانو او خوگانو په بڼه واوړي.))

دا روایت د داسې چا لخوا شوی چې نه نوم لري او نه یې څوک پېژني.

شهید آیت الله ډاکټر بهشتي وایي چې په روایاتو کې ساز، طنبور و هلو او دا ډول نورو شیانو ته اشاره شوې ده چې د ځان خوښ ساتلو او لهوالات ورته ویل کېږي، د شیعې گانو او سنیانو په کتابونو کې داسې روایات (احادیث) هم شته چې غواړي چې څه نا څه د دې وسایطو د استعمال په حرمت دلالت وکړي.

ځیني فقهاوو دا ډول استنباط کړی دی چې نه غواړي موسیقي ته په ټولیزه توګه حرامه ووايي، بلکې پدې اړه راغلي روایات غواړي چې ووايي هغه مجلسونه او د لهو او لعب هغه محفلونه حرام دي چې د شتمنو، اشرافو او بډایانو په کورونو او د هغوی په استوګنځایونو کې به جوړېدل، ټوله شپه به عیاشي فحاشي کېده، زنا به وه، فسق او فجور به و، له فحشاډ کې او بریندې سندرې به وې، ښځې او نارینه به ګډ نڅېدل او موسیقي به په دا ډول مجلسونو کې، په اوږو کې د مالګې په اندازه وه، او نورو ګناهونو ته د هڅولو په غرض غږول کېده.

نو پر همدې بنسټ په لنډه توګه ویلی شو چې هره سندره او هره موسیقي حرامه نه ده، هغه موسیقي حرامه ده، چې خلک ګناه او فحشا ته هڅوي، د ایمان سپېڅلتیا یې زیانمنوي، اخلاق یې کمزوري کوي.

خو که کومه موسیقي دا ډول اغېز ونلري، نو غږول یې حرام ندي.

۱۸- همداراز د سعید منصور له لارې له حارث بن شهاب، له فرقد سبخي له عاصم بن عمر او له ابو دمامه رضي الله عنه څخه روایت شوی چې وایي پیغمبر صلیا لله علیه وسلم فرمایي: ((تبیت طائفه من

امتي على لهو و لعب ، و اكل و شرب فيصبحوا قردة و خنازير يكون فيها خسف و قذف ، و يبعث على
حي من احيائهم ريح فتنسفهم كما نسفت من كان قبلهم باستحلالهم الحرام و لبسهم الحرير ، و ضربهم
الدفوف ، و اتخاذهم القيان .))

يعنى: ((زما د امت يوه ډله به شپه په ساعت تېرى ، لوبو ، خوړلو او څښلو سبا کوي او په دې وخت کې
به د بيزو گانو او خوگانو په بڼه و اوړي ، او په دې کې نابودي او سختوالی دی او ددوی له کليو څخه به
يو کلي ته داسې باد ولېږل شي چې دوی به له منځه وېسي ، لکه څنگه يې چې له دوی څخه وړاندیني
خلک د حرامو د حلال گڼلو ، د ورېښمود جامو په اغوستلو او د درياگانو د وهلو او سندرغاړو ښځو د
په کارولو په سبب له منځه وېوړل .))

داد حارث بن نبهان حديث دى او دده حديثونه له سره ليکل (منل) کېږي نه او فرقد سبخي کمزورى
دى .

او سليم بن سالم ، حسان بن ابي سنان او عاصم بن عمر مجهول دي نو په يقين سره دا دواړه روايتونه
اعتبار نه لري .

د سعيد ابن منصور له لارې له فرج بن فضاله ، له علي بن
يزيد له قاسم او له حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت شوى : (ان الله بعثنى رحمة للعالمين
وامرنى بمحو المعازف والمزامير والا وثان والصلب ، لا يحل بيعهن ولا شراءهن ولا تعليمهن ولا
التجارة بهن وثمانهن حرام .))

يعنى ((له شک پرته الله (جل جلاله) زه د نړيوالو لپاره رحمت را لېږلى يم . او ماته يې امر کړى چې
سازاو سرود ، شپيلۍ گانې ، بتان او صليبونه له منځه يو سم ، ددې شيانو پلورل ، پېرل زده کړه او په
دوى سوداگري حرامه ده دهغوى بيه حرامه ده .))
امام حزم وايي ، په دې سند کې قاسم ضعيف دى .

۱۹- له ابن اشعري څخه روايت شوى چې دى وايي ابو عامر يا ابو مالک اشعري ماته وويل او په خداى
سوگند چې ماته يې دروغ نه دي ويلې چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې اورېدلي چې هغه
صليا لله عليه وسلم وفرمايل : ((ليكون قوم من امتي يستحلون الخز والحريير والخمر والمعازف))
يعنى : ((زما له امت څخه به يوه ډله وي چې خز (۱) ، ورېښمينې جامې ، شراب او موسيقي (سرود) روا
بولي .))

(۱) دورېښمو توتېه يا نرمه او نازکه وېرى .

امام ابن حزم وايي : ((دا حديث منقطع دى او د بخاري او صدقه بن خالد ترمنځ پکې واتن راغلى دى نو
له دې کبله په دې اړه يو حديث هم صحيح نه دى او ټول موضوعي دي . په خداى جل جلاله سوگند که
ددې ټولو يا له دوى څخه ديوه يا يې دې پرو سند دباوري خلکو لخوا رسول الله صليا لله عليه وسلم ته
رسېدلى وای نو په منلو کې به يې موږ هېڅ شک او زړه نازړه توب نه وای کړى ، او که هغه څه چې په دې
رواياتو کې راغلي رښتيا وي د بېلگې په توگه دا چې د سندرغاړو وينځو پلورل روانه دي ، بيا خو
بايد په هغه چا حد جاري شي چې سندرغاړې وينځه يې پېرلې ده او بيا يې ورسره جنسي نږديوالى
کړى ، او بايد له دې وينځو سره د نږدیکت په پايله کې زېږېدلى کوچنى هغه ته ونه سپارل شي (اونسب

یې هم ثابت نه شي). بله خبره داده چې داسې ډېر شیان شته چې پلورل او پېرل یې منع دي خو ساتل یې روا دي لکه اوبه، پیشو او سپیان، چې ددې ټولو پلورل او پېرل روانه دي خو ساتل یې روا دي همدا راز که و منو چې د سندر غاړو وینځو پلورل روانه دي نو دا خو په دې مانا نه شوه چې دهغې ساتل هم روانه دي.

دا وود موسیقی د حرمت د پلویانو دلایل، چې ټول ځواب شول. د دوی اکثره روایات یا صحیح ندي او یا صریح نه دي او د موسیقی د حرمت په اړه ټول رانقل شوي روایات د ظاهریه و، مالکیه و، حنابله و او شافعیه و، د یو ټولي له خوا کمزوري بلل شوي دي. خو ددې پرعکس د موسیقی د روا والي په اړه ډېر صریح، صحیح او کره روایات شته چې په ډاگه تری د سندرو او موسیقی روا والی جوتېږي.

د موسیقی د روا بلونکو دلایل

کله مو چې د موسیقی د حرمت په اړه دلیل ونه موند، نو د موسیقی حکم د اباحت د اصل له مخې مباح پاتې شو. موږ که د موسیقی د جواز لپاره نور هېڅ دلیل هم ونه لرو، خو چې د حرمت په اړه یې صریح او صحیح دلیل نه وي، نو حکم یې د (الأصل فی الاشياء الإباحة) [په ټولو چارو کې اصل حکم روا والی دی] د قاعدې له مخې، مباحوالی دی. دا خو لا پرېږده، چې په دې اړه ډېر صریح، صحیح او له شک او شبهې وتلي دلایل شته دي، چې په ډاگه جوتوي، چې موسیقی روانه ده.

ددې دلایلو له ډلې څخه به د مشت نمونه خروار په توگه خوروايات رانقل کړو.

۱- حضرت عابشه رضي الله عنها روایت کوي چې دوه وینځو زموږ په کور کې د بعثت سندرې وېلې. رسول اکرم صلي الله عليه وسلم راغی او پرته له دې چې څه ووايي په خپل بستر پرېووت. په همدې وخت کې ابوبکر رضي الله عنه هم راتنووت، ماته ډېر په غوسه شو او په تنده لهجه یې راته وويل: "د شیطان غږ، هغه هم د پېغمبر صلي الله عليه وسلم په کور کې؟؟" خو حضرت رسول اکرم صلي الله عليه وسلم دې دوه انجونو په کار د ابوبکر رضي الله عنه په دې تند او تېز چلند اعتراض وکړ او ورته وويي فرمايل، چې: "ای ابوبکره رضي الله عنه! دوی خپل کار ته پرېږده، په دوی غرض مه لره" **(بخاري مسلم او ابن ماجه)**

ځینې وايي، چې دا وینځې کوچنۍ وې، خو ځواب دا دی چې که دوی په رښتیا هم کوچنيانې وای، نو حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه به ورته دومره نه په غوسه کېده او دومره به د هغه رضي الله عنه د غوسې د راپارولو لامل نه گرځېده.

-بعثت د اوس او خزرج د قومونو ترمنځ 120 کلنه جگړه وه، چې رسول الله صلي الله عليه وسلم په خپل کونښن پای ته ورسوله، نو ځکه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ددې ناوړه جنگ یادولو ته د شیطان غږ ووايه.

دا حديث د رسول اکرم ﷺ په عملي سنتو او د هغه ﷺ په محسوسو شواهدو کې راځي، د مصر مشهور او وتلی عالم ډاکټر محمد عماره په خپل کتاب ((الاسلام والفنون الجميلة)) کې ليکي، دا حديث جوته چې رسول الله ﷺ نه يواځې دا چې سندري او بډلې، بلکې هغه يې تائيد کړې هم دي او د سندرو د منع کوونکيو اجتهاد يې هم اشتباه او د هغوی سهوه بللې ده. حضرت ابو بکر صديق (رضي الله عنه) د خپل اجتهاد پر بنسټ و غوښتل چې هغوی منع کړي، خو رسول الله ﷺ د ابو بکر (رضي الله عنه) په دې اجتهاد اعتراض وکړ ددې لپاره چې د سندرو په روايې يې ټينگار کړی وي. او دا داسې روايت دی چې د حديثو د جرحې او تعديل هېڅ عالم يې هم پر کوم روايت کوونکي نيوکه نه ده کړې.

ځينې وايي چې په حديث کې راغلي چې حضرت رسول الله ﷺ چې دا حال وليد نو مخ يې واپراوه، خو ډاکټر محمد عماره ځواب ورکوي چې د رسول الله ﷺ د مخ اړولو لامل انجونو ته نه کتل وو، او د سندرو نه اور بډل يې لامل نه وو، ځکه چې سندري په غوږ او بډل کېږي. دا داسې روايت دی چې د حديثو هېڅ عالم يې هم پر روايانو هېڅ ډول نيوکه نه ده کړې ددې حديث په بل روايت کې چې عمرو بن حارث له ابن شهاب څخه روايت کړی دی او همدا متن پکې راغلی، داهم ويل شوي دي: ((تغنيان و تضربان)) يعنې: ((سندري يې ويلې او داري يې وهله.)) مسلم او بخاري هم همدا متن د اوزاعي په روايت له ابن شهاب څخه نقل کړی دی.

2_ حضرت عابشه رضي الله عنها روايت کوي، چې هغې يو انصار ته يو انجلۍ ورواده کړه. رسول الله ﷺ ترې وپوښتل: "ای عايشې رضي الله عنها آیا نڅا يې کوله؟ ځکه چې انصار نڅا خوښوي". (بخاري، احمد)

3_ ابن عباس رضي الله عنه روايت کوي، چې عايشې رضي الله عنها خپله يوه نږدې دوسته يو انصار ته ورواده کړه. حضرت رسول اکرم ﷺ ترې وپوښتل، چې "آيا له ناوې سره د مېړه تر کوره ملگري وي؟" هغې رضي الله عنها ورته ځواب ورکړ "هو" بيا يې ترې وپوښتل آيا له هغې سره مو کومه سندرې ويونکې (سندرغاړې) ولېږله؟ "حضرت عايشې رضي الله عنها ځواب ورکړ "نه" رسول الله ﷺ ورته وفرمايل، چې "انصار سندري خوښوونکي قوم دی کاشکې مو ورسره څوک لېږلې وي، چې وېلي يې وي" "اتيناکم اتيناکم فحيانا و حياکم" يعنې "موږ تاسو ته راغلو، موږ تاسو ته راغلو، نو ستاسو سلام دې پر موږ وي او زموږ سلام دې پر تاسو وي". **ابن ماجه او نسايي**

4_ عامر ابن سعد رضي الله عنه روايت کوي "په يو واده کې له قرظه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه سره په داسې حال کې ملگري شوم، چې څو وينځو سندري وېلې. ما ورته وويل، چې ای صحابه و (د خدای د رسول ملگرو) ای هغه کسانو چې د بدر په جگړه کې مو برخه اخيستې آيا ستاسو پر وړاندې داسې کارونه کېږي؟ هغوی ځواب راکړ: "که غواړې نو ته هم له موږ سره کښېنه او

مورې سره يوځای غوړې ونيسه او که نه غواړې، چې وايې ورې، نو څه لار شه، ځکه چې په ودونو کې مورې ته د لهور اجازې را کول شوې ده.. (نسايي او المستدرک للحاکم)

۵: سايب بن يزيد روايت کوي چې (د رسول الله صلی الله عليه وسلم خواته يوه ښځه راغله نو رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ((ای عايشې رضي الله عنها آیا دا پېژنې؟ هغې رضي الله عنها ورته وويل: ((نه ای د خدای جل جلاله پيغمبره صلی الله عليه وسلم)) ، هغه رضي الله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((دا فلانی سندرغاړې وينځه ده ، آیا غواړې چې درته سندرې ووايي؟)) بيایې سندرې وويلې ... (نسايي

۶: امام احمد په خپل مسند کې له عبد الله ابن عمر رضي الله عنه يا عميره څخه روايت کړی چې وايي: ((د ابو لهب زوم راته وويل کله مې چې د ابو لهب له لور سره واده وکړ نو حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم زموږ خواته راغی او ويې فرمايل: ((هل من اللهو؟)) ((آيا لهور شته؟))

۷: کله چې رسول صلی الله عليه وسلم له مکې معظمې څخه مدینې منورې ته مهاجر شو نو د مدینې او سپدونکي له ډېرې خوبۍ څخه په خپلو جامو کې نه ځاېدل ، هغه په پرده کې پټې نجونې بامونو ته وختلې او په ډېرې خوبۍ سره يې لاندې بيتونه زمزمه کول او د رسول الله صلی الله عليه وسلم هرکلی يې په سندرو او زمزمو داسې وکړ:

((طلع البدر علينا من ثنيات الوداع

وجب الشکر علينا ما دعا لله داع

ايها المبعوث فينا جئت بالامر المطاع))

، يعنی ((د وداع د غره له څوکې پر مورې بشپړه سپوږمۍ راوخته ، چې د خدای جل جلاله دعا کوونکي يې راوغوښت ، شکر پر مورې واجب دی ، ای پر مورې کې پاڅېدلیه ! (لېږل شویه) منل شوی فرمان دی (راوړی دی.))

۸: کله چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د سپرلۍ اوبن د بني نجار قبيلې اړوند د ابو ايوب انصاري رضي الله عنه د کور مخ ته ځملاست نو د دې قبيلې نجونو درياگانې راواخيستې او د رسول الله صلی الله عليه وسلم هرکلی يې په درياگانو او زمزمو داسې وکړ:

((نحن جوار من بني النجار

يا حبذا محمد من جار.))

يعنی: ((مورې د بني نجار نجونې يو ، محمد صلی الله عليه وسلم څومره ښه همسايه دی.))

په يوه روايت کې دا هم راغلي چې حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه چې په دې سفر کې له حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم سره ملگری وو و غوښتل چې دا نجونې له سندرو ويلو او ترنم څخه منع کړي ، خو حضرت پيغمبر صلی الله عليه وسلم ورته دا انقلابي وينا وکړه: ((ای ابو بکره رضي الله عنه پرې يې ږده چې يهود پوه شي چې زموږ دين ډېر پراخ او خلاص (ارت) دی.))

الاسلام والفنون الجميله.

۹- ابو حسیین روایت کوي: ((په هغه ورځ کې چې د مدینې او سېدونکي په کې لوبې کوي د معوز بن عفرأ د لور ربیع رضي الله عنها خواته ورغلم ، هغې راته وویل چې یوه ورځ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زما خواته راغی او په همدې فرش کښېناست ، زما خواته دوه نجونې وې چې له دریا سره به یې زما د هغه نیکونو په یاد کې ترانې وېلې چې په بدر کې شهیدان شوي وو او په دې ضمن کې یې دا هم وویل: (زموږ په منع کې پیغمبر دی چې له راتلونکي هم خبر دی .) خو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرماییل چې: (داسې مه وایئ ځکه چې له الله جل جلاله پرته هېڅوک هم له راتلونکي خبر دی .) **امام احمد** .

دلته وینو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی له دریا او زمزمو څخه نه ایساروي خو په عقیدې پورې یوې اړوندې تېروتنې ته یې پام را اړوي .

۱۰- ابن حزم له ابن سیرین څخه روایت کوي: " یو سړي مدینې ته د پلورلو لپاره شو وینځې راوستې ، نو د ابن عمر رضي الله عنه خواته ورغی . یو تن راغی او د یوې وینځې د اخیستلو لپاره یې په بیه کې جگړه وکړه ، خو ویې نه پېرله . ابن عمر رضي الله عنه د وینځو خاوند ته وویل ، چې داسې وکړه ددې وینځو د پېرلو لپاره داسې چاته ورشه چې هغه په دې کار کې ځانگړی نوم او شهرت لري ، چې هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه دی بیا هغه عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه ته د پېرلو په نیت ورغی . وینځې یې ورته وروړاندې کړې ، بیا یې له دې دوو څخه یوې ته امر وکړ ، چې سندري ووايي . په دې وخت کې ابن عمر رضي الله عنه هم غوږ ایښی و . وروسته عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه په بیه کې له جگړو وروسته هغه وپېرله . وروسته هغه سړی (پلورونکی) د ابن عمر رضي الله عنه څنگ ته راغی او ورته ویې ویل ، چې په اوه سوه درهمه (په یو بل روایت کې نهه سوه درهمه یاد شوي) مې وپلورله ، خو تاوان مې وکړ . ابن عمر رضي الله عنه ددې خبرې په اورېدلو سره ابن جعفر رضي الله عنه ته ورغی او ورته ویې ویل ، چې دې سړي تاوان کړی دی او ه سوه (یا نهه سوه) روپۍ کمې بولي یا ورته وینځه بېرته وسپاره او یا سودا له سره وکړئ . ابن جعفر رضي الله عنه ورته وویل ، چې دی خوښ نه دی ، نو وینځه یې ورته بېرته سپارم . "

ابن حزم ددې روایت په اړه وایي: " ابن عمر رضي الله عنه سندري ته غوږ هم ایښی دی او د هغې وینځې د پلورلو په کار کې یې کونښن او هڅه هم کړې ده . دا صحیح حدیث دی ، سند یې هم صحیح دی . نه هغه ډول خوسا ، تور شه ، زېږدلی او موضوعي احادیثو ته منسوب روایات . " **(المحلی)**

۱۱- د موسیقی د رواو الوي پلویان په دې ایت هم استناد کوي: " و اذا راء و تجارة او لهواً انفضوا اليها و ترکوک قائما قل ما عند الله خیر من اللهو و من التجاره و الله خیر الرازقین . " یعنی " کله چې سوداگري او ساعت تېري وويني ، نو هغې ته ورشي او تا ولاړ پرېږدي . ورته ووايه له خدای جل جلاله سره چې څه دي هغه له سوداگري او ساعت تېري څخه ډېر غوره دي او الله

جل جلاله تر ٿولو غوره رزق ورکونکی دی. " (الجمعه)

په دې آيت کي الله جل جلاله لهُو له سوداگري سره يوځای ياده کړې ده، څرنگه چې سوداگري روا کار دی، نو ساعت تېري هم روا ده. الله جل جلاله نه سوداگري بده گڼلې او نه لهُو. مگر هغه خلک يې ورتل، چې رسول الله صلي الله عليه وسلم يې په داسې حال کي په منبر ولاړ پرېښود، چې هغه خطبه لوستله او دوی د کاروان مخې ته، چې دريا (دايره) ورته وهل کېده، ورغلل.

امام قرطبي د دې آيت په تفسير کي فرمايي: ((د جمعې په ورځ رسول الله صلي الله عليه وسلم د منبر لپاسه خطبه لوستله چې پدې وخت کي يو سړی مسجد ته راتنوت او غږ يې وکړ چې د حيه بن خليفه کلي سوداگريز کاروان راوړسېد. دويلو ورځه چې د حيه به چې هرکله له سفر څخه راستون شو نو دوستانو به يې د دريا په وهلو دهغه هرکلی کاوه.

جابر بن عبد الله رضي الله عنه وايي چې کله به واده و نو نجونې به د دريا او شپېلۍ په وهلو سره د نبوي مسجد څنگ کي تېرېدلې او مسلمانانو به هم د دې غږ په اورېدلو له مسجد څخه ورمندې کړلې نو دا آيت په همدې خاطر رانازل شو.

الجامع الاحکام القرآن

نو دلته جوتته شوه چې نه سوداگري منع ده او نه لهُو، بلکې د الله جل جلاله لخوا د مسلمانانو دا بې پروايي، په منبر د رسول الله صلي الله عليه وسلم پرېښودل او د سوداگريز کاروان او يا د نجونو د دريا غږ پر لور د دوی ورځواستل او د لمانځه پرېښودل وغندل شول. امام قرطبي همداراز فرمايي: په دې آيت کي نه لهُو غندل شوي او نه هم لوبې، که داسې وای نو مطلق دنيوي ژوند به غندل شوی وای ځکه چې ټول دنيوي ژوند ته د لهُو او لعب نوم ورکړل شوی دی: ((وما الحيوۃ الدنيا الا لعب ولهُو)) يعنې: ((او ژوند له لهُو او لعب پرته بل څه ندی))

۱۲_ د بېرو صحابه و سندرې اورېدلي او دا کار يې تائيد کړی دی او صحابه هغه خلک دي، چې هر څوک ورپسې اقتدا وکړي، نو لاري يې وموندله.

۱۳_ حضرت عايشه رضي الله عنها روايت کوي، چې څو تنو حبشيانو د اختر په ورځ په نبوي مسجد کي لوبې کولې، نو حضرت رسول اکرم صلي الله عليه وسلم ماته وفرمايل، چې آيا ته دا لوبه ليدل غواړي؟ ما ورته وويل، چې هو. هغه صلي الله عليه وسلم په دروازه ودرېد، خپل لاس بې وغځاوه زه يې په کي پورته کړم، چې ننداره وليدلې شم. ما د نندارې ليدلو ته دوام ورکړ. رسول صلي الله عليه وسلم څو ځله راڅخه وپوښتل، چې بس نه ده؟ ما ورته وويل نه.

(بخاري)

حضرت امام غزالي وايي، چې دا لوبې رقص او نڅا وه.

د عايشې رضي الله عنها په يو بل روايت کي راغلي چې: ((د اختر ورځ وه حبشو په مسجد کي په سپر او نيزو لوبې کولې، رسول الله صلي الله عليه وسلم ماته وفرمايل: ((غواړي چې ننداره وکړي؟، ما ورته وويل هو، نوزه يې خپل شاته په دې ډول ودرولم چې زما مخ يې پر مخ وو او په خپلې جامې يې زه پټه کړم او ما د

حبشيانو د لوبو ننداره كوله ، چې حضرت عمر رضي الله عنه هغوی منع كړل نو رسول الله صلى الله عليه وسلم لوبو كوونكيو ته وفرمايل: ((اى د ار فده اولاده ، په امن كې اوسئ .))
 تردې چې زه سترې شوم او هغه صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل: ((بس دى ؟)) ، ما وويل: ((هو .))
 بيا هغه صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل: ((خير حه .))
 په يو بل روايت كې راځي چې: ((حبشيان به نخېدل .)) او په يو بل روايت كې راځي چې: ((هغوى د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم پر وړاندې نخېدل او سندرې يې ويلې .)) ، امام احمد دا روايت له انس ابن مالك څخه كړى ،

د پورتنی ماخذ په حواله

كله چې حضرت عمر صلى الله عليه وسلم وغوښتل هغوى منع كړي نو حضرت رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ددې لپاره چې د هغوى ددې لوبو او نخېدلو روا والى تائيد كړي د حضرت عمر رضي الله عنه ، د اجتهاد مخالفت وكړ .

د يادولو وړ خبره داهم ده چې بخاري دا حديث يواځې په (باب لعب) يا د لوبو باب كې نه دى را اخیستى ، بلكې په (باب لهو) او تردې معنا ، مفهوم او اصطلاح لاندې يې هم را اخیستى چې د دواړو روا والى جوتوي .

په مسلم كې راغلي چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د حضرت عايشې رضي الله عنها سر په خپله اوږه كېښود .

۱۴_ داؤد ثقفی روايت كوي ، چې مورّد ابن جريح د حديثو د تدريس په حلقه كې ناست و ، په دې حلقه كې د عبد الله ابن مبارك په گډون د عراق نور گڼ شمېر علماء ، محدثين او فقهاء هم ناست وو ، چې په همدې كې ابن ميزن معني تېر شو . ابن جريح هغه راوغوښت او ترې ويې غوښتل ، چې څو سندرې ووايي . هغه څو سندرې وويلې بيا يې وويل ، چې كه له تاسو سره دا ناپوهه خلك نه وای ناست ، نو ما به ډېرې سندرې درته وېلې وای ، تردې چې تاسو مې په سندرو ماړه كړي وای . په دې وخت كې ابن جريح په حلقه كې له ناستو خلكو څخه وپوښتل ، چې آیا په تاسو كې داسې څوك شته ، چې زما دا كاريې نه وي خوښ شوى ؟ ځينو خلكو د ابن جريح ددې پوښتنې په اورېدلو سره وويل ، چې هو ! مور په عراق كې دا كار نه خوښوو . ابن جريح ورته وويل ، چې د خدا او رجز ويلو په اړه مو څه خيال دى ؟ هغوى ورته وويل ، چې ددې دواړو په جواز كې هېڅ شك نه لرو . ابن جريح ورته وويل ، چې اخر په خدا ، رجز او موسيقۍ كې څه توپير دى ؟

(اغانی جلد 1، ص 175، د قران اور فنون لطيفه په حواله).

۱۵_ يوه شپه حضرت عمر رضي الله عنه د شپې په كوڅو كې گرځېده ، چې د سندرې غږ يې واورېده . حضرت عمر رضي الله عنه هغې خوا ته متوجه شو او تر ډېره ورته ودرېد .

يو ځل خلكو حضرت رباح رضي الله عنه ته د خدا ويلو فرمايش وكړ . هغه رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه مزاج او طبيعت ته كتل . خو كله چې حضرت عمر رضي الله عنه كوم خفگان ونه ښود ، نور رباح

رضي الله عنه هم سندري پيل کړې او حضرت عمر رضي الله عنه هم اورېدلي، تر هغې چې سبا شو، نو بيا يې ورته وويل چې اوس يې بس کړه، ځکه اوس د خداى جل جلاله د يادولو وخت دى.

يو ځل يو سپاره د حج په ورځو کې سندري وپلې، ځينو خلکو حضرت عمر رضي الله عنه ته وويل، چې آيا دا نه منع کوي؟ حضرت عمر رضي الله عنه ځواب ورکړ "نه" ځکه چې سندري خو په اوسنيو د سپرېدونکيو د لارې توبنه ده. همداراز خوات ابن جبير روايت کوي، چې يو ځل له حضرت عمر، حضرت عبدالرحمن ابن عوف او حضرت ابو عبيده رضي الله عنهم سره (چې درې واړه د عشره مبشره و په ډله کې دي) په يو سفر کې ملگرى وم، خلکو راڅخه وغوښتل چې د ضرار اشعار ولولم. حضرت عمر رضي الله عنه وويل، چې بنه دا ده چې خپل اشعار ولولې. ما هم سندري پيل کړې او ټوله شپه مې سندري وپلې.

(سيره العمرين د ابن جوزي)

علامه شبلي نعماني د حضرت عمر رضي الله عنه په اړه ليکي، چې: "يوه شپه عبدالله ابن عباس رضي الله عنه ټوله شپه شعرونه وويل کله چې سهار شو، نو حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل، چې اوس قرآن ووايه." (الفاروق)

16_ امام شوکاني په نيل الاوطار کې ليکي: "د مدينې او سپدونکي او له ظاهريه او صوفيه وڅخه د هغوى هم آنده خلک د سندرو په روا والي باور او عقیده لري که څه هم له رباب او چنگ سره وي."

استاد ابو منصور بغدادى شافعي ليکي: "عبدالله ابن جعفر د سندرو په روا والي کې هېڅ ستونزه نه ويني. خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه ورکوله او خپله به يې هم ترې اورېدلي او دا د امير المؤمنين حضرت علي رضي الله عنه زمانه وه." همدا استاد همداسې يو مورد له شريح قاضي، سعيد ابن مسيب، عطاء ابن اباح، زهري او شعبي څخه هم رالېږدوي.

17_ د حرمينو امام په خپل کتاب "النهايه" او تکره تاريخ پوه ابن ابى الدنيا وايي: "عبدالله ابن زبير رضي الله عنه څو وينځې درلودلې، چې چنگ به يې غږاوه. ابن عمر رضي الله عنه پرې په داسې وخت کې ورننووت، چې په غږ کې يې چنگ ايښى و، نو ورته ويې ويل، چې "اى د خداى جل جلاله د رسول صلى الله عليه وسلم صحابي (ملگره) دا څه شى دى؟ بيا عبدالله هغه ابن عمر رضي الله عنه ته ورکړ هغه يې په اړه پر سوچ وکړ بيا يې په ټوکه وويل: دا يوه شامي تله ده؟ ابن زبير رضي الله عنه هم د ټوکې په دود وويل: "هو! په دې عقلونه تلي."

18_ علامه ابو عمر اندلسي ليکي: يو ځل عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په داسې حال کې د عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه څنگ ته ورغى، چې له هغه سره يې وينځه وه او د وينځې په غږ کې يې چنگ

ايښى و. بيايې له ابن عمر رضي الله عنه څخه وپوښتل، چې آيا په دې کار کې خو به کومه (شرعي) ستونزه نه ويښي. هغه ځواب ورکړ "نه". (العقد الفرید د اندلسي)

19- ماوردي د معاويه رضي الله عنه او عمرو ابن العاص رضي الله عنه په اړه وايي، چې دوى دواړو له ابن جعفر رضي الله عنه څخه د چنگ غږ اورېدلى دى.

20- امام ابو الفرج اصفهاني روايت كوي، چې حسان ابن ثابت رضي الله عنه له عزه الميلاء څخه له مزهر سره يو ځاى خپل يو شعر واورېد. ژبپوهان وايي، چې مزهر چنگ ته وايي. ابو العباس هم همداسې يو روايت كړى دى. (الاسلام والفن)

21- ادفوي وايي، چې دوهم عمر (عمر ابن عبدالعزيز) خلافت ته د رسېدلو تر مهاله د خپلو وينځو (د سندرو) غږ ته غوږ ايښود. ابن سمعاني وايي، چې طاوس هم د سندرو رواالى منلى دى. ابن قتيبه او د "الامتاع" د كتاب ليكوال د مدينې د قاضي سعيد ابن ابراهيم ابن عبدالرحمن زهري څخه چې تابعي دى، هم همداسې روايت كړى دى. ابو يعلى خليلي په خپل كتاب "الارشاد" كې د مدينې د مفتي عبدالعزيز بن سلمة الماجشون څخه همدا ډول روايت كړى دى. روياني د قفال په اړه وايي، چې د امام مالك بن انس رح په مذهب كې په خوښيو كې سندرې روا بلل شوې دي. استاد ابو منصور الفوزاني له امام مالك رح څخه د چنگ رواالى رانقل كړى دى.

مكي ابو طالب په خپل كتاب قوت القلوب كې له شعبه څخه روايت كوي، چې هغه د مشهور محدث منهل ابن عمر په كور كې د تنبور غږ اورېدلى دى.

22- ابو الفضل طاهر په خپل تاليف (السماع) كې ليكي: د چنگ په رواالى كې د مدينې په اوسېدونكيو كې اختلاف نشته دى.

23- د حضرت عايشې رضي الله عنها په حديث كې راغلي دي چې هغې (رضي الله عنها) يوه انصار ته يوه نجلۍ ورواده كړه كله يې چې ناوې د شاه كورته وروسته نو حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل: ((ماكان معكم من لهو فان الانصار يعجبهم اللهو)) يعنى: ((اى عايشې له تاسو سره لهو نه وه؟ رښتيا ده چې انصار لهو خوښوي)).

په دې حديث كې وينو چې حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې خاطر چې لهو له دې مناسبت سره وړ، مناسب او صحيح كار وه (په بنادى كې ساز او سرود وړ كار دى) نو رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته اشاره وكړه او دخلكو پام يې دې ټكي ته راواړاوه چې ساز او سرود له بنادى او خوښۍ سره مناسبت لري نو په دا ډول مناسبتونو كې بايد وغږول شي.

24- په واده كې د ساز او سرود دروا والي په اړه د عامر ابن سعد روايت تردې هم ډېر صراحت لري په دې حديث كې په ډاگه ويل كېږي چې حضرت رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابه و ته په ودونو او خوښيو كې د ساز او سرود اجازه ورکړې. دى وايي: ((په يوه واده كې د قرظه ابن كعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه څنگ ته ورغللم په دې وخت كې مې وليدل چې وينځې سندرې وايي ماورته وويل: تاسو خو د رسول الله صلي الله عليه وسلم صحابه او دبدر په غزا كې گډون كوونكي

ياست دا ډول عمل هغه هم ستاسو پر وړاندې ترسره کېږي؟ هغوی راته وويل چې ته کولی شې چې له مور سره کښېنې او سندرې واورې او دا هم کولی شې چې بېرته لار شې! ((يقيناً چې د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم لخوا مور ته په ودونو کې د ساز او سرود اجازه راکړل شوې ده)) **نسابي او**

تهذيب ۱۰۷

امام حافظ ابو الفضل محمد طاهر (۴۴۸-۵۰۷ هجري، ۱۰۵۶-۱۱۱۳ م) د دې او د پته ورته نورو راويانو په اړه وايي: ((هغوی چې سماع يې نه خوښوله د حدیثو له علم سره د نابلدتيا او پر هغوی د نه پوهېدنې له امله به يې په دې او د پته ورته رواياتو استدلال کاوه. نو وگورئ هر کله هم چې دوی په کوم کتاب کې په دې اړه کوم حدیث (روایت) وليد نو سمدستي به يې هغه بې له کومې پلټنې ځانته نظريه وټاکله او هغه به يې دخپلو مخالفينو پر ضد د دليل په توگه کاراوه. چې دا پخپله لويه سهوه، بلکې ستره ناپوهي ده.))

النويري (نهاية الارب) ج ۴ ۱۴۷۲-۱۶۰

يوې ډلې هڅه کړې ده چې د صحيحو او منليو احاديثو چې دوی پکې په عيب موندلو نه دي بريالي شوي او د سماع په رواياتو د دلالت کوي مفاهيم داسې وپروي چې پر رواياتو دلالت ونکړي د بېلگې په توگه يې امام ابن تيميه (۶۶۱-۷۲۸ هجري، ۱۲۶۳-۱۳۲۸ م) يادوليشو. ده هم هڅه کړې ده چې دهغو صحيحو او منل شويو رواياتو چې په ډاگيزه د سماع او سندرو په رواياتو دلالت کوي خپل اصلي مفهوم ترور کړي. او نه روا والی يې جوت کړي بيا هم د بېلگې په توگه، هغه د دوو انجونو د سندرو ويلو په وخت کې د حضرت عايشې په کوټه کې د حضرت رسول اکرم صلي الله عليه وسلم د شتون او دهغه صلي الله عليه وسلم په شتون کې د سندرو ويلو په اړه وايي: ((كان يسمع))، ((ولا يسمع)) يعني: ((هغه اورېدل خو غوږ يې ورته نه اېښود))

ابن تيميه - مجموعة الرسائل الكبرى ج ۲ ص ۳۰۲ چاپ قاهره

څرنگه چې دده دا ډول استنباطات دده د متکلفانه چلند بېلگې دي نو ځکه ممکنه نه ده چې دهغو خلکو له دلايلو به څه کم کړي (او يا به پرې اغيز وکړي). چې موسيقي ته غوږ نيول او اورېدل دواړه روابولي

ابو سليمان و بلي دي چې په زړه کې چې څه نه وي نو سماع يې پکې نه پيدا کوي خو څه چې په زړه کې شته سماع يې خوځوي (په حرکت او جوش يې راولي) نو له همدې کبله نوموړی په لاندې حالاتو کې ترنم او ساز او سرود روا بولي.

۱: حاجيانو ته له طبلي او شپېلۍ سره سرود روا دی ځکه چې دوی د حج د مناسکو او ځايونو ستاينه کوي د چا په زړه کې چې د حج مينه ده هغه زياتوي او د چا په زړه کې چې نشته دا مينه پيدا کوي څرنگه چې حج ثواب او مطلوب کار دی نو هڅول هم ورته روا دي.

۲: روا جگړې ته دخلکو دهڅولو او جرئت ورکولو په غرض هم ساز او سرود روا دی خو دلته بايد حماسي اورزمې شعرونه وويل شي داسې شعرونه چې په خلکو کې له جهاد سره مينه او شوق ژوندي او تحريک کړي په جگړه کې بايد دموسيقي هغه آلات وکارول شي چې په خلکو کې غيرت جرئت او زړه ورتيا پيدا کړي، په جوش يې راولي هغه وسايل بايد ونه کارول شي چې د زړو ورتيا په ځای دخلکو

زړونه نرم کړي له کور ، اولاد او بنځې سره يې مينه راوپاروي ، مجازي معشوقې ورپه زړه کړي ، همدا لامل دی چې وايو په جگړه کې بايد شپېلۍ ونه غږول شي ځکه چې غږ يې نرموونکی او غم پاروونکی دی ، د زړورتيا تومنه له منځه وړي او د غيرت او شهادت پر ځای نرمي او سستي پيدا کوي او د دې قاعدې له مخې چې ((منع کارته هڅول منع دي)) نو ناروا جگړې ته دخلکو هڅول که د ساز او سرود له لارې وي او که له بلې لارې روا نه دي .

۳: د روا خوبنيو او بناديو په وختونو کې په دې خاطر چې خوبني او بنادي نوره هم ډېره شي هم ساز او سرود روا دي لکه داخترانو ، و د و نو د مسافرو د ستنېدلو د کوچني د زېږنېت او د زېږنېت داوومې ورځې (چې اوس يې ځای شب شش) نيولی د کوچني د ختنې په وخت کې ، د قرآن د حفظ د بشپړېدو خوبني په دې ټولو کې ساز او موسيقي روا ده .

هر مناسبت چې خوبني پرې په کارده نو په موسيقي بدرگه کول يې هم روا دي لکه مدينې ته د رسول الله صلي الله عليه وسلم د هجرت په وخت کې چې د مدينې نجونو په دريا او سندرو د هغه هرکلی وکړ .
(طلع البدر علينا...)

د رسول الله صلي الله عليه وسلم هجرت او مدينې ته تلل د مدينې د خلکو لپاره د خوبني او وياړ خبره او يوه داستاينې وړ بنادي وه نو د دې خوبني څرگندول په شعر او سرود او د بدن په نورو حرکاتو داستاينې وړ خبره ده . د يوې ډلې صحابه و و رضي الله عنهم په اړه روايت شوی چې کله به په کومه خبره خوبن شول نو پايکوبي (دنځا په خپر له خوبني څخه پښه په ځمکه وهل) به يې کوله (لکه د حضرت علي ، امام حسين او حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنهم په اړه چې وړاندې تېر شول .)

د حضرت عايشې په کور کې د دوه وينځو د سندرو او سرود په اړه د عمرو بن حارث په روايت کې راځي چې : ((تغينان وتضربان)) يعنې ((سندرې به يې وپلې او دريا به يې وهله)) د حضرت عايشې رضي الله عنها په کور کې د وينځو ساز او سرود ته د رسول الله صلي الله عليه وسلم غوږ نيول په خپله د دې څرگندوی دی چې دنا محرمو بنځو غږ او رېدل دنورو بېهوده او بې گټې سازونو په څېر حرام نه ده ، بلکې دنا محرمو بنځو لخوا سندرې او رېدل هغه ځای کې ناروا دي چې هلته دفتنې وېره وي او دا قيا سونه او نصوص د غږ ، سندرو ، نڅا دريا وهلو او په نېزې او سپر په لوبو کولو دلالت کوي .

۴: سماع په زړه کې پروت د عشق او تازه کوي شوق په څپو او مينه په شور راوړي که اورېدونکي د معشوقې تر څنگ وي نو موخه يې په لذت (خوند) کې ډېر نېت دی او که له معشوقې لېرې (په هجر کې) وي . نو موخه د وصال د اور تازه کول او د معشوقې غېږې ته د رسېدلو هيله ده او عشق که څه هم درد دی خو کله چې د وصال هيله ورسره وي نو يو ډول خوند هم ورسره ملگري شي ځکه چې هيله خوند بڅبونکې او نهيلي دردوونکې ده نو که دامينه له داسې چاسره وي يا په بله وينا داسرو د داسې چالپاره وي چې وصال يې روا وي لکه د سړي خپله مېرمن او يا وينځه او يا د بنځې خپل خاوند ، عاطفي مينې لکه له لور ، زوی ، ورور ، خور ، پلار ، مور ، ماما او کاکا سره نو دا ډول سماع روا ده او له دوی څخه هم محرمو ته سرود او رېدل روا دي

خو دنا محرمو بنځو لپاره يا په ټوليزه توگه د هغه چالپاره شوق را پارول رواندي چې مينه ورسره روانه ده نو دوی ته شوق را پارول په سماع هم روانه دي ، همدا راز سترگو ته د هغو بنځو او نجونو دانځور

مجسم کول چې دده کتل ورته روانه دي هم روانه دي همدا راز دهغو ځوانانو لپاره هم موسيقي روانه ده چې په خپل شهوت واک نه لري او موسيقي يې شهرت راپاروي ځکه ددوی درد (عشق) په موسيقي سره نه تسکين کېږي، بلکې لا نور هم پارېږي کله چې له يو هونبیار شخص څخه د عشق په اړه وپوښتل شول نو ويې ويل: ((دا يو دود دی چې د انسان د سر له مغزو پورته کېږي سماع يې پاروي او جماع يې له منځه وړي.))

۵- هغه چاته هم سماع روا ده چې له الله جل جلاله سره مينه او دوستي کوي او دهغه جل جلاله دليدلو هيله لري داسې خلک چې هر څه وينې او هرې خواته گوري نو الله جل جلاله يا خپل معشوق پکې وينې او غوږونه يې د الله جل جلاله له غږ څخه پرته بل غږ نه اوري. نو سماع ددا ډول خلکو شور او عشق پاروي، دوستي يې ډېروي او د زړه په اور تون کې يې پروت اور ژبغړانده کوي او دمکاشفې او ملاطفې هغه ډول حالات وربښي چې توصيف يې نه شي کېدلی او هغه څوک يې په خوند پوهېږي چې احساسولی يې شي او چې څوک يې احساسولی ونشي نو ترې انکار کوي.

صوفيان دې حالت ته وجد وايي او په زړه کې داسې حالات مومي چې له هاغې وړاندې يې نه دي موندلي بيا دا حالات داسې پايلې او توابع لري چې زړه په اور سوځوي او پرې وينځي يې او داسې يې پاکوي او تيارې ترې ورکوي لکه سره زر چې په اور پاکوي او له دې پاکۍ او صفایۍ وروسته ورته دمکاشفاتو او مشاهداتو دروازې خلاصېږي چې داددې عاشقانو وروستۍ غوښتنه ده نو هره وسيله چې دا موخه پرې ترلاسه کېږي. د قرباتو (الله جل جلاله ته) دورنږدې کېدونکيو شيانو) په ډله کې راځي نه دمباحو او نارواوو په ډله کې.

او هېڅ داسې اسماني کتاب به نه وي چې خلک يې د ساز او سرود او نغمو په پردو کې د خدای جل جلاله ياد ته هڅولي نه وي يو چا وييلې: ((په انجيل کې مې وليدل چې ليکلي يې وو (تاسو ته مو سندرې ووېلې خو مست نه شوي تاسو ته مو شپېلۍ ووهله خو ونه نڅېدئ) يعنې تاسو مو د الله جل جلاله ياد ته وهڅولئ خو تاسو ونه هڅېدئ))

اوس په يقين سره روښانه شوې ده چې سماع کله مباح او کله هم مستحب ده او که وپوښتل شي چې آيا سماع کله حرامه هم وي نو زموږ ځواب دادی چې هوپه پنځو حالاتو کې سماع ناروا ده.

يو حال يې په سندرغاړي يو حال د سماع په کارندويو، يو حال د شعر په محتوی (منځپانگه) يو حال د اورېدونکي په جسمي حالت او يو حال د موسيقي په واسطه د شخص لخوا د وخت ضايع کول او په اورېدلو کې يې افراط دی.

۱- چې سندرغاړې داسې ښځه وي چې کتل ورته روانه دي او له سندرو څخه يې دفتني وېره وي دلته دفتني مخه نيول هدف دی نو ځکه له دې ډول سندرغاړې څخه سندرې اورېدل روانه دي دا حرمت په سندره کې نه، بلکې دښځې له غږ څخه د خوند له امله ده. له دا ډول ښځو څخه يواځې سندرې نه، آن دعادي خبرو په گډون د قرآن تلاوت اورېدل هم روانه دي همدا راز له داسې ښکلي هلک څخه هم سندرې، خبرې آن تلاوت اورېدل رواندي چې دفتني وېره پکې وي.

که څوک وپوښتي چې شريعت خو له پرديو ښځو سره يواځيتوب (خلوت) حرام کړی دی که دفتني وېره وي او که نه ځکه په هر حال دفتني گومان پکې غالب دی، نو شريعت له سره دا دروازه بنده کړه خو

خواب دادی چې دا قیاس له مقیاس علیه (هغه مسئله چې قیاس پرې کېږي) سره ډېر نږدې نه دی ځکه کتل چې څومره ژر شهوت راپاوري او بیا له پردې ښخې سره په خلوت کې، نو اورېدل هاغومره اغیزه نه لري او باید ددواړو ترمنځ په توپیر قانع و او سو. اورېدل د لیدلو په څېر ژر جنسي قوه (غریزه) نه راپاروي همدا لامل دی چې د ښځو غږ عورت نه دی او همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له وینځو څخه سندرې اورېدلي همدا راز شریعت ښکلیو هلکانو ته کتل هم حرام نه دي بللي مگر کله چې دفتني وېره هرومرو وي.

۲: په موسیقۍ کې دداسې کارندویو (الاتو) کارول چې هغه په شراب څښونکیو، هجرانگانو او نورو گناه کوونکیو پورې ځانگړي وي روانه دي او نورالات لکه دریا که څه هم شرنگاني لري طبلې، شپېلی او... روادې.

۳: دداسې شعرا اورېدل له موسیقۍ سره او بې له موسیقۍ حرام دي چې پکې الله جل جلاله یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ناوړه نسبت شوی وي، هغوی پورې دروغ تړل شوي وي لکه روافضو چې د صحابه و په هجوه کې شعرونه وېلي دي همدراز دهغه شعر ویل او اورېدل هم روانه دي چې دیوې ځانگړې او ټاکلې ښځې په ستاینه کې ویل شوي وي خو که په شعر کې په عمومي ډول د حسن ستاینه شوې وي بې له دې چې کومې ټاکلې ښځې ته گوته و نیول شي زلفې، پوزه، شونډې قد، رنگ، سترگې غابونه... یاد شوي او ستایل شوي وي. نو دداسې شعر لیکل او اورېدل دواړه هم له موسیقۍ سره او هم بې له موسیقۍ روادې (همدا راز هغه شعر هم روانه دی چې فحش، سپک، چټیات پکې وي).

۴: دهغه چا لپاره هم عشقي موسیقي اورېدل او غږول رواندي چې خپل شهوت ته تسلیم او د شهوت تر کنټرول لاندې وي. دځوانۍ دځواک او زور برسېره هم د شهوت پر وړاندې مغلوب (ملاست) وي ځکه چې د حسن او جمال ستاینه په ده کې پروت د عشق اور تازه کوي او د عقل واگي یې شکوي.

۵: هغه چاته هم موسیقي اورېدل رواندي چې جنسي غریزه یې پیاوړې نه وي او ډېر د خدای جل جلاله په مینه کې هم مست نه وي خو د موسیقۍ په اورېدلو کې ډېر افراط کوي، موسیقي بیخي د ژوند برخه او د روح اکسیجن وگرځوي، له موسیقۍ سره عادت او خوی واخلي دا ډول افراط حماقت دی او ددا ډول کس شهادت هم نه منل کېږي ځکه ټول ژوند په لهو کې تېرول گناه ده او څنگه چې صغیره (کوچنۍ) گناه په تکرار او دوامدار ډول ترسره کول کبیره گرځي همدا راز په مباحاتو کې ډېر افراط او تکرار هم مباح، صغیره گناه گرځوي لکه شطرنج چې په اصل کې روا او مباح ده خو په تکرار او افراطي ډول کول یې مکروه دي. که څوک وپوښتي چې له دې خبرو ښکاري چې موسیقي په ځینو مواردو کې مکروه او حرامه هم ده نو تاسې یې ولې په پیل کې په مطلق روا والي حکم وکړ؟ ځکه دلته تفصیل ته اړتیا ده او په کومه موضوع کې چې تفصیل ته اړتیا وي نو مطلق حکم پکې کول اشتباه ده. زموږ خواب دادی چې مطلق حکم کول په هغه موضوع کې ناسم کار دی چې په عین هماغې موضوع (دهماغې موضوع په ذات یا بالذات په هماغې موضوع) کې تفصیل ته اړتیا وي، خو که د موضوع په ذات کې تفصیل ته اړتیا نه وي او عارضی (بهرني) حالتونه د تفصیل اړتیا غواړي نو دلته مطلق حکم روادی. د بېلگې په ډول که څوک وپوښتي چې آیا شهد حلال دي؟ نو سمدستي خواب ورکوو چې هو، ځکه

دشهو په ذات کې د حرمت خبره نشته نو ځکه سمدستي د (هو) ځواب ورکولو خو که عارضي تفصيل ته ورشو بيا خبره داسې نه ده يعنې سره له دې چې شاهد په خپل ذات کې پاک او حلال دي خو هغه چاته حرام دي چې سخته تبه لري او زيان ورته کوي همداراز که څوک وپوښتي چې شراب حلال دي که حرام؟ نو دستي ځواب ورکولو چې حرام، خو هغه چاته روا دي چې مړۍ يې په ستوني کې بنده وي او له شرابو پرته بل هېڅ هم نه وي چې مړۍ پرې تېره کړي. (يا په اوس وخت کې په ځينو درملو کې).

سوداگري مطلق روا ده خو د جمعې دلمانځه له اذان وروسته روانه ده. شاهد او سوداگري په خپل ذات کې په مطلق ډول روا دي او شراب حرام خو له ذات څخه پرته يې نور عارضي حالات راپېښېږي چې هغه اصلي حکم يې بدلوي او سماع هم له دې کبله چې موزون او خواږه غږ ته غوږ نيول دي روا دي خو چې د ذات له حقيقت څخه بهرني عارضي حالات يې منع کوي دابله خبره ده.

کله چې د موسيقۍ اباحت جوت شو نو دهغه مخالف نظر ته هېڅ اهميت نه ورکولو.

امام شافعي سماع حرامه نه بولي او دهغه چا په اړه چې موسيقي خپله دنده او کسب بولي وايي چې شهادت يې نه منل کېږي ځکه چې دهغه په نظر دا يو داسې بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري او هر څوک چې تل باطل (بې گټې) کارونه کوي نو دا کم عقلتوب او بې شخصيتي ده، خو که څوک يې خپله دنده او کسب نه گرځوي او شوقي چې کله پرې ورپېښ شي نو سندري او سرود غږوي نو دا هغه بې شخصيتي نه ده او شهادت يې هم منل کېږي او هغه در رسول الله صلى الله عليه وسلم پر وړاندې د دوو وينځو په سندرو استدلال کړي. دمصر نامتو فقيه او د احاديثو روايت کوونکي يونس بن عبد الاعلی بن موسی بن ميسره وايي چې ماله امام شافعي څخه په دې اړه چې دمدينې او سپدونکي سماع حرامه بولي وپوښتل هغه راته وويل: ((زه د حجاز هېڅ داسې عالم نه پېژنم چې سماع مکروه و بولي له هغې سماع پرته چې په څرنگوالي کې يې خبره وي.))

او دا چې وېلي يې دي: ((سماع يوه مکروه بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري.)) دا خبره سمه ده چې سماع لهو او بوختيا ده خو لهو په خپل ذات کې حرامه نده ځکه چې په نبوي مسجد کې د جشيانو لوبې هم لهو وه په داسې حال کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته کتل او خوښه يې کړه. آن چې الله جل جلاله دلېو او لغو په اړه پوښتنه هم نه کوي چې ديو بې گټې کار په توگه ترسره شي. د بېلگې په ډول که څوک ځان اړ باسي چې هره ورځ به خپل لاس سل ځله په خپل سر ږدي دده دا کار بې گټې دی خو حرام نه دی. الله جل جلاله فرمايي، ((لا يواخذکم الله باللغو فی ايمانکم)) يعنې: ((الله مو په بې گټې قسمونو نه نيسي.)) نو کله چې الله جل جلاله موږ دهغه په نوم په بې گټې قسم چې د زړه له قصد او تل څخه نه وي نه نيسي سره ددې چې بېهوده او بې گټې کار دی نو په نڅا او شعرمو ولې نيسي.

دا چې هغه يې باطل ته ورته بولي په دې معنا نده چې هغه يې حرام بولي آن که هغه باطل هم بللي وای نو د تحريم په معنا به نه وه، بلکې بې گټې به يې باله ځکه چې باطل بې گټې خبرې ته وايي: ((د فقهي مسئلې له مخې) که يو څوک خپل مېړه ته ووايي چې ته ما وپېرودلې او يا سړی خپلې مېرمن ته ووايي چې ما پر تا ځان وپلوره او ښځه يې ورته ووايي چې ما هم وپېرلې نو دا يو باطل عقد (تړون) دی خو حرام خونه دی. البته که موخه همدا سې باطل او ساعت تېری وي خو که خبره جدي او د زړه له قصده

وي او موخه يې قطعي تملک (خښتنوالی او مالک والی) وي نو بيا حرام ده او دا چې امام شافعي رح وايي چې د سنډر غاړي شهادت نه منل کېږي داهم دهغه په نظر د ساز او سرود د حرمت په معنا نه ده ځکه چې ډېر داسې کارونه شته چې له مروت او ځوانمردۍ څخه لېږي دي او د کونکي شهادت يې نه منل کېږي خو حرام نه دي لکه په بازار کې خوراک چې حرام هم نه دی خو د کونکي شهادت يې نه منل کېږي. يا دا بدلو کار (د ورتوب) چې مباح کار دی، همداراز بل هر کار چې ابرو مندانه نه وي پت او عزت پکې نه وي د کونکي شهادت يې نه منل کېږي.

نو دهغه د تعليل موخه تنزيهي کراهت دی او د دين دنورو امامانو په اړه هم همداسې اټکل کېږي (چې دا کار به تنزيهي مکروه بولي).

تر دې ځايه مو د امام غزالي د احياء العلوم له کتاب السماع څخه اقتباس وکړي.

په نيويارک کې د امام خوږي مرکز له امام خوږي څخه د موسيقۍ په اړه د پوښتونکيو پوښتنې او د دې امام ځوابونه خپاره کړي دي چې خو پوښتنې او ځوابونه يې دلته له www.arabic.al-khoei.org ويب سايټ څخه را نقلوو:

امام خوږي د يو پوښتونکي د دې پوښتنې په ځواب کې چې (تاسو په ودونو کې په دې شرط د بنځو سنډرې ويل روا بللي چې هلته محرم نه وي لکه د دوی خواته د سړيو ورتلل، نو آیا دا شرط يواځې په پرديو پورې اړوند دی او که مطلق نارينه و پورې (يعنی د دوی سنډرې يواځې د پرديو نارينه و پر وړاندې حرامې دي او که د نږدې محرمو خپلوانو پر وړاندې هم.)

وويل: هو يواځې د پرديو نارينه و پر وړاندې حرامې دي، والله اعلم.

خو همدا مفتی صيب بيا د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا بنځې ته روا ده چې د خپل مېړه خوښ ساتلو او دهغه د شهوت د راپارولو لپاره هغه ته ونڅېږي او د موسيقۍ له الاتو پرته ورته سنډرې ووايي؟ ځواب ورکوي چې سنډرې يې روانه دي خو نڅايي منع نه ده.

د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د خوښۍ په مناسبونو کې لکه ودونه د نارينه و و نڅېدل او چک چک وهل روا دي؟ او آیا دا کارونه بنځو ته هم روا دي؟ ويلي دي چې دا کار په خپل نفس کې پروانلري، ترڅو چې بل حرام شی ورسره ملگری نه شي لکه د بنځو او نارينه و يو ځايوالی او داسې نور.

د دې پوښتنې په ځواب کې چې کله بنځې ډاډمنې وي چې پردي نه ورځي نو آیا په ودونو کې دوی ته طبلې او داريا وهل روا دي؟ او آیا بنځه د خپلو همزولو (همجنسو) تر مخ نڅېدلې شي؟ وايي چې طبل او داريا وهل او... ورته رواندي خو نڅېدل ورته چې له پرديو په امن کې وي روا دي.

نوموړی د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا په نامخامخ ډول لکه له راډيو-ټيپ ريکارډ او... له بنځو څخه د ديني ترانو اورېدل چې شهوت نه راپاروي روا دي، وايي چې هو ((پروانه لري))

ځينو رواياتو کې راغلي چې رسول الله صلی الله عليه واله وسلم له موسيقۍ پرته ودونه وليدل نو ويې فرمايل چې دا خو نکاح ده زنا خو نه ده (ولي موسيقي نشته.)

له حضرت امام صادق څخه روايت شوی چې رسول الله صلی الله عليه واله وسلم په بني زريق قوم باندې تېرېده چې د موسيقۍ غږ يې واورېده، نو ويې فرمايل چې دا څه دي؟ ورته وويل شول چې ای د

خدای رسول، د فلاني نکاح (واده) ده نورسول الله صلی الله علیه واله وسلم وفرمايل چې ((خپل ایمان يې بشپړ کړ دا نکاح ده، زنا نه ده.))
او زیاته يې کړه ((نکاح به په پټه نه وي تردې چې یا (د پخلي دود) ونه لیدل شي او یا د دریا غبروانه وربدل شي.))

خو امام خوئي وايي چې زموږ په نزد دا روایات کمزوري دي.
محمد طاهر بن علي احمد مقدسي (۴۴۸-۵۰۷ هجري، ۱۰۵۶-۱۱۱۳ م) چې د حدیثو تکړه حافظ او نوموتی تاریخ پوه دی، بې شمېره تالیفات لري او په سفرونو کې هم ځانگړی شهرت لري دعوارف المعارف د لیکوال شیخ ابو حفص عمر سهروردي له لارې روایت کوي چې یو اعرابي دا غزل زمزمه کړ.
قد لسعت حبة الهوى كبدي
فلا طيب لها ولا راقى
الا الحبيب الذي شغفت به
فعنده رقيتى وترياقى

يعنى (د عشق مار په لړمون وچيچلم او له هغه چا پرته چې ما پرې زړه بايللى دی بل ډاکټر او دموونکی نه لري دم او د زهر و ټيټو ونکی مې هماغه دی.))
حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ددې غزل په اورېدلو دومره په وجد راغی چې چين يې له اورې پرېوت او معاويه رضي الله عنه دشعرو يونکي ته وويل ستاسې بوختياخومره ښه ده حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمايل ای معاويه! هر څوک چې د خپل محبوب د یادېدو په وخت کې په وجد رانشي لوی شخص نه دی ((
امام ابن تیمیه، دا روایت موضوعي او دروغ بولي.

(مجموع فتاوى، شيخ الاسلام احمد ابن تيميه ((۱۱ ټوک ۵۵۷-۶۴۵ مخونه مسئله سماع))

يو بل روایت هم شته هغه دا چې: ((هر کله رسول الله صلی الله علیه وسلم نیستمنو ته زېری ورکړ چې تاسې به له شتمنو وړاندې جنت ته ننوځئ نو دومره په وجد او جذبه راغلل چې خپلې جامې يې خپرې خپرې کړې جبریل علیه السلام له اسمانه راغی او ويې ويل ای محمده صلی الله علیه وسلم ستا پروردگار په دې څيرو شويو جامو کې خپله برخه غواړي بیا يې له هغوی څخه یوه ترانگه واخيستله او په عرش يې راوځړوله او دا دنیستمنو او فقيرانو لاسته راوړنه ده.))
خو ابن تیمیه دا روایت هم موضوعي او دروغ بولي.

نامتو محدث او د احادیثو حافظ ابو یحیی ذکریا بن یحیی بن عبدالرحمن بصري ساجي، چې شیخ احمد ابن تیمیه يې شافعي مذهب ته مایل بولي وايي چې، له ابراهیم ابن سعد بصري څخه پرته بل یو منځکيني امام هم له ساز او موسيقي سره مخالفت نه دی کړی او هغه څه چې ابو عبدالرحمن سلبي او ابوالقاسم قشيري يې له امام مالک څخه روایت کوي اشتباه ده او له شک پرته چې سهوه شوی دی ځکه چې د مدینې ځینې علماوو د سماع په مجلس کې برخه اخستې ده.

مسئله السماع د مجموعه فتاوى شيخ احمد ابن تيميه په حواله

شیخ ابن تیمیه چې د موسیقي له ډېرو سختو مخالفینو څخه دی او د موسیقي د رد لپاره یې په خپل گومان په حقه او ناحقه ډېر ایتونه د دلیل په توگه چې ځینې یې آن له موضوع سره تړاو هم نه لري وړاندې کړې دي هم د خیر القرون د حدیث په وړاندې کولو او په دې اړه د دلیل نیولو په پای کې وایي: ((او دا مت امامانو موسیقي بڼه نه ده بللې او لوی شیخان یې مجلس ته نه دي راغلي.)) خو د الاسلام و الفنون الجمیلة لیکوال د ابن تیمیه د دې نظر له رالېږدولو وروسته وایي: ابن تیمیه دلته یواځې د کراهیت تر حده وړاندې تللی نه د تحریم تر حده او هغه (ابن تیمیه) یې لامل د ابولې چې دا په خیر القرون کې نه وو او دانوی کار دی خونوی والی څه ستونزه لري؟ زموږ په اند که نوی والی په دیني مسایلو کې نه وي هیڅ باک نه لري آن پخپله د ابن تیمیه په نظر هم لکه څرنګه مو چې وړاندې وویل. ابن نحوي په (العمده) کې لیکي، چې ابن طاهر وایي: "دا د مدینې د اوسېدونکیو اجماع ده او ټولو ظاهریه وهم منلې ده".

ابراهیم ابن سعد هغه څوک دی، چې د "صاحح السننه" د حدیثو د شپږو مشهورو کتابونو (ټولو خاوندانو ترې احادیث روایت کړي دي. او له ده څخه روایت کوونکي ټول په دې خبره یوه خوله دي، چې هغه به موسیقي غږوله. لکه وړاندې مو چې وویل د موسیقي یو کلک مخالف شیخ الاسلام تقی الدین احمد ابن تیمیه (۶۶- ۷۲۸ هـ - ۱۲۶۳ - ۳۲۸) دی.

دی وایي هغه سماع چې الله (ج) یې خپلو بنده گانو ته د زړه تنگی، سترتیا او له ذهني فشار د لېږې کولو لپاره د اورېدلو اجازه کړې ده او د خوښۍ او تفریح لپاره یې کارولی شي هغه د الله (ج) د کلام اورېدل دي چې نورو پیغمبرانو، د علم او معرفت خاوندانو، په خپله زموږ رسول اکرم (ص) او صحابه و او تابعینو ورته غوږ ایښی دی (پخوانیو امتونو د الله (ج) د خپل وخت وینا ته او اوسني امت قرآن عظیم الشان ته) چې همدا سماع د ایمان اصل دی. دی له قرآن پرته بل هر ډول سماع ناروا بولي.

مجموع فتاوي جلد ۱۱

خو امام غزالي بیا دانه مني، نوموړی وایي چې ساز او سندرې خپل ځانګړی ځای او اغېز لري او عظیم الشان قرآن خپل ځانګړی اغېز دی وایي چې دا حقیقت دی چې له خوږ غږي قاري څخه د قرآن اورېدل ډېر او بې ساری خوند لري تردې چې انسانان خو پرېږده آن مرغان او پرښتې هم اغېزمنوي. خو هغه موخه چې اورېدونکي یې د موسیقي او سماع په اورېدلو ترلاسه کول غواړي ټوله د قرآن په اورېدلو ځکه نه پوره کېږي چې قرآن عظیم الشان د یو جامع او هراړخیز کتاب په توګه هر ډول او په هرې موضوع پورې اړوند احکام او آیتونه لري او داسې آیتونه هم شته چې له هغه حال سره تړاو نه لري او یا هغه تنده نه شي خړوبولی چې عاشق، صوفي او عارفان یې لري، د بېلګې په ډول په قرآن کې کیسې هم شته، کورني او بهرني معاملات هم شته، د میراث احکام هم شته نو دا د یو صوفي او عارف له حال سره څه تړاو لري؟ نو دا ایتونه د اورېدونکي هغه هیله او مینه چې له سماع څخه یې لري نه شي پوره کولی، همدا راز د مسلمان د ژوند ټول تړاو له قرآن سره دی او هر وخت یې اوري او په تکرار سره

دا اور بدل يا لوستل هم ددې لامل گرځي چې غوږونه ورسره عادت واخلي او ورسره شناسي نو هغه خوند او جذبه نشي راوستلی او زړه ته هغه ټکان نشي ورکولی کوم چې نوی شی يې ورکوي. د مړو او بې حرکتو زړونو د خوځولو لپاره لوستونکی اړ دی چې شعر او نظم په بېل بېل انداز او بېل بېل طرز سره ووايي، څو لحنه وکاروي، اواز لوړ او ټيټ کړي چې دا د قرآن له عظمت او مقام سره نه بنيابي او نه ورسره مناسبت لري.

د سندرو او اواز د ويلو په وخت کې لوستونکي اړ دي چې د موسيقي آلات لکه شپېلی، طبله او ارمونيه وکاروي او د قرآن لهجه ټوله جد دی چې له هزل سره يې يو ځال کول ناشونی دي. د بېلگې په ډول، رسول الله (ص) ربیع بن مسعود کره په داسې حال کې ورننوت چې څو وينځو له دريا سره سندرې وپلې، کله يې چې رسول الله (ص) وليد نو په شعر ويلو يې دده ستاينه پيل کړه نو ده (ص) ورته وويل چې هماغه څه ووايي چې وړاندې مو ويل. نو دده دا ستاينه پخپله (جد) و و چې له هزل (دریا) سره يې اړخ نه لگاوه نو ده ترې منع کړې. بل دا چې په محفل کې هر څوک له خپل حال او خوښې سره سم نظم او سندرې وايي که يوه يې خوښه نه شي نو بله پيلوي يا فرمايش ورکوي خو د عظيم الشان قرآن په اړه هيڅوک دا زړورتيا نه لري چې د بدلېدلو کوښښ يې وکړي او هر آيت خوله هر حال سره مناسبت نه لري.

کيميا سعادت، امام غزالي لومړی جلد ۴۵۱-۴۵۳ مخ

علامه شاه جعفر د موسيقي په اړه په خپل ليکلي کتاب (اسلام اور موسيقي) کې موسيقي د قرآن، حديثو، صحابه و او د تابعينو د وينا، د محدثينو او فقهاوو د ويناوو په رڼا کې خپرلې ده او دا يې ثابته کړې ده، چې موسيقي که له ساز او سرود سره وي او که بې سروده او سازه هېڅکله هم په اسلام کې حرامه نه ده.

نوموړی وايي، چې رسول الله (ص) له دريا (دايره) سره يوځای سندرې اورېدلې دي. د موسيقي د حرمت په اړه، چې څومره روايات رانقل شوي دي دا پخپله د محدثينو پراند موضوعي او د منلو وړ نه دي. صحابه کرامو هېڅکله هم د موسيقي د حرمت يادونه، نه ده کړې. فقهاوو هم موسيقي حرامه نه ده بللې او نه داسې کوم حکم شته، بلکې موسيقي او نغمې يې د اخلاقو يوه ځانگړې برخه بللې ده.

علامه شبلي نعماني د (الغزالي) په 38 مخ کې ليکي: "کله چې د موسيقي خبره راياده شي، نو معترضين وايي، چې دا لهو او لعب ده، خو غزالي ورته وايي، چې رسول الله (ص) د حبشود لوبو ننداره کړې ده. زه ددې له پاسه دا هم ورزياتوم، چې لهو او لعب زړه ته آرامتيا، خوښي او سرور ورکوي، د ستري فکر دمه جوړوي، مطمئن کوي يې، ځکه چې زړه کله ستري شي، نو تياره پرې راشي، نو کار، خوارئ، ژوند ته او د ژوند د ستونزو د بارد وړلو لپاره چمتو کولو ته بايد خوښ او تاند شي او د تاندولو او خوښ ساتلو ذريعه يې همدا

لهو او لعب دی.

کله چې علامه ابوالکلام آزاد د هند د (راگ ناتیک اکاډمي) ریاست قبول کړ، نو په علمي حلقو کې ګونګوسی او تا وېلي ما وېلي پیدا شول. بنایي دوی به خبر نه وو، چې د هند دا امام په موسیقي کې څومره پراخ لاس او له موسیقي سره څومره مینه لري؟ له موسیقي سره دده د بې ساري او بې کچې مینې د څرګندولو لپاره به دده له مشهور تصنیف (غبار خاطر) څخه د وروستي لیک څه برخه، چې په (1943/9/14) تاریخ یې لیکلی، راواخلو.

نوموړې لیکي: "بنګلا که په غږ کې وي او که په مخ کې، په تاج محل کې وي او که په شننا باغ کې، بنګلا ده او بنګلا زمور فطري غوښتنه ده. زه تاسو ته یوه خبره کوم، ګورئ ما څو ځله وېلي دي چې زه د ژوند له هرې اړتیا پرته ګوزاره کولی شم، خو له موسیقي پرته ژوند نه شم کولی. خوږ غږ زما د ژوند اسره، زما د اروایي او دماغي سترتیاوو درمل او د زړه او جسم د ټولو ناروغيو علاج دی.

مور په الاغاني او عقد الفرید کې لوستي، چې تراوسه له موسیقي سره د حجاز د خلکو مینې بدلون نه دی موندلی. دا مینه د هغوی په خمیره کې دومره ګډه شوې، چې آن د اذان غږ هم د موسیقي په انځور کې وړاندې کوي. حقیقت دا دی، چې موسیقي او شاعري د یو حقیقت دوه مخه او دوه وړانګې دي او په یو ډول یې څرګندول غواړي. د موسیقي مؤلف موسیقي ته د الحان په اجزاءو کې سر او تال ورکوي او لحن ته یې وزن او تناسب ورکوي، خو شاعر هماغه جذبه د لفظونو او معناګانو په بڼه څرګندوي.

(توحنا بستی و من معنی رنگین بستم)

کوم حقیقتونه، چې په شعر کې د الفاظو او معنی جامه اغوندي، هماغه حقیقتونه په موسیقي کې د لحن سر او تال په پردو کې نغبتل کېږي.

نغمه هم شعر دی، خو د الفاظو او حروفو په بڼه نه، بلکې د روح او معنا له پلوه. په قوي ګومان سره وایم چې له مسلمانو پاچایانو څخه هم وړاندې مسلمانو صوفیانو د موسیقي پالنه پیل کړې ده او د ډهلي، ملتان، ایودهن او ګورخانګانو ته به ډېر لور لور شخصیتونه، عارفان او صوفیان تلل او د خدای ج په نزد د قبلېدلو او ثواب په نیت به یې هلته خپل جوهر بنوده. داسې ډېر علماء شته دي، چې د ژوند حالاتو په لوستلو سره یې سپری پوهېږي، چې په موسیقي کې یې ډېر لاس درلود او ددې فن ډېر تکړه استادان بلل کېږي. دا خبره تقریباً مشهوره شوې ده، چې ګویا د اسلام دیني مزاج له موسیقي سره جوړ نه دی او موسیقي د دین له آنده حرامه ده. په داسې حال کې، چې ددې دعوي ټول ارزښت یواځې همدومره دی، چې فقهاوو او علماوو د ګناه د لارې د بندولو او مخنیوي لپاره دا حکم کړی دی (معنی دا چې دا کار په خپل ذات کې حرام نه دی، خو ددې لپاره منع وبلل شو، چې نورو ګناهونو ته

زمینه برابر نه کړي) او دا سختیونه هم د تشریح له مخې نه، بلکې د قضاء له مخې شوي ده او د قضا ډگر خو ډېر پراخ دی. د هر شی یا هر کار، چې د یو فساد لامل ګرځي، نو قضا یې مخه نیسي، خود هغه شی یا کار حکم، خو په اصل ځای پاتې دی. "قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده" یعنی "ورته ووايه چا د خدای ج بشکلا (زینت) حرامه کړې ده، هغه زینت چې خپلو بنده ګانو ته یې پیدا کړي (پنځولي ده)".

په دې اړه هم د بسیا تر حده شواهد شته، چې عربانو هم له اسلام څخه وړاندې او هم له اسلام څخه وروسته په موسیقي باندې د یونانیانو ډېر لیکل شوي کتابونه عربي ته راژباړلي او هماغسې ګټه یې ترې اخیستې ده لکه څرنګه یې، چې د هغوی د ریاضی له کتابونو څخه اخیستې ده. "**غبار خاطر**".

د هند د امام له دې اقتباس څخه جوتهېږي، چې نوموړی هم د موسیقي د حرمت د نظر مخالف دی او لیکي، چې که فقها د یو مصلحت له مخې په لنډمهالي ډول یو څه منع کوي، نو دا لنډمهالی حکم دی او د موضوع په دايمي حکم، چې هغه اباحت دی اغېز نه شي کولی. ددې بېلګه به دا وي لکه ډاکټر چې د ناروغۍ په وخت کې ناروغ د ځینو شیانو له خوړلو منع کوي، نو که ناروغ د ناروغۍ په وخت کې د ځینو شیانو له خوړلو منع شو، نو دا خو په دې معنی نه شوه چې دا ټول شیان پرې تر پایه حرام دي. همداراز د موسیقي په اړه هم د فقهاوو دا لنډمهالی حکم لنډمهالی دی او دايمي کېدلی نه شي او دا به څوک وي، چې د الله ج له خوا حلال شوی شی په خلکو حرام وګرځوي "ولا تقولوا لما تصف السنتکم الکذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا على الله الکذب". یعنی "د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ، چې دا شی حلال دی او دا حرام، ددې کار پایله دا ده، چې په الله باندې دروغو تهمت وایئ".

موسیقی د فطرت غوښتنه ده

موسیقی د فطرت غوښتنه ده او له موسیقي سره مینه د هر انسان په فطرت کې نغښتې ده. نه یواځې دا چې انسانان موسیقي خوښوي، بلکې هر ژوندی موجود له موسیقي سره مینه لري. د فطرت او د کایناتو خالق هم دا نړۍ او دا کاینات سندریز پیدا کړي دي او ددې لپاره یې سندریز پیدا کړي دي، چې تر او تازه، خوښ او نشیط و اوسي ډېر علما وایي، چې که څوک له موسیقي څخه خوند نه شي اخیستلی، نو دی ناروغ دی او باید خپله درملنه وکړي، ځکه هر سالم او روغ فطرت موسیقي غواړي او له موسیقي خوند اخلي.

ډاکټر يوسف قرضاوي ليکي: که وگورو نو وینو چې سندري خوبسول او د خواږه غږ د اور بدللو په وخت کې خوبسي څرگندول تقریباً انساني غریزه او د بشري فطرت غوښتنه ده تر دې چې وینو، یو کوچنی چې په زانگو کې ژاړي لاس او پښې غورځوي، خود خواږه غږ په اور بدللو چپ شي او خواږه غږ ته غوږ شي. همدا لامل دی، چې مورگانې، دایه گانې او د کوچنیانو نورې روزونکې له ډېر پخوا وخته راهیسې کوچنیانو ته خوږې ترانې او سندري وایي او ژبايي پرې بندوي.

له دې پرته حیوانات او الوتونکي هم د خواږه غږ او نغمو تر اغېز لاندې راځي. غزالي په احیاء العلوم کې ليکي: "هر هغه څوک، چې سماع او موسیقي یې په حرکت او خوښت رانه ولي له عقلي، اروایي او بدني ناروغۍ سره مخ دی، نیمگړی دی، تعادل نه لري او له روحانیت څخه لیرې په وچ طبیعت او بد ذوق کې تراوښ، نورو حیواناتو او الوتونکیو هم بدتر دی، ځکه چې اوبن د خپل وچ او ساړه طبیعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او له درانه بارلاندې منډه کوي، اوږده مزلونه ورته لند شي، دومره مست شي چې له ځانه بې ځانه شي، بنځه اوبنډه د خپل خاوند خواږه غږ ته غاړه وراوږده او غوږونه دهغه غږ ته بوخ او ځیر کړي، خپل مزل دومره گړندی کړي، چې آن کجاوه او بار یې سخت ټکانونه خوري."

ابوبکر محمد بن داؤد دینوري رضی الله عنه چې په رقی مشهور و، وایي چې په یوه دښته کې روان وم چې یو عربي قبیلې ته ورسېدم له هغوی څخه دیوتن په بلنه دهغوی کېږدی. ته لارم، په څپمه کې مې یو تور مریې ولید چې ترلې و. له کېږدی بهر څومره او یو ډېر ډنگر اوبن چې داسې فکر کېده چې گوندې همدا اوس یې ځنکدن دی پراته وو دې مریې راته وویل چې ته زما دبادار مېلمه یې او زما بادار د مېلمه خبره په ځمکه نه غورځوي نو ته زما بادار ته زما د خلاصون شفاعت وکړه هیله ده چې مابه پرېږدي. کله چې کوربه ډوډۍ راوړه نو ما یې له خوړلو انکار وکړ او ورته ومې ویل چې ترڅو ددې مریې په اړه زما شفاعت ونه منې نو ډوډۍ به ونه خوړم. هغه راته وویل چې دې مریې خو زما هر څه په اوبو لاهو کړي او دپولۍ ټک ته یې کښېنولم. ما ترې وپوښتل چې څه یې کړي، هغه وویل چې دی ډېر خوږ غږ لري او زما دژوند گوداره په دې اوبانو روانه وه، ده پرې ډېر درانه بارونه بارکړل او بیا یې ورته حدا ویل پیل کړل تر دې چې اوبان یې دومره مست کړل چې ددرې شپو او ورځو واټن یې پرې په یوه شپه او ورځ کې وواهه او چې بارونه ترې ښکته شول نو له همدې یو اوبن څخه پرته نور ټول مړه شول خو ددې ټولو خبرو برسېره اوس چې ته زما مېلمه یې زه تانه خفه کوم دادی دا مریمې ستا ددرناوي لپاره تاته دروېڅښه دینوري وایي چې دې ته مې تلوسه وه چې دده غږ واوړم چې سحر شو نو کوربه دې مریې ته امر وکړ چې هغه اوبن ته چې له کوهي څخه اوبه راوباسي حدا ووايي. ده چې کله حدا پیل کړ نو اوبن دومره مست شو چې ټول پرې یې وشلول او زه هم له ډېرې اغیزمتیا پر مخې پر ځمکې راولوېدم او گومان نه کوم چې په ژوند کې مې تر دې ښکلی غږ اورېدلی وي.

ماران به مولیدلي وي، چې دبیم غږ ته چغه شي، په لکۍ ودرېږي او نخېږي. د قمری،

پاختکې سندرېز غږد ابشارونو، سیندونو، بادونو مترنم او له موسیقیت څخه ډک غږ به مو اورېدلی وي.

بیا هم علامه قرضاوي لیکي: "...نو موسیقي د زړونو د دردونو علاج او زړونه له ناروغیو، سترتیا او غمونو، دردونو څخه ژغوري، سندرې د غوږونو خوند دی، چې اروا خوښوي، تاندوي یې، سترتیا لیرې کوي. څرنګه چې لذت لرونکي خواړه او خوندوره مېوه معدې ته خوند ورکوي، هماغه ډول چې ښه بوی، د شامې حس راپاروي او پوزې ته خوند ورکوي... همدا ډول موسیقي غوږونو ته خوند ورکوي، نو دا یو خوندوره پدیده ده... انسان نه شي کولی چې تل مندې ووهي، تل جدي واوسي، تل سترې او ستومانه واوسي. کله چې حضرت حنظله رضی الله عنه وانګېرله چې له کورنۍ، ښځې او بچیو سره دده حال له هغه حال سره چې د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ملګرتیا، مجلس او ناسته کې یې لري ډېر تفاوت لري، نو د منافقت وېره ورسره پیدا شوه او وېرېده، چې هسې نه منافق شوی وي، نو حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې "یا حنظله ساعة وساعة" یعنی "ای حنظله! کله داسې او کله هاغسې" (مسلم)

حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "کله کله زړونو ته خوښي او تازه ګي ورکوي، ځکه چې کله زړونه وچ (سترې) شي، نو ړندېږي."

بیا هم حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "رښتیا چې زړونه هم د بدن په څېر سترې کېږي، نو د زړونو لپاره هم حکیمانه او ظریفانه الفاظ ولټوي (ويې خندوي، تازه یې کړي)".

که څوک د یو مسلمان رښتونې ژوند ته وګوري، نو ویني چې د دیندارۍ او له خواړه غږ څخه د خوند اخیستلو ترمنځ هېڅ تکر نشته. د یو مسلمان غوږونه په نورمال ډول له خواړه غږ سره بلد دي او هره ورځ ترې تغذیه کېږي، هر مسلمان له تجوید او ترتیل سره برابر په خواړه غږد قرآن عظیم الشان تلاوت کوي. ښو قاریانو ته غوږ ږدي، له اذان څخه خوند اخلي، دا ازانګي یې هره ورځ پنځه ځله غوږ ته ورسېږي."

زه وایم چې هغه موسیقیت او ترنم چې د مرحوم ارواښاد قاري عبد الباسط او ځینو نورو قاریانو په غږ کې شته دی او مسلمانان ترې کوم خوند اخلي بېلګه به یې ډېره کمه وموندل شي او خلک به د موسیقۍ له الاتو څخه هم هغه خوند وانه خلي.

په حدیث کې راغلي دي، چې د حضرت اسید بن حضیر^{رض} خواړه غږ آن آس هم مست کړي دی. (تجرید البخاري)

دا په قرآن عظیم الشان او تورات دواړو اسماني کتابونو ثابت خبره ده، چې د حضرت داؤد علیه السلام نغمو او موسیقۍ به انسانان خو پرېږده، چې آن الوتونکي او جمادات هم اغېزمن کول یعنی حیوانات خو پرېږده، چې آن په جماداتو او تیږو یې هم اغېز کاوه او دده اواز او نغمو ته به راغواستل: "ولقد اتینا داود منا فضلاً یجبال او بی معه والطیر" یعنی

"او له شک پرته مور د داؤد عليه السلام ته له خپله پلوه يو غوره والی ورکړی و، غرو ته مو وويل چې له ده سره د ثنا په وخت کې خپل غږونه ملگري کړئ او مرغانو هم له ده سره ثنا ويلې." (سباء 10)

"والطير محشورة كل له اواب" يعني "او الوتونكي هلته راغونډ شوي، ټول پرې رامات وو" (ص 19)

په تورات کې راغلي دي، چې حضرت داؤد عليه السلام به د ډېرو بدني او اروايي ناروغيو درملنه په موسيقي باندې کوله.

په سمويل لومړي باب، 23 ايت کې راغلي: "کله به چې د خداي ج له خوا په ساول ناوړه اروا نازل شو، نو حضرت داؤد عليه السلام به خپل چنگ ته لاس وراوړد کړ او وبه يې غږاوه له دې سره به له ساول څخه ناوړه اروا والوتله او په حال او هوښ به راغی."

له موسيقي سره د بې کچې مينې دا بېلگې هم لولو، چې عطاء الله پالوي رانقل کړي دي. په اسام کې د فيل ښکاريانو اعلان وکړ، چې فيل له يوې ځانگړې سندرېزې نغمې سره بې کچه مينه لري. په نړېواله جگړه کې دا جوت ته شوه، چې شاديان (بيزوگان) له موسيقي سره مينه لري او هره شپه به د فوځي اډې هغې برخې ته راټولېدلې، چې عسکري موسيقي به يې غږوله او په ډېرې آرامۍ به يې موسيقي اورېدله. ځينې به يې دومره اغېزمنې شوې، چې خولې به يې اسمان ته واړولې او ډول ډول اوزونه به يې وېستل.

اغلي "ډهپانې" به د استريليا ځنگلي آسونه خونبول، خونبول يې ورته سخت وو. په پای کې يې اعلان وکړ، چې هغې لومړي ځنگلي آس په موسيقي اغېزمن کړ او بيا يې په ډېرې اسانۍ ونيوه.

نوموړې ليکي، چې په نيويارک کې غواگانې هم د موسيقي تر تجربې لاندې ونيول شوې او کومو غواگانو ته، چې موسيقي اورول شوې وه، نو د نورو په پرتله يې په سلو کې له لسو تر دولسو ډېرې شيدې ورکړې.

شکسپير، چې د انساني جذبو او انساني فطرت تر ټولو غوره انځورگر دی هم په هر شي د موسيقي اغېزمني.

نوله دې ټولو خبرو جوت ته شوه، چې د موسيقي تر او له فطرت سره دی او اسلام هېڅکله هم له فطرت سره د جگړې اراده نه لري، بلکې اسلام د فطرت پالونکی، هڅوونکی او بشپړوونکی دین دی.

په پخوانيو مدنيتونو کې د موسيقي

شاليد

وړاندې مو وويل، چې د موسيقي تر او له فطرت سره دى او هر انسان او حيوان په طبعي ډول موسيقي خوښوي. دا كه د نن ورځې انسان دى او كه د زرگونو كلونو پخوانى انسان، نو ځكه يې كوم ځانگړې ټولنې، مدنيت او د تاريخ كوم ځانگړي پړاو ته منسوبول ناسمه خبره ده. نه كوم ځانگړى كاشف او مخترع لري. نه كوم ځانگړى پنځوونكى، بلكې له كومه چې بشر په ځمكه پل ايښى، نو دا جذبه ورسره له هماغې ورځې ملگرې ده. البته حتمي ده چې كيفيت او نوعيت (څرنگوالى او ډول) به يې بدلون موندلى وي، د ژوند د نورو برخو په څېر دې فن هم پرمختگ كړى، خود انسان له لومړنيو ملگرو څخه بلل كېږي. كه څه هم ځينې تاريخپوهان د نورو فنونو او علومو په څېر موسيقي هم يونانيانو ته منسوبوي او بنسټ ايښودونكي يې هم همدوى بولي، خود ناسمه ده. په دې اړه ددې روايت رانقلولول بې گټې نه دى: "د يونان د پخواني خدايگوتي "زيوس" نهه لوني وې، چې ميوزس يې ورته وېلې او دا د ټولو علومو او هنرونو بنسټگرې دي او همدوى د رقص او موسيقي هنر هم پنځولى دى. د ميوز تلفظ په يوناني ژبه كې موس ده او (ي) د نسبت لپاره ورسره لگول شوي ده. همدا ډول لاتيني او يوناني ژبه كې "ق" هم ورسره لگول شوى دى، چې ددې قاعدې له مخې ترې موسيق يا ميوزك جوړ شو."

پالوي وايي، چې د نڅا او موسيقي مذهبي سپېڅلتيا (تقدس) له ميلاد څخه وړاندې كلونو څخه ثابته ده. دى وايي، چې له روايتونو سره سم په لومړي ځل برهام ديوتا (برهام خدايگوتي) د منظمې موسيقي تصور وړاندې كړ. هغه د ټولو مذهبي ويدونو (سرودونو) څخه ښې ښې جملې راټولې كړې او يو جامع سرود يې ترې جوړ كړ، چې موخه يې روحاني پرمختگ ته د خلكو بلل وو.

د هندوانو په مندرونو كې هم له پخوا راهيسې موسيقي دود ده او اوس هم موسيقي په مندرونو كې د عبادت برخه بلل كېږي.

د سوراشر په كليو او بانډو كې اوس هم موسيقي په هغه ډول محبوبيت لري او په هغه اندازه نمانځل كېږي، چې د كرشن جي په وخت كې دود وه.

د عيسايانو په كليسا، عبادتځايونو، او د مسلمانانو په خانقاهانو كې اوس هم عبادت د موسيقي په پردو كې نغښتل كېږي. آن چې دعاگانې هم په لحن، ترنم او خواږه اواز سره كېږي. د هندوستان پېغمبر كرشن جي دامني، چې دى هر ډول نغمه غږولى شي او د نغمو په هرتال پوهېږي.

چينايي پېغمبر كنفيوسس چې پالوي يې پېغمبر او د الله ج استازى بولي، هم تر ټولو ښه نغمه پېژندونكى و. د هغه په اړه تاريخ ليكي، چې دې چينايي پېغمبر دومره په موسيقي كې

لاس درلود، چې د موسيقي د هغه وخت ډېر نامتو او د نړيوال شهرت لرونکي هنرمندان ورته تسليم وو. وايي، چې کنفيوسس واورېدل، چې چېرته د سيانگ په نوم د پخواني (کلاسيکي) موسيقي يولو استاد اوسېږي، نو ده له ډېر زحمت وروسته هغه وموند. سيانگ د کنفيوسس له غوښتنې سره سم هغه ته هاغه نغمه واوروله، چې کمپوزيې شهزاده وانگ دانگ کړې و. دا نغمه دومره خوږه او اغېزمنه وه، چې کنفيوسس يې له اورېدلو سره خمار شو بيا سيانگ له کنفيوسس څخه وغوښتل، چې دې هم هغه ته نغمه واوروي. کنفيوسس هم هغه ته دومره خوږه، له جادويي اغېز ډکه نغمه واوروله چې سيانگ يې بيخي بېهوښه کړ. سيانگ بيا کنفيوسس يا چينايي پېغمبر ته وويل، چې ستا فن دومره بشپړ دی، چې زه ستا د استادۍ وړتيا نه لرم. ته ماته د خپلې شاگردۍ وياړ او بڅښنه او په خپلو شاگردانو کې مې ومنه.

د داؤد عليه السلام د نغمو يادونه مو مخکې هم وکړه، چې الوتونکي خو پرېږده آن کاني او غرونه يې هم اغېزمن کول.

علامه ابوالکلام ازاد له موسيقي سره د حضرت داؤد د مينې په اړه ليکي: "حضرت داؤد عليه السلام لومړنی کس و، چې عبراني موسيقي يې منظمه او راټوله کړه. بابلي مزاميرو ته يې پراختيا ورکړه، د موسيقي نوي الات او وسايل يې جوړ کړل." علامه عبدالحکيم شرر ليکي: "د بني اسرائيلو د موسيقي د لوړتيا وخت د حضرت داؤد زمانه وه، چې مزاميريې اوس هم مشهور دي. پخوانی تاريخ پوه اسبيلوس وايي، چې حضرت داؤد به چې هر چېرته ته، نو چنگ به يې له ځان سره وړه، موسيقي د هغوی مذهبي دود و او د موسيقي د ټولو الاتو، باجې (ارمونيې)، تولې او شپېلۍ لپاره يې بېل بېل کسان ټاکلي وو."

عطاء الله پالوي د علامه ازاد او علامه شرر د خبرو په دوام ليکي: "حضرت داؤد خود خدای جل جلاله پېغمبر او استازی او د عبادت او دعوت لپاره رالېږل شوی و، نو چې موسيقي د هغه عبادت نه و، نو ولې يې غږوله که هغه د گدا او موسيقي په واسطه عبادت نه کاوه، نو موسيقي يې ولې ټولوله او ترتيبوله؟"

پالوي ليکي، چې: "مزامير د زممار جمع ده او لفظي مانا يې هره هغه اله ده، چې په پوکي سره غږول کېږي. لکه شپېلۍ، توله، بيند..."

نور شنونکي هم وايي، چې زممار د موسيقي يوه اله ده.

دا څرگندوي، چې حضرت داؤد به خپله شپېلۍ او چنگ غږاوه.

مشهور تاريخ پوه اسبيلوس وايي، چې "حضرت داؤد به خپل مذهبي مراسم له موسيقي

سره پرځای کول او د موسیقي په پردو کې د عبادت د مراسمو د نغښتلو لپاره یې د موسیقي د وسایلو پوهان ګومارلي وو. نوموړی وايي، چې دا هم جوتته شوې ده، چې دوی به د عبادت په وخت کې سندرې هم وپلې او نڅا به یې هم کوله... کله به چې د شپېلۍ، تولې، رباب، تنبور، چنگ... غږ لوړ شو، نو حضرت داؤد به ورسره خپلې نغمې هم پیل کړې.

حضرت سلیمان علیه السلام بیا په خپل وخت کې د موسیقي د الو غږوونکي وټاکل. د حضرت سلیمان علیه السلام زمانه د بني اسرائيلو د موسیقي د ځوانۍ او تاندو شېبو دور و."

بېضاوي او زمخشري لیکي، چې له اسلام څخه وړاندې به خلکو د کعبې طواف د نڅا په بڼه کاوه او حتمي ده، چې طواف د هغوی عبادت وو او د ثواب په نیت یې کاوه. علامه سید سلیمان ندوي د سیرت النبي په پنځم ټوک کې لیکي: هغوی به په طواف کې ګنډل شوې جامې هم نه اغوستې. دا یې د کبر جاه او جلال څرګندویه بلل او برېنډ طواف به یې کاوه. خو اسلام دا د الله پر وړاندې بې ادبي وبلله همدا لامل و، چې دا کار یې ناروا وباله.

زمخشري او بېضاوي وايي، چې ښځو او نارینه و به د یو بل په ګوتو کې ګوتې ورکړې، لوڅ به وو او د نڅا په بڼه به یې طواف کاوه.

علامه پالوي لیکي چې له اسلام څخه وړاندې هم موسیقي وه، خو هغه موسیقي متمدنه او مهذبه نه وه، او د اسلام له راتللو او د نبوي دور او د راشده خلیفه ګانو له دورې وروسته، چې مسلمانان په کې د اسلامي خلافت د کپردي، د مراندو په ټینګولو بوخت وو، د امویانو په وخت کې بیا موسیقي ته پام راوړول شو. په هغه وخت کې د اسلامي نظام په پلازمېنه مدینه منوره کې د هغه وخت مشهور سندرغاړي طوس موسیقي ته ډېر خدمت وکړ. د اموي دربار بل وتلی سندرغاړی د مسجاح زوی سعید و. نوموړی لیکي، چې الکندي او فارابي د موسیقي د نړۍ هغه وتلي ستوري دي، چې وړانګو یې ټوله اسیا او اروپا نیولې ده. دوی موسیقي هغه پورته ورسوله، چې تر دوی وړاندې یې چا تصور هم نه کاوه. د دوی فن او د موسیقي په فن کې د دوی د عروج پورېو ته نن هم ټولو اروپایانو سر و نه ټیټه کړې دي. د منځنۍ پېړۍ نامتو ژباړن (جیررډ) په دې ویاړي، چې د دریمې هجري پېړۍ د دې وتلي عالم او موسیقي پوه کتابونه یې خپلې ژبې ته ژباړلي دي.

د اروپا مشهور فیلسوف ګارډن، الکندي د هغو دولسو کسانو له ډلې څخه بولي، چې دی یې تر ټولو ډېر ډېر ذهین، زیرک او په خبره ژر پوهېدونکی بولي.

د مصر وتلی لیکوال عباس محمود د دریمې پېړۍ د مشهور عالم فارابي په اړه په خپل (فارابي) نومي کتاب کې لیکي: "د موسیقي د فن په اړه چې فارابي څه لیکلي دي، هغه له هره اړخه بې جوړې او بې بېلګې دي. دده له لیکنو ښکاري، چې ده په موسیقي کې لوی لاس

او په موسيقي ژور نظر درلود. د موسيقي په اسرارو، رموزو او ځانگړتياو پوهېده. موسيقي ته د هېرانوونکې پراختيا او پرمختيا ورکولو له اړخه دى بالکل بې جوړې دى .

بناغلي جې فارمر ليکلي دي، چې: "دا يوه پرځاى خبره ده، چې د فلسفې په نړۍ کې فارابي ته دويم ښوونکى ووايو، خو دا امکان نه لري چې د موسيقي د نړۍ لومړنى استاد او ښوونکى يې ونه بولو. که د موسيقي پرفن د فارابي ليکلى کتاب (الموسيقي الكبير) د موسيقي په فن کې وروستى (جامع) کتاب وې، نو يوه ذره به مو هم مبالغه نه وي کړې، بلکې، له يو حقيقت سره به مو ملگرتيا کړې وي. ټولو خلکو که هغه هر څوک او هر چېرې وي، فارابي د موسيقي په نړۍ کې د امام او استاد په توگه منلى دى."

له دې پرته نورو سلگونو علماوو او پوهانو د موسيقي فن ته ددې دواړو منليو او وتليو مسلمانو فيلسوفانو او علماوو د خدمت يادونه کړې ده.

د موسيقي د اسلامي شاليد په اړه امام ابو الفرج علي بن حسين ابن محمد اصفهاني (356 هجري ق م) په الاغاني کې د هغو مسلمانو نارينه وو او ښځينه وو موسيقي پوهانو يادونه کړې ده، چې د موسيقي د فن استادان و او ليکي چې له دې څخه جوته بري چې موسيقي په اسلام کې مردوده، حرامه او د شريعت خلاف نه ده.

مسلمانانو چې موسيقي ته کوم ارزښتمن خدمتونه کړي دي، نو يو عالم او د پوهې خاوند هم ترې ناخبره نه دى. په اروپا، ايران، مصر او هندوستان کې موسيقي ته د مسلمانو علماوو په خدمت ټول قانع دي او دا خدمت کوونکي هم عام خلک نه، بلکې ډېر لوى لوى علما، لوى لوى محدثين، لوى لوى مفتيان، قاريان او شيوخان د خانقاگانو خليفه گان او عارفان دي... زما موخه دا ده، چې ووايم په اسلام کې هېڅکله هم موسيقي حرامه نه ده، قرآن د داؤد عليه السلام د موسيقي يادونه کړې ده، چې د موسيقي روا والي ته په کې اشاره ده.

پخوا هم علماوو موسيقي خپله کړې وه او چې اوس هم څوک په دې فن کې لاس لري، نو صحيح ده، ځکه چې قرآن د موسيقي په روا والي شاهد دى او قرآن هېڅکله هم انساني جذبه په قيد (ولکه) کې ساتل نه غواړي، ځکه چې موسيقي يواځې د انساني جذبو د تسکين لامل نه دى، بلکې د انسان ذهني او اخلاقي ژوند ته هم ځواک وربخښي. همدا لامل دى، چې د نړۍ ډېرو غوره او د لوړو اخلاقو لرونکيو خلکو موسيقي يوه ديني اړتيا بللې ده.

د موسيقي په اړه مو د هند د لويې وچې د ستر عالم مولينا ابوالکلام ازاد نظر هم وړاندې ولوست.

پالوي ليکي: "علامه نياز فتح پوري وايي، چې که موسيقي په اسلام کې حرامه واى، نو دا خبره به د اسلام په صدر (د اسلام په لومړنيو کلونو کې) مشهوره وه. په داسې حال کې چې په هغه وخت کې دا خبره نه وه او آن موسيقي په کې پالل کېدل، روزل کېدل. تاريخ شاهد دى،

چې هغه وخت د لوی لوی مقام خاوندانو نارینه و او بنحینه و نوموتو مسلمانانو موسیقي غږوله. د موسیقي استادان وو. په موسیقي یې ډېر کتابونه لیکلي دي. د بېلگې په ډول د (الغانی) لیکوال د مالک یادونه کوي، چې عبدالله ابن جعفر په زوی توب نیولی و او د هغه شاگرد هم و. هغه په مدینه کې او سېده، هملته وفات شو. د وفات کال یې 137 هجري دی. نوموړی د موسیقي ښه عالم و. په خپله عبدالله ابن جعفر رضي الله عنه، چې د موسیقي استاد و، هغه ته موسیقي وروښودله. مالک رح د هغه وخت له وتلې سندرغاړې جمیلې څخه هم دافن زده کړ. اموي خلیفه یزید بن عبدالملک به د هغه ډېر قدر او هغه ته ډېر درناوی کاوه. د دویمې پېړۍ نامتو فنکار یا سندرغاړې اسحق موصلي، چې په 188 هجري کال وفات شوی وایي، چې مالک د عربو د ډې دور له څلورو تنو ډېرو رښتیا و یونکو او ډېرو پوهانو څخه یو تن دی.

همداراز په دویمه پېړۍ کې یونس او الخلیل هم په موسیقي کتابونه لیکلي دي. ښه نو چې په لومړۍ او دویمه پېړۍ کې په مدینه کې چې د اسلام د خپرېدلو مرکز دی، مسلمان موسیقي پوهان وو او موسیقي یې اورېدله، د موسیقي محفلونه به یې جوړول، نو په دریمه او څلورمه (یا اوس په پنځلسمه) پېړۍ کې د موسیقي حرامونکي روایتونه له کومه شول؟

علامه ریاست علي ندوي په تاریخ صقلیه کې لیکي: "د موسیقي تر او له انساني طبیعت سره دی. دا په مدنیت او بدویت (بناري او سارایي) ژوند پورې هېڅ اړه نه لري. هر چېرته، چې خلکو ژوند پیل کړی دی، نو موسیقي به هرومرو د هغوی د ژوند یوه برخه وي. له صقلیه و څخه وړاندې قومونو هم موسیقي اورېده او د مسلمانانو د تمدن له پیل څخه وروسته د عباسي او اموي خلیفه گانو په وخت کې به هم په دربارونو کې له سندرغاړو شعرونه، قصیدې او نغمې اورېدل کېدلې. په همدې ډول موسیقي په دربارونو کې ځای ونیوه.

پالوي لیکي: "تاریخ جوتته کړې ده، چې (ځینو) پېغمبرانو او نورو دیني لویانو له موسیقي سره مینه ښودلې ده، نو که موسیقي حرامه وای، هغوی به هېڅکله هم دا کار نه و کړی."

(قرآن اور فنون لطیفه)

موسیقي د اروایي ناروغیو درملنه

دا جوتته خبره ده، چې موسیقي د بدن او روحي سترتیاوو، نارامیو، پرېشانیو او اضطراب درملنه ده. سترې، نارامه، پرېشانه او خفه انسان خوبنوي، فکري او جسمي سترتیا یې له منځه ځي، موسیقي د انسان غم غلطوي، پرېشانه، خفه او نارامه زړونو ته خوبني، سکون او اطمینان ورکوي. څرنگه چې موسیقي یو نارمل یا عادي انسان ته خوند

ورکوي او څرنگه چې موسيقي د روحي يا اروايي ناروغيو علاج ده، همدا ډول روغتياپالو او ارواپوهانو له پېړيو پېړيو راهيسې جوتنه کړې ده، چې موسيقي د جسمي ناروغيو علاج هم ده او د ډېرو اروايي او جسمي ناروغيو درملنه هم په موسيقي سره کېدلې شي. علماو له پرله پسې او ډېرو تجربو وروسته دا جوتنه کړې ده، څرنگه چې د جادو، سحر او شعبي اوراد په انسان اغېز کوي، څرنگه چې لېزر او بنفشه يي وړانگې په بدن اغېز کوي، همدا ډول د موسيقي اغېزې هم د انسان پر بدن جوتې دي. کله چې يو انسان ډېر خفه، پرېشانه او نهيلی شي او موسيقي واورې او يا پخپله موسيقي وغږوي، له ځانه سره سندرې زمزمه کړي، نو خفگان او پرېشاني يې ورکه شي او بدن يې له سره چارج شي. دا د نن او پرون دعوه نه ده. دا سلگونه کاله وړاندې تجربو ښودلې ده.

نامتو تاريخپوه جوزف بل په خپل تاليف (د عربانو تمدن) کې ليکلي، چې آن د اسلام په اوایلو کې چې عربانو کوم روغتونونه جوړ کړي دي، نو د ناروغانو درد او شکايت د کنټرول لپاره يې په کې په موسيقي د درملنې واکت جوړ کړی دی او په موسيقي به يې د هغوی علاج کاوه.

د عربي نړۍ نوموتې ليکواله نجلا عزالدين هم په خپل تاليف "د عربو نړۍ" کې ليکي، چې عربو کې د (په موسيقي درملنه) اصطلاح بيخي عامه ده او عربو د (موسيقي علم العلاج) تر سرليک لاندې يوه ځانگړې څانگه پرانستې وه.

د مشن گن پوهنتون څو نوموتو ډاکټرانو د موسيقي د روغتيا بڅښونکيو اغېزو په اړه خلکو ته يوه پېښه وړاندې کړه، چې په هغې کې ښودل شوي وو، چې د (واين) په نوم د موسيقي د يوې الې نغمه د سردرد سمدستي له منځه وړي او د سرد مغز د آرامۍ لپاره ډېره گټوره ده. دوی وايي، چې (چنگ غږول) د رحم د لاندې برخې د دردونو د تسکين لپاره درمل ده.

د يو جرمني استوگن په وينه کې يوه نوې او ناپېژانده ناروغي پيدا شوه، چې ډاکټران يې له درملنې عاجزو وو، خو يو ډاکټر ورته د تولې په واسطه څو نغمې وغږولې، چې دا ناروغ د همدې خوږو نغمو له اورېدلو وروسته جوړ شو.

پخوا چې د برومايد او کلوروفارم په څېر بېهوبښوونکي درمل نه وو، نو ډېرو ډاکټرانو به د خټې د عمليات په وخت کې د ناروغانو د بېهوبښه کولو لپاره هغه ته موسيقي واوروله.

د اروايي ناروغيو د ترټولو لوی روغتون (پلگرام استيت) رئيس وايي، چې د اروايي ناروغيو په روغتون کې موسيقي ځانته ځانگړی ځای او لوړ مقام لري. آن په 1947 کال کې اروايي ډاکټرانو پرېکړه وکړه، چې هر اروايي روغتون ته به سندرغاړي وړلېږي. څو لسيزې پخوا ارواپوهانو په دې کار کاوه، چې د موسيقي کوم راگ او کوم تال د کومې ناروغۍ

لپاره ډېر گټور دی. علامه پالوي زياتوي، چې بنایي هغه ورځ لېرې نه وي، چې د ناروغيو د درملنې لپاره د مصنوعي درملو او داروگانو ځای ټول موسيقي ونيسي.

په (هټن سټيټ روغتون) کې به د په سلو کې اته دېرشو ناروگانو درملنه په موسيقي سره کېدل او ورسره به ښه کېدل. له موسيقي سره رگونه خپل نارمل حالت ته راځي. که کمزوري وي بيا وري کېږي.

يو روسی ډاکټر ليکي، چې ما په تجربو ثابتې کړې ده، چې له موسيقي سره د سترگو د ليد ځواک په سلو کې پېنځه ويشت ډېرېږي. همدا راز له موسيقي سره د سترگو رگونه خوزېږي.

ډاکټران د غاښ د برمې کولو په وخت کې د برمې له زړه رېږدوونکي غږ څخه د ناروغ د ژغورلو لپاره له ډېرې مودې راهيسې موسيقي کاروي.

ارواپوهانو په زندان کې هم موسيقي ازمويلې ده او پايله يې داده، چې خوبې رحمې، بې عاطفې او د کاني زړه لرونکي سړي وژونکي بنديان سم شوي او د وحشت ژوند يې د تل لپاره پرېښی دی.

د برتانيې اوسېدونکي ډاکټر والتروالشي (سندرې او د سندرې اغېزې) تر سرليک لاندې خپلې مقالې کې ليکي، چې د ځيگر او بدهضمې په گډون د ډېرو ناروغيو لپاره موسيقي ښه درملنه ده. نوموړی وايي چې د خوب، څښاک او خوراک په څېر موسيقي هم د ژوند اړتيا ده، چې کم تر کمه بايد په 24 ساعتونو کې نيم ساعت ورکړل شي. دی وايي چې له موسيقي سره د وينې دوران او جريان چټک کېږي. له بدن څخه زهرجن او فضله مواد وباسي. د ډاکټر والتروالشي، ناروغيو ته له روغتونونو او بازار څخه کيمياوي او مصنوعي درمل پېرل غېر فطري خبره ده. ښه داده، چې د ناروغيو د درملنې فطري لارې عملي کړو، طبيعي وسيلې وکاروو چې په دوی کې آسانه او تر ټولو غوره لاره ناروغ ته د موسيقي اورول دي.

د ډهلي مشهوره رساله (دين او دنيا)، چې ټول مذهبي مشران يې لولي، ليکي "د سويډن په پلازمېنه استاکهولم کې يو څېړونکی روغتون پرانستل شوی دی، چې په خپل ډول کې بيخي يواځينی او هېښوونکی دی. ددې روغتون ځانگړنه داده، چې دلته د درملو پر ځای د ناروغ درملنه په موسيقي سره کېږي."

"په دې روغتون کې د هرې ناروغۍ لپاره بېله ځانگه جوړه شوې، چې د هر ناروغ له ناروغۍ سره سمه نغمه ورته غږول کېږي او ناروغ ورسره ښه کېږي

د سويډن مشهور ډاکټر، چې په موسيقي سره د درملنې متخصص دی، وايي چې :

"يو ځای په خوراک او موسيقي بې گڼ شمېر خطرناکه ناروغان رغولي دي."

يو بل ناروغ د حافظې له کمزورۍ څخه شکايت درلود، خو يو امريکايي ډاکټر يې د بيانو

په واسطه درملنه وکړه او خلک ورته هغه وخت حیران شول، چې ویې لیدل شو ورځې د ډاکټر له خوا د پيانو له غږولو وروسته دی رک روغ شو او حافظه یې فعاله شوه.

د فوځ په تشکیل کې د موسیقۍ گروپ ته ځای ورکول هم ددې لپاره دي، چې د هغوی احساسات راوپاروي او په جوش یې راوړي. موسیقي نه یواځې په عادي خلکو اغېز کوي، بلکې د سکندر په څېر فاتحان یې هم له اغېز څخه خلاص ندي. وایي چې یو ځل د تموتیس په نوم یو هنرمند د سکندر په وړاندې یوه خوږه نغمه وغږوله. دې نغمې په سکندر د ویره اغېز وکړ، چې په اصطلاح په بدن یې اور بل شو.

اوس په دې کې چاته شک نه دی پاتې، چې موسیقي په انسانانو، حیواناتو او نباتاتو اغېز کوي. اوس په دې هم کار شوی دی او دا هم څرگنده شوې ده، چې کوم ډول موسیقي د کوم ډول چاپېریال سره سمون خوري. کومیدي، موسیقي او تراژېدېکي موسیقي یا خوبونکې موسیقي او غموونکي موسیقي سره پېژندل شوي او سره بېلې شوي دي. اوس هنرمندان پوهېږي، چې کوم ډول موسیقي سپری خندولی شي او کوم ډول یې سپری ژړولی شي، نو دا ټول په انساني فطرت د موسیقۍ اغېز بڼي.

پخوا به چې نشه کوونکي مواد نه وو او روغتیا پالو به ناروغان په موسیقۍ مست او بېهوښه کړل، نو غوږونه خو به یې بېهوښه او بوخت وو، خو سترگو به یې د عملیاتو جریان لیده. که څه هم ناروغ به د عملیات درد نه محسوساوه، خو د عملیات د جریان لیدلو به هرومرو د هغه په روحياتو اغېز کاوه، خو د تلویزیون، ډش انټینا او د خوځنده رنگینو تصویرونو د ننودلو د نورو وسایلو په راپیدا کولو سره دا ستونزه هم حل شوه. اوس د ناروغانو د غوږونو برسېره د هغوی سترگې هم بوختې وي، چې نه د عملیات درد محسوسوي او نه یې ویني. بېنوا ویب سایټ (www.benawa.com) د چارشنې په ورځ د ۱۳۸۴ لمريز کال د کب په ۲۴مه د موسیقۍ داروایي اغېزې په اړه د سمندر حقل یوه ژباړه پدې ډول رااخيستې ده

((دیوې نوې څېړنې نتيجې دا خبره جوته کړې ده چې موسیقي ته غوږ نیول لکه اراموونکي درمل د درد په تسلي کې ډېره کارندویه ده.

له یوه تازه گزارش (راپور) سره سم د کلاسکو کالدونین په پوهنتون کې کارپوهان او ارواپوهان پدې توانېدلي دي چې دا واقعیت ومومي چې د علاقې وړ موزیک ته غوږ نیول د چا د غم او غصې اندازه راټیټوي او د مزاج له خرابۍ او درد څخه د انسان د زغم توان لوړ بیايي

د درد د زغملو پر کومو کسانو چې ازمايښتونه ترسره شوي دي دا خبره یې بنودلې ده چې موسیقي د انسانانو د کنټرول احساس لوړوي او د درد په مقابل کې ډېره کارندویه ده.

څېړونکیو په دې څېړنه کې د موسیقۍ د ډېرو ډولونو څخه یعنې له راگه رانیولې بیا تر کلاسیکې او کلیوالي او عامیانه بدلو (سندرو) کار اخیستی دی.

ډاکټر "ریموند مک دونالد" د ارواپوهنې استاد په دې هکله ویلي دي چې دا څېړنه پر هغو ناروغانو

تر سره شوي ده چې له جزئي جراحي وروسته يې په روغتون کې د نگاهت دوره تېروله او دا يې په ډاگه کړه چې د خپلې خوبنې موسيقي ته غوږ نيول د غم او خفگان اندازه ډېره را ټيټوي. هغه وايي: "مور يو خو نور خپرنيز ازمايښتونه هم وکړل او له خلکو مو وغوښتل تر هغه چې کولای شي خپل لاسونه دې په يخو اوبو کې وساتي. ماته دا معلومه شوه چې هغوی د موسيقي دا ورېدو په موقع کې ډېره زياته موده خپل لاسونه په يخو اوبو کې ساتلای شي. هغه پردې خبرې ټينگار وکړ چې موسيقي درد کموي او په درد کې د ناروغانو د کنټرول احساس هم زياتوي.

"د سرو اوبو د ازمايښت په اوږدو کې، گډون کوونکيو ته واک ورکړل شو چې په خپله خوبنه دې موسيقي ته غوږ ونيسي، يا دې ذهني حسابونه وکړي او يا دې يوه وتلې تلوېزيوني خپرونه وگوري. خودوی يواځې يوشی ټاکلی شي." مک دونالد زياته کړه چې په ټولو مواردو کې هغه چا چې موسيقي ته غوږ نيولی و د سرو اوبو تر ټولو ډېر زغم يې لاره او په ځينو حالاتو کې يې ان تر نورو پنځه ځله زيات وخت په سرو اوبو کې لاس ساتلی وو.

دغه لاسته راوړنې د پنجشنبې په ورځ په منچسټر کې د انگلستان دارواپوهانو د انجمن لخوا وړاندې شوې))

نخا او موسيقي د انساني جذبي د انتها هغه لاس ته راوړنه ده، چې په غېر شعوري ډول منځته راځي. کله کله په انسان جذبې دومره پياوړې شي، احساسات دومره ځواکمن شي، چې په الفاظو يې څرگندول ناشوني نه وي او يا يې په الفاظو په څرگندولو د انسان تسکين نه کېږي، نو همدا ده چې د بېلابېلو ټکلونو، تصوراتو، خوبنيو او جذبو د ښکارولو لپاره بدن په حرکت راشي او يا د الفاظو په ځای د موسيقي د زړه تخنوکيو نغمو غېر ته پنا وروړل شي. هماغه د ټاگور خبره، چې: "کله الفاظ ختم شي، نو موسيقي پيل شي." ټاگور برهمن مذهب و او د وشو بهارتي (نړېواله وروري) په ټولنه کې يې د موسيقي څانگه هم پرانستې وه، ځکه چې هر انسان له موسيقي سره مينه لري. ټاگور موسيقي روحاني شى بولي. هلته په مندرونو کې اوس هم زده کوونکي د اونۍ په لومړۍ ورځې له لمر ختلو مخکې راغونډېږي او د خپل خداى (ج) حمد او ثناده موسيقي او نغمو په پردو کې نغاړي.

دا هم يو منل شوى حقيقت دى، چې د انسان ژبه له دې څخه ډېره عاجزه ده، چې څرنگه ښايي او څرنگه د الله د جلاليت او جماليت غوښتنه ده. په هماغه ډول د هغه لوى او سپېڅلي ذات عظمت او لويي وستايي. د انسان ژبه ډېره کمزورې ده، هغه هېڅکله هم لکه څرنگه چې په کار ده او څرنگه چې ورډه الله ستاېلى نه شي. نه د انسان ژبه دومره متره لري نه يې قلم او نه يې انځورونه.

الله په خپله هم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "ولوان ما فى الارض من شجرة اقلام

والبحر يمدده سبعة ابحر ما نفدت كلمت الله "يعني" د ځمکې په کره کې چې څومره ونې دي که دا قلمونه شي او دا سمندر چې دی که له دې سره او ه سمندر ه نور هم يو ځای شي دا دوات (رنگ) شي نو هم د الله ټولې خبرې به ونه شي ليکلی.

له دې څخه بنسټکاري، چې د الله د الوهیت، جلال، کبریا ذات او لویۍ د بیانولو لپاره یواځې ژبه او قلم بسیا نه ده، بلکې په دې اړه باید د جذبو د تسکین او د الله په وړاندې د خپلې کمزورۍ او بېچاره گۍ او د هغه د عظمت د بنسټولو له نورو لارو چارو څخه هم گټه واخستل شي چې یوه لار یې د موسیقۍ د پردو ژبه ده.

پالوي زیاتوي، چې قرآن د اصولو کتاب دی. یواځې موضوع ته اشاره کوي، تفصیل نه ورکوي. فروع نه څېړي. الله انسان ته اشاره کوي. لاره ورنښيي، د لارې له رحمتونو او زحمتونو څخه یې خبروي. دا نو نور د انسان کار دی، چې له زحمتونو ځان وژغوري او رحمتونو ته لاره ومومي او لارښوونه یې هم د اشارې په ډول ده. د جنگ او جگړې لاره نه خپلوي، د دې قرآني اشارو یوه بېلگه د ادم علیه السلام د زامنو کیسه ده، چې قاییل یې خپل ورور هابیل وواژه، خو بیا نه پوهېده چې د هغه له مړه جسد سره څه وکړي، نو الله ورته اشاره وکړه، داسې یې ونه کړل چې ورته ووايي قبر و باسه داسې وکړه او هاغسې وکړه "فبعث الله غراباً یبحث فی الارض" یعنی "الله کارغه ولېږه، چې مخکه وکني" "لیریه کیف یواري سواة اخیه"

یعني "چې وروښيي څرنگه د خپل ورور جسد پټ (خښ) کړي." (مائده 31)
همداراز فرمایي: "ص. والقرآن ذی الذکر" یعنی "سوگند په ص او په قرآن پند ورکوونکي".

بل ځای همدې سورت کې فرمایي: "کتب انزلنه الیک مبارکاً لیدبروا" یعنی "دا یو مبارک کتاب

دی

چې پر تا مونازل کړی ددې لپاره، چې خلک په کې غور او فکر وکړي. (ص 29)
"ان هو الا ذکر للعلمین" یعنی "څه دی دا مگر د ټولو مخلوقاتو لپاره د درس او پند کتاب" (ص 87)

دلته وینو، چې قرآن خلکو ته یواځې اشارې کوي او د پند او درس ورکولو کتاب دی او همدا قرآن راته وایي، چې حضرت داؤد علیه السلام چې د الله جل جلاله رسول او استازی او له هرې لویې او کوچنۍ گناه څخه پاک و، موسیقي غږوله. قرآن وایي، چې داؤد زغري هم جوړولې او نغمې یې هم غږولې، نو کله چې مسلمانانو ته دا روا ده، چې د زغرو په جوړولو کې د حضرت داؤد علیه السلام تقلید وکړي، نو په موسیقۍ کې یې ولې تقلید روانه دی؟

قرآن درته په ډاگه نه وایي، چې موسیقي روا ده، بلکې په اشارو یې وایي. کله د داؤد علیه السلام کیسه کوي، کله په جنت کې د موسیقۍ یادونه کوي. دا خپله ښيي چې موسیقي

پېغمبري سنت ده.

علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواري، چې د پاکستان د جماعت اسلامي مهم غړي او د سليمانيه خانقاه سجاده نشين و، وايي چې جنت د يوې ټولني لپاره د ښه ژوند بېلگه ده او جنت کې موسيقي شته دی، نو په دنيا کې ولې نه وي؟ که جنت کې حورې او ښځې روا دي، نو دلته هم روا دي. که دلته شهد، شيدې، غوښې او مېوې روا دي، نو هلته هم روا دي. که دلته داسې شې چې چټيات، نشه، سردرد په کې نه وي روا دي، نو هلته هم روا دي. د جنت نعمتونه دلته هم روا دي، نو موسيقي چې هلته روا ده، دلته ولې روا نه ده. فاما الذين امنوا و عملوا الصلح فم فی روضة يحبرون "يعني" "نو هغه کسان، چې ايمان يې راوړی او نیک کارونه کوي، دوی به باغچو کې نغمې اوري." (روم 10)

"ادخلوا انتم و ازواجکم تحبرون" يعني "تنوزئ تاسو او ستاسو جوړې جنت ته او تاسو ته به نغمې دراورول کېږي." (زخرف 70)

ډېرو مفسرينو د (حبرة) معني موسيقي اخیستې ده. همداسې معنی ترې امام مرتضی حسيني زيبيدي په تاج العروس درېم ټوک، 118 مخ کې اخیستې ده. همداراز امام زجاج امام راغب اصفهاني، ابن کثير، مجاهد، قتاده د مواهب الرحمن تفسیر، زمخشري، وکیع... ترې همدا معنی اخیستې ده.

حضرت علي رضی الله عنه روایت کوي، چې رسول الله^ص فرمایي، چې په جنت کې به داسې غونډې وي، چې حورې به په کې په لوړ او از سندرې وايي. نو لکه چې علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواري وايي د جنت ژوند زموږ لپاره یو مثالي ژوند دی او باید اقتدا وړېسې وکړو، تقلید یې وکړو، هلته چې موسيقي روا ده، نو دلته هم روا ده.

ډاکټر يوسف القرضاوي ليکي: "پخوا چې د موسيقي د حرمت په اړه ډېر تاکید کېده یو لامل یې دا و، چې په داسې محفلونو کې به د پردیو ښځو او نارینه وو اختلاط عامه خبره وه او ډېره کمه به داسې پېښېدلې، چې هلته دې نور ناوړه کارونه ونه شي، نو هلته له موسيقي پرته د پردیو ښځو او پردیو نارینه وو اختلاط هغه هم په داسې حال کې، چې څه به سندرې او موسيقي او څه به شرابو مست کېږي وو لیدل کېده، چې دا په خپله گناه او ناروا کار و، نو ځکه په موسيقي هم د حرمت مهر لگېدلی و، خو اوس خلک کولی شي چې له اختلاط پرته آن د موسيقي له مجلس څخه هم ډېر لرې او د نارینه وو او ښځو له اختلاط او د سندرې او مجلس ته له ورتللو پرته سندرې واورې، چې دا د روا والي خوا ته تمایل او په دې اړه د آسانی په معنی ده."

لکه علامه قرضاوي، چې وايي اوس په هر کور کې راډیو، ټیپ ریکارډر، تلویزیون...

شته دی، خلک کولی شي چې موسیقي په خپل کور، سمه، غره... کې هم واورې او دپته اړتیا نه پېښېږي، چې ښځې او نارینه دې یوځای سندرغاړو ته کېږي او اراپش کړې ښځې دې له پردیو نارینه و سره اوږه په اوږه مستې مستې، نشه نشه سندرې او موسیقي واورې.

دموسیقي کارندوی

خرنگه چې د ساز او سرود د غږولو په وخت کې دموسیقي آلات هم ضرور دي نو الاسلام والفنون الجميله په دې اړه لیکي: (هر کله چې په لاهو کې لکه خرنگه چې د جابر بن عبدالله په حدیث کې تېر شول دموسیقي آلات لکه شپېلی، دریا او ډول شامل دي همدا راز دموسیقي نور آلات چې له دې یادو شویو آلاتو سره یو ډول کار ورکوي په همدوی قیاسېږي ځکه چې داهم دهماغوی ځای نیسي. له همدې ځایه ده چې ابن حزم څومره ښه اجتهاد کړی دی هغه دصحيحو او مستندو احادیثو دقوت او دهغو عیبونو او علتونو له مخې چې دی یې دموسیقي د حراموونکیو حدیثونو لپاره شرموونکې بولي او همدا راز دامام ابو حنیفه په نظر په استدلال سره چې هغه دموسیقي آلات حلال بللي، دموسیقي دکارندویو (الاتو) او ساز او سرود په اباحت نظر ورکوي.

امام ابو حنیفه (۸۰-۱۵۰ هجري، ۶۹۹-۷۸۷م) په دې اړه وايي: څوک چې دچاشپېلی او رباب پټ کړي نولاس یې غوڅېږي او که هر چا داشیان مات کړل نو تاوان به یې ورکوي. ((

رسالة فی الغناء الملهی، امباح هی ام محظور (رسائل ابن حزم ج ص ۴۷)

ځکه که داشیان حرام وای نو تاوان به یې نه درلود او هدر او ضایع شوي به وای لکه شراب، دقمار آلات او نور حرام شیان. خو کله چې داسې نه ده حلال مال دی او ارزښت لري نو که کله یې څوک پټوي نولاس یې غوڅېږي او که څوک یې مات او یا ضایع کړي تاوان لري ځکه تر څو چې په حرمت دلالت کوونکی نص ونه لرو نو په چارو او شیانو کې اصل رواالی دی. امام ماوردي وايي چې ځینې شوافع چنگ روا بولي. ابوالفضل طاهر له ابن اسحق شېرازي شافعي څخه همدا سې روايت کوي. د (امتاع) لیکوال وايي، چې ابوبکر بن العربي هم چنگ روا بولي او ادفوي یې په رواالي ټینګار کوي. اسنوي په (المهمات) له رویاني، ابن نحوي له استاد ابو منصور، ابن ملقن په (العمده) کې له ابن طاهر او ادفوي له شیخ عزالدین بن عبدالسلام څخه همدا سې روايتونه کوي. دا ټول سماع روا بولي که څه هم دموسیقي له یوې وسیلې یا الې سره وي.

(الاسلام والفن)

دموسیقي دکارندویو (الاتو) دحرمت په اړه چې ځینې روایات راغلي دي ډاکټر عماره یې په اړه وايي چې دحدیثو دجرح او تعدیل دعلم دمقیاسونو او معیارونو له مخې ټول معلول او کمزري دي او په سند یا متن کې دکوم علت او نیمګړتیا له مخې دمنلو حدیثونو په ټول پوره نه دي نو ځکه یې یو هم دمنلو وړ نه دی چې لاندینی بېلګې ددې حقیقت شاهدان دي او موږ یې له الاسلام والفنون الجميله څخه رااخلو.

۱: حضرت عايشي ته منسوب روايت چي وايي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايبي: ((امرني ربي بنفي الطنبور والمزمار.)) يعني الله جل جلاله ماته امر کړي چي طنبور او شپېلی له منځه وېسم.))
دا روايت ابراهيم بن اشعث کړی دی چي نسايي يې ضعيف بولي او بخاري ورته (منکر الحديث) وايي

۲- حضرت علي رضي الله عنهي الله عنه ته منسوب روايت چي وايي: ((دخداى ج استازي دريا وهل... او د شپېلی غږ منع کړي دي.))

ددې روايت په راويانو کې عبداللہ ابن میمون دی چې هغه له مطر بن سالم څخه روايت کوي او لومړنی کس (عبداللہ) ذاهب الحديث او دوهم (شبه مجهول) دی.

۳- حضرت ابن عباس رضي الله عنه ته منسوب روايت چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايبي: ((صوتان ملعونان في الدنيا والاخرة، صوت مزمار عند نعمة وصوت ندبة (اورنة) عند مصيبة..))
يعني: دوه غږه په دنيا او اخرت کې رټل شوي دي. د شپېلی غږ د نعمت په وخت کې او دنوحې (ژړا غږ) دمصیبت په وخت کې ..))

ددې روايت په راويانو کې (محمد بن زياد صحاح يشکري) (۱) دی چې امام احمد بن حنبل يې په اړه فرمايبي: يو سترگی دروغزن، ناوړه (انسان) دی او حديثونه (له ځانه) جوړوي.

(۱) صحاح په ط يعني طحان هم راغلي دي

۴- حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه عنه ته منسوب روايت چي گويا رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايبي: ((بعثني ربي عزوجل بمحق المزامير والمعازف والاوثان التي كانت تعبد في الجاهلية والخمر واقسم ربي عزوجل بعزته الايشربها عبد في الدنيا.))

يعني: ((زما عزيز او جليل رب زه راو لېرلم چې شپېلی گانې، د موسيقي کارندوی (الات)، هغه بتان چې په جاهليت کې پالل کېدل او شراب له منځه يو سم او زما عزيز او دلور شان رب په خپل عزت سوگند ياد کړ چې هېڅ بنده دې هغه (شراب) په دنيا کې نه څښي.))
ددې حديث راويان عبارت دي له محمد بن فرات له ابو اسحاق سبيعي څخه او بيا له حارث اعور څخه چې دا ټول عیبونه لري، ابوبکر بن ابي شيبه د لومړني کس په اړه وايي: ((هغه يو زور دروغجن سړی دی))

او بخاري د دريم کس په اړه وايي: ((هغه منکر الحديث دی)) او يحيى ابن معين دده په اړه وايي: ((هغه مهم شخص نه دی او حديث يې نه ليکل کېږي.))
هغه ورته د (ليس بشئ) يعني ((هېڅ هم نه دی)) الفاظ کارولي دي.

امام ابو حامد غزالي وايي هر کله چې په زړونو د سماع اغيز ته وکتل شي نو په مطلق ډول يې په روا والي او ناروا والي حکم روانه دی، بلکې حالاتو اشخاصو او دنعمو د سبک توپيرونو ته په کتنې سره يې حکم توپير لري او د سماع حکم په هغه اغيز حکم دی کوم چې په زړه کې پروت دی.

څه ډول موسيقي او کومې سندرې؟

کله چې موږ وايو موسيقي روا ده او ياد سندرو په اورېدلو کې کومه شرعي ستونزه نشته، نو پام موي چې له دې دعوي څخه مو غرض هر ډول بڼه او ناوړه، شرمېدلې او مبتدله موسيقي نه ده، بلکې لکه څرنگه چې شريعت هرې چارې او هر شي ته پوښې ټاکلې دي، نو همدا ډول يې موسيقي ته هم حدود او چوکاټونه ايښي دي، چې بايد ددې پولو په حدودو کې ځان بوخت کړو او تېرې ترې ونه کړو.

دا چې کومه موسيقي روا ده او کومه ناروا ده، په دې اړه ډېر تفصيل به گومان کوم اوږدې ليکنې ته اړتيا ولري، خو گومان کوم چې ددې پولو د پېژندلو او دروا او ناروا موسيقي د بېلولو لپاره تر ټولو غوره حکم کوونکې او بڼه وسيله د انسان خپل وجدان دی، يانې د هر مسلمان وجدان او ضمير تر هر چا او هر څه ډېر دا حکم بڼه کولی شي، چې دا موسيقي مبتدله، بې لارې کوونکې او پاروونکې ده، چې اورېدل يا ليدل يې انسان ته تاوان رسوي او دا موسيقي رغوونکې، وينوونکې، تاندوونکې، په انسان کې د ديني او ملي جذبې پاروونکې ده، نو اورېدل يې هم روا دي. بڼه داده، چې هر مسلمان د خپل ضمير د محکمې پرېکړې ته غاړه کېږدي. که د چا وجدان په دې قانع وي، چې دا سندره چې زه يې اورم د اخلاقو، کولتور او عنعنې ضد نه ده، د اسلام له روح سره ټکر نه لري، بې حيايي، بې حجابي، لوڅوالی، په لهجه کې ناز او نخرې نه لري، په انسان کې پرديو ته شهوت نه راپاروي، نو د دا ډول سندرو اورېدل روا دي، خو که له دې پورته يادو شويو فاکتو څخه يو فاکت ولري او د انسان وجدان په خپله پرېکړه کوي، چې دا سندره اورېدل زيانمنوونکې او ناروا ده، نو اورېدل يې ناروا دي.

د هغې سندرې، چې اورېدل يې روا دي پېغام، متن، لهجه، منځپانگه (محتوی) بايد ټول د اسلام له اخلاقي چوکاټ، اسلامي زده کړو، اسلامي روح سره برابره وي او ټکر ورسره ونه لري. لکه وړاندې مو چې وويل، د خلکو اخلاق، د ټولني تهذيب فاسد نه کړي، داسې شعر او سندره نه وي، چې له عقيدې، توحيد، رسالت، جنت، دوزخ... سره ټکر ولري، لارور کوونکې او گمراه کوونکې نه وي، خلک شرابو، چرسو، پوډرو او نورو نشه کوونکيو شيانو ته ونه هڅوي، داسې سندرې نه وي، چې د اورېدونکيو يا ليدونکيو ټول پام، فکر، خيال، سوچ د نجونو، سترگو، شونډو... ته راوړوي. داسې چې ته به وايې گوندې په ژوند کې له دې پرته بل هېڅ کار نشته دی. اسلام مسلمانانو ته امر کوي، چې خپلې سترگې په کنټرول او خپل واک کې ساتئ (قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم "يعني" مؤمنانو ته ووايه چې خپلې سترگې په خپل کنټرول کې ولري" (النور 30)) "و قل للمؤمنت يغضضن من

ابصارهن "يعني" او مؤمنو بنحو ته ووايه، چې خپلې سترگې په خپل کنترول کې ولري. "
(النور 31)

سندره بايد په دومره ناز، نخرو او داسې انداز هم نه وي، چې ويدې جذبې او جنسي غريزې په دې ډول راوپاروي، چې انسان بياروا او ناروا ته ونه گوري او په سترگو يې توره تياره خپره کړي. په ځانگړي ډول بنځې له دې ډول خبرو منع دي. کله چې بنځې په عادي خبرو کې له ناز و نزاکت منع دي، نو په سندرو کې خو بيخي ناروا دي: "فلا تخضعن بالقول فيطمع الذي في قلبه مرض" يعني "غږونه مو نرم او نازک کوئ مه (په خبرو کې ناز و نزاکت مه کوئ) چې (جنسي) ناروغان درته بې ځايه تمه ونه کړي." (الاحزاب 32)

که د سندرو پېغام بڼه هم وي، خو چې په داسې محفل کې وويل شي چې هلته شراب څښل کېږي، فحاشي په کې کېږي، د اربش کړو بنځو او پرديو نارينه و ترمخ اختلاط په کې وي، بې حجابي په کې وي، چې له بده مرغه دا کار ډېره لرغونتيا هم لري او آن له اسلام څخه له پخوانيو وختونو څخه راپاتې دی او اوس خو بيخي عام شوی دی، نو په داسې محفلونو کې گډون روانه دی او نه په کې موسيقي غږول او نه د موسيقي اور بدل روا دي. دا هماغه مطلب دی، چې په دې حديث کې ورته اشاره شوې ده "ليكونن قوم من امتي يستحلون الحر والحرير والخمر والمعازف" يعني "زما په امت کې به داسې قوم پيدا شي، چې زنا، وربښم، شراب او سندري به روا بولي" (بخاري)

همداراز حضرت رسول اکرم (ص) په دې اړه په يوبل ځای کې هم فرمايي: "زما ځينې امتيان به شراب څښي، خو بل نوم به ورته ورکوي او په همدې وخت کې به بنځې ورته سندري وايي، نو الله جل جلاله به دوی په ځمکه نښاسي او بېزوگانې او خنزيران به ترې جوړ کړي." (ابن ماجه) ددې دواړو رواياتو په صحت او نه صحت کې د علماوو ترمنځ اختلاف مو وړاندې ولوست وگورئ: د موسيقي د حرمت د پلويانو دلايل

همداراز د موسيقي په غږولو او اورېدلو کې بايد له افراط او اسراف څخه کار وانه خپستل شي، ځکه چې د ژوند او يا په بله وينا، د انسان د پيدايننت اړه موخه موسيقي نه ده او ډېر نور کارونه هم په مخ کې پراته دي. هر مسلمان بايد د وخت په قدر پوه شي. بې ځايه وخت ضايع نه کړي، نو که يو څوک موسيقي اوري يا يې غږوي، نو بايد دومره يې واوري، چې سترتيا، پرېشاني او اضطراب ترې ليرې کړي. ژوند او کار ته يې چمتو کړي، چې د يو مسلمان کار او زيار هم بايد عبادت وي، نو که څوک موسيقي اوري بايد روا موسيقي واوري، ډېر وخت ورنه کړي او اسراف په کې ونه کړي. لکه علامه قرضاوي، چې وايي: "الله جل جلاله په هر کار کې اسراف منع کړی دی. موسيقي خو پرېږده آن په عبادت کې هم اسراف نه خوښوي، ځکه چې اسراف د نورو کارونو او نورو واجباتو مخه نيسي، د نورو حقوق ضايع کوي. ابن مقفع څومره بڼه وييلي دي، چې [داسې هېڅ اسراف به نه وي، چې د نورو د

حقوقو د ضایع کېدلو لامل ونه گرځي].

نو اسراف په یو کار کې هم په کار نه دی او اسراف د روا کار د ناروا کېدلو لامل گرځي. مگر له بده مرغه نن سبا چې زموږ ځوانانو د موسیقي په اړه کوم چلند خپل کړی دی او په دې اړه څومره افراط کوي، نو بیخي خواشینوونکی دی. نه یواځې ځوانان گرم دي، بلکې اسلامي حکومتونه او چارواکي، چې په خپلو تلویزیونونو کې کومه مبتدله، برېښه، بې حیا کوونکې سندري که د نارینه سندرغاړي په غږ کې وي او که د ښځینه سندرغاړي خپروي، نو دا ټولني ته د شهو په جام کې زهر ورکول دي. دا سندري له اسلام، مذهب، افغاني کولتور او عنعنې سره مخالفې دي، چې هېڅ اسلامي او کولتوري جواز ورته نه موندل کېږي او باید په کلکه یې مخه ونیول شي.

دا سندري زموږ ځوانان په ځانگړي ډول نوي ځوانان بې لارې کوي، د شهوانیت اوریې تازه کوي او هڅه کوي، چې څه ویني نو په عمل کې یې هم پلي کړي.

دا سندري جېواني جذبه پر روحاني جذبه پیاوړې کوي، معنویات وژني، ځوانان او پېغلي موبې حیا کوي. لکه نن سبا یې چې ناوړې اغېزې په خپلو سترگو وینو. زموږ ډېر ځوانان په لمانځه - اوداسه نه پوهېږي، د اسلام پنځه بناوې یې یادې نه وي. د خپل رسول او پېغمبر نوم (ص) خو پرېږده، چې د خپل نیکه نوم یې نه وي زده، خود هندي، انګلیسي، روسي، ایراني... فلمي د ټولو ستورو له پوره بیوگرافي آن د زوکړې له ورځې به هم خبر وي. سندرغاړي به سندره پیل کړې نه وي، چې دی به تر پایه پرې رسېدلی وي.

همداراز د شعر منځپانگه هم ډېره مهمه ده، شعر باید رغوونکی او گټور پېغام ولري، فحش وینا، چټیات، ښکنځلي په کې نه وي، د چا شخصیت په کې توهین شوی نه وي، په مشخص ډول په کې د کومې خاصې ښځې ښکلا (سترگې، مخ، زلفې، شونډې...) نه وي ستاېل شوې او نه په کې د چا عزت او شخصیت ترور شوی وي، ځکه چې د هر مسلمان شخصیت ترورول گناه ده. "یاایها الذین امنوا لا یسخر قوم من قوم" یعنی "ای دایمان خاوندانو یو قوم بل قوم مه ریشخندوئ"

(حجرات 11)

همداراز فرمایي: "ولا تلمزوا انفسکم ولا تنابزوا باللقاب" یعنی "او د یو بل د عېونو په لور څو لوستې مه گرځئ او په بدو نومونو یو بل مه یادوئ." (حجرات 11)

همداراز په سندرو کې باید اسلامي او مذهبي مقدساتو ته درناوی شوی وي، پېغمبرانو، اولیاء کرامو، صحابه و او علماوو ته سپکاوی نه وي.

په شعر کې باید ډېره بې ځایه غندنه او بې ځایه ستاینه نه وي، چاپلوسی او تملق په کې نه وي، درباري شعر نه وي، ځکه چې درباري شعرونه چارواکي بې لارې کوي. اسلام وایي، چې

ظالم، فاسق، بدکاره او تېري کوونکي مشران وغندئ، نو چې څوک يې د غندلو پرځای ستايي، نو ښکاره خبره ده، چې دا گناه ده.

لکه وړاندې مو، چې وويل روا او ناروا موسيقي ته پولي ښودل اوږدې څېړنې ته اړتيا لري، چې زموږ د ليکنې له حوصلې څخه وتلې خبره ده، نو ښه خبره داده، چې هر انسان خپل ضمير او وجدان مفتي کړي او د هغه د فتوی په رڼا کې وړاندې لار شي. که د چا ضمير په دې امر کوي، چې دا سندره او يا موسيقي ځوانان او يا ټولنه بې لارې کوي، يا په کې ديني مقدسات توهين شوي يا د چا شخصيت ترور شوی، يا فحش ده، د ځوانانو جنسي غرابزله کنترول څخه وباسي، نو اورېدل يې گناه ده. الله جل جلاله هغه خلک غندلي او په عذاب ورکولو يې گواښلي، چې غواړي په اسلامي ټولنه کې فحشاء او بې حيايي خپره کړي. فرمايي: "ان الذين يحبون ان تشيع الفاحشة في الذين امنوا لهم عذاب اليم في الدنيا والاخرة" يعنې "هغه خلک چې غواړي په حق د مسلمانانو کې فحشا خپره کړي، نو دوی ته په دنيا او اخرت کې دردوونکی عذاب دی." (النور 19)

قرآن منحرفوونکی، گمراه کوونکی، بې گټې او فحشا ته هڅوونکی شعر غندي او دا ډول شعرويونکي يې هم ټکولي دي او څوک چې د ډول شاعرانو شعرونه لولي او يا يې اوري، نو الله جل جلاله دا خلک هم ورک لاري او تېروتي بللي دي، نو بد شعر که له موسيقي سره وي او که بې موسيقي اورېدل يې روانه دي. "والشعراء يتبعهم الغاؤون" يعنې "او شاعران چې دي د دوی متابعت بې لارې خلک کوي." (الشعراء 224)

څومره چې د نارينه و پر وړاندې يا په راډيو ټلويزيون، ډېش، سي ډي گانو کې د ښځو په سندرو پورې اړوند ده، نو په دې کې هېڅ شک نشته، چې د دوی سندري د پرديو نارينه و له خوا اورېدل کېږي او ليدل کېږي، نو په حرمت کې يې هېڅ شک نه شته دی.

خو که چېرې د کومې خوشحالي په مناسبت لکه ودونو، سنت گريو، اخرونو... کې ښځې يواځې ښځو ته سندري وايي، نو بيا په کې کومه شرعي ستونزه نشته ده، خو چې د سندري الفاظ گمراه کوونکي نه وي او نه ثبت شي او نه ريكارډ، ځکه چې بيا دا احتمال شته چې دا سندري د پرديو نارينه و لاس ته ولوېږي.

علامه پالوي ليکي: "... خو دا ښکاره خبره ده چې ښځې په خپلو کورونو نڅېدلې هم شي او سندري هم ويلی شي او دا په اسلام کې حرامه نه ده "

(قرآن اور فنون لطيفه 204 مخ)

خو دا نن سبا چې په راډيوگانو، ټلويزيونونو، موزيک سنټرونو کې د نجونو کومې سندري ليدل کېږي او اورېدل کېږي، هېڅوک يې روانه شي بللی دا ناروا سندري دي او پر ضد او دمخنيوي لپاره يې پاڅون په کار دی.

اوس تر هروخت ډېر ديوې اسلامي موسيقي تشه احساسېږي او مسلمانو هنروالو او هنريالو ته په كار ده چې داتشه ډكه كړي. اوس تقريبا ټول خلك په نړۍ كې له خپرېدونكې مروجې برېنډې موسيقي څخه ماړه شوي دي او ډېر لېواله دي چې يوه خوږه او له انساني فطرت سره برابره موسيقي واوري. داسې موسيقي چې برېنډه نه وي، حماسه او ننگ او غيرت پكې پالل شوی وي، چټيات او بېباكي پكې نه وي، دالله ج ستاينه او درسول الله مقام پكې ياد شوی وي. داتشه ډكول دهرمسلمان او په ځانگړي ډول دهرهنروال او هنريال دنده ده. دوی بايد ددې كار لپاره ځانگړي پروگرامونه او ځانگړي ستوډيوگانې جوړې كړي او بسې خوندورې اسلامي او افغاني سندرې ټولنې ته وړاندې كړي. چې بيا به څوك دا برېنډه او بې حيا موسيقي نه اوري او نه په پرې وخت ضايع كوي.

دالاندینیمضمون په ۱۳۸۱ هجري لمريز كال دهيلى مجلې په پرله پسې ۳۶ مه گڼه كې خپور شوی

دی

نخا او اتني د اسلام له نظره

عمر تېرېږي، د وخت كاروان هېڅ لاروي ته انتظار نه كوي، كه څوك وغواړي او كه ونه غواړي وخت تېرېږي، كه څوك خفه وي او كه خوشحال د عمر د مرغلين تار مزي يې لنډېږي. عمر كم دی، ژوند لنډ دی، دا جهان كاروان سراى دی، هېڅوك په كې تل نه پاتې كېږي. څوك نن او څوك سبا، د ژوند د كاروان يون ډېر گړندى دی، منزل ته رسېدل حتمي دی. ژوند ډېر لنډ او تنگ دی. د لمريز نظام په دې اوږده او ساره كې د عمر له پلوه انسان ته ډېره كمه ونډه ور كړل شوې ده. د انسان عمر ډېر كم دی. دسيارو او ځينو نورو موجوداتو په پرتله چې زرگونه څه چې آن ميلیونونه كاله عمر لري د انسان شپېته او يا كاله عمر ډېر كم دی لږ څه چې آن د پرتلې او حساب وړ نه دی.

نو انسان ته چې الله جل جلاله اشرف المخلوقات ويلى او د ټولو مخلوقاتو بادار او سردار يې پيدا كړى دی، د ژوند دا څو شېبې تېرول څنگه په كار دي؟ په خوښۍ، په خندا، ورين تندي او كه په غم، خفگان، اندېښنو، چورتونو او وسوسو. او ايا دا لنډكى ژوند دومره ظرفيت او گنجابش لري، چې هم په كې خوښۍ او خنداگانې وكړو او هم په كې ويراو ژړاگانې. هم په كې مزي او چرچې وكړو او هم په كې تشويش او اندېښنې، هم په كې ناز او نخري وكړو، هم په كې سوداگانې او وسوسې، هم په فطرت كې له پنځول شويو ښكلاگانو او خوندونو څخه لذت واخلو او هم د طبيعت له منظرو او كرشمو سره په دښمنۍ ماړه شو؟ هم له انسان او انسانيت سره مينه وكړو او هم له خپل همنوعه (هم ډوله) سره دښمني او

کرکه؟ نه نه هېڅکله هم نه. دا ژوند خود خندا، خوښی، خوند او لذت لپاره هم ډېر کم دی. خفگان، غم، کرکه او دښمني خولا پرېږده. هغه شاعر څه بڼه او څومره پاخه ویلي دي:

((دا ژوند خوزمور کم د محبت لپاره هم دی

حېران یم چې نفرت ته وزگار پري خلک څنگه؟))

ژوند تېرېږي، ستا خوښه چې په خندا او خوښی یې تېروي او که په غم او ژړا، دا وخت تېرېږي، په هر حال تېرېږي.

((ای شمع! تیرے عمر طبیعی هین ایک رات

هنس کر گزار یسا رو کر گزار دے.))

یا:

((مړه به شې شمعی یوه شپه به ستا رڼا وي

خندا که په ژړا وي دا ژوند به دې تېرېږي.))

نو کله چې ژوند لږدی، عمر مو کم دی، کاروان مو حتمي منزل، (مرگ) ته رسېدونکی دی، نو ولې د خپل ژوند د قیمتي وخت تېرولو لپاره د خپگان، ژړا، غم او اندېښنو پرځای خوښي، خنداگانې، مستي، لذت، تفریح خوند او مزې ونه ټاکو.

د هند نامتو عالم او د اردو ژبې ستر لیکوال او روڼ اندی مفکر علامه مولانا ابوالکلام ازاده لیکي، که چېرې د خوښ او سپېدلو هنر زده کړې، نو باور وکړه چې د ژوند تر ټولو لوی کار دې زده کړې. "دی لیکي چې: "د یو فلسفي، یو زاهد، یو سادو له گونځ (تریو) تندي څخه مور هغه څه نه شو یادولی چې د فطرت انځورگري په خپل باریک قلم او موشگافانه انداز د لمر په گرد او پر قېدونکي تندي، د سپوږمۍ په خندېدونکي مخ، د ستورو په سترگه، د ونو په نڅا، د الوتونکیو په نغمو، د روانو او بو په سندریز غږ، د گلانو په رنگینه ادا کې رانښيي او د خپل فن او هنر کرشمې په کې ځلوي." (1)

رښتیا خبره داده، چې ژوند د خوښی او تازه گی، خندا او خوشحالی، سرور او پراخی، خوند او لذت نوم دی او که څوک ژوند د ژوند په مفهوم او د ژوند له غوښتنې سره سم تېرول غواړي، نو په کار ده چې همدا ډول یې تېر کړي.

اسلام هم د فطرت دین دی، اسلام هم له بشر څخه غواړي چې ژوند د ژوند په مانا او د ژوند له غوښتنې سره سم د ژوند په څېر تېر کړي. اسلام ټولو انسانانو ته په کلکه خبر ورکړ، چې اسلام وچ کلک، متکور او جامد دین نه، بلکې تازه، خوځنده، خوښوونکی، خوند بخښونکی، آراموونکی او هوسا کوونکی دین دی. اسلام بشر ته روح پالونکی، زړه لمانځونکی، د خندا او خوشحالی پېغام ورکوونکی دین دی. اسلام هېڅکله هم د چا خوښی او خنداگانې نه تروروي او نه چا ته غمونه او اندېښنې ډالی کوي. نه پرې جامد، بې

مانا، وچ او نه چلېدونکې پېغام تحمیلوي. اسلام د خوښۍ، سوکالیۍ په ټولنه کې په ورین تندي د اوسېدلو درس ورکوي، نور خولا پرېږده آن چې الله جل جلاله خپل پېغام، خپل دین او خپل کلام هم بنده گانو ته د یو نعمت په ډول وړاندې کوي، د یوې خوږې ډالۍ، یوې قدرمنې تحفې په توگه یې ورپېژني او ورته وایي چې په ډېرې خوښۍ سره یې ومنه: (یا ایها الناس قد جاء تکم...) یعنی: "ای انسانانو تاسو ته ستاسو د رب لخوا د نصیحت او لارښوونې یوه ډالۍ درلېږل شوې ده او د زړونو (د نننیو ناروغیو) لپاره شفا ده، او لارښوونه او د ټولو مومنانو لپاره رحمت ده." (2)

بیا مومنانو ته فرمایي، چې د الله جل جلاله د دې نعمت او ډالۍ قدر وکړئ او پرې خوښي ښکاره کړئ. "وبذالك فليفرحوا... یعنی: ((او په دې سره خوښ شئ)) (3).

یاني نور ژوند خو مو په خوښۍ تېر کړئ آن زما عبادت او زما کلام هم د یو نعمت په توگه ومنئ او له خوښۍ څخه ډک چلند ورسره وکړئ.

ستر معاصر عالم عطاء الله پالوي لیکي: "الله جل جلاله غم، خپگان، ویر او اندېښنې له انساني ټولنې څخه لرې غواړي. ټول ژوند، د ژوند هر پدیده (ښکارندویه) ورته د خوښۍ زېږوونکې معرفي کوي او نه غواړي چې ټول عمر خفه شي، نو همدا لامل دی چې مرگ یې هم ورته یو نعمت او یوه گټوره ډالۍ وروپېژندله او په سورت رحمن کې فرمایي، چې مرگ هم یو الهي نعمت او پېرزوینه ده: "کل من علیها فان" یعنی: "ټول هغه څه چې پردې ځمکه دي فاني کېدونکي دي... نو په کوم نعمت د خپل رب د نعمتونو تاسو دروغ وایئ." (4)

مسلمانانو ته امر کوي چې په دنیا کې موځانته داخرت لپاره توبښه برابره کړئ او په هغه څه (نعمتونو او شتمنیو) چې الله جل جلاله درکړي د الله رضا ولټوئ خو په دنیا کې هم خپله برخه مه هېروئ: ((وبتغ في ما آتاک الله الدار الاخرة ولا تنس نصيبک من الدنيا))

یعنې: او په هغه څه کې چې الله ج درکړي داخرت کور ولټوه او په دنیا کې هم خپله برخه مه هېروه))

په همدې ډول یې په دې کایناتو کې انسانانو ته د غور، فکر او تدبیر امر کړی دی، ترڅو دا کاینات په خپلو سترگو وگوري، چې څومره خوښ او موسک پیدا شوي دي. ښکاره خبره ده، چې اسلام وچ مذهب نه، بلکې تازه دین دی او خلکو ته د خوښۍ او خوشحالیۍ درس ورکوي او له تریو تندي، گونځ مخ او غم او غوسې څخه یې ژغوري، نو دا کله ممکنه ده چې انسانانو ته ووايي چې په دې موسکه، خوښه او سوکاله نړۍ کې داسې خفه، غمجن او غوسه و اوسئ، چې گواکې همدا اوس مو خپل پلار په قبر ننویستی دی او ترې راغلي یئ." (5)

رسول الله (ص) فرمایي، چې په ورین تندي له یو مسلمان سره مخ کېدل صدقه ده. اسلام د

خونښی او موسکا پېغام لري اسلام وايي، چې هر مسلمان بايد د خپل ژوند لپاره د موسکا پانگه ولري، دا يې د ژوند فلسفه او لارښود گرځولی دی. اسلام وايي، چې تاسې هم خوښ او خوشحاله واوسئ او ټولنه هم په تاسې حق لري، چې خوښه، موسېدونکې او خوشحاله يې وساتئ. دا يوه طبعي اړتيا، يوه اخلاقي ذمه واري او ژمنه ده، دا وگړنيز حق نه بلکې، د ټولني حق دی. دلته زموږ خبره يواځې زموږ خبره نه ده، بلکې په نورو هم اغيز کوي. دلته زموږ هر چلند يواځې تر موږ محدود نه پاتې کېږي، بلکې نورو ته هم سرایت کوي. که موږ هر څومره ځان خوښ کړو، خو چې شاوخوا مو سپېره مخونه، خفه زړونه او دردېدلي احساسات وي، نو زموږ خوښي راڅخه الوځي.

اسلام ورين تندي، خوشحاله او خوښ انسان خوښوي او زموږ پر ټولني د حاکم نظر پر خلاف، چې تريو تندي، خفگان، د غم اظهار، سپېره، خېرن مخ، پيوندې جامې، خشن او زير چلند، دنيا او دنيا له شتمني سره پرېکون (مقاطعه) د تقدس، روحانيت او علم لپاره لازم او اړين او د مسلماني او پيري ښه نښه بولي. دا ډول ژوندون غندي او براءت ترې اعلانوي. اسلام وايي، چې ټول انسانان او په ځانگړي ډول مذهبي پاتکي چې صورت او سيرت (ښه او کره) يې د اسلام څرگندوی او ترجمان بلل کېږي. بايد د پرنشېط، خوښ، خوشحاله، موسک او مست وي دا چې ځيني د اسلام له روح څخه ناخبره علما نن سبا کوم اکتونه کوي، تريو تندي، قهرجن چلند، تل خپه او غمجنه خبره خلکو ته وړاندې کوي. دا د اسلام له احکامو او اداو څخه ښکاره سرغړاوی دی.

ښه نو کله چې اسلام امر کوي، چې زړونه مو ژوندي، روحونه مو تازه او بدنونه مو خوښ او خوشحاله وساتئ، نو موسيقي او نڅا هم چې د زړه د خوښ او ژوندي ساتلو او د روح د تازه گۍ او د بدن د نشاطت ستره ذريعه او لامل دی او انسان ورته په فطري او غير اختياري ډول ميلان لري. په اسلام کې څه ځای لري؟ اسلام موسيقي او نڅا ته په کومه سترگه گوري؟

رښتيا خبره داده، چې د موسيقي او نڅا په هکله فقهاء او ديني علماء د نظر اختلاف او بېل بېل اند لري. ځيني يې مطلق روا، ځيني يې ناروا بولي او ځيني ورته حدود ټاکي، د اسلامي نړۍ ستر مفکر علامه غزالي، امام سعيد ابن حزم، موسيقي او نڅا روا څه چې آن مستحب بولي. د ډاکټر علامه يوسف قرضاوي په څېر سلگونه او سمهالي علما هم د غزالي او ابن حزم په پله روان دي او عطاء الله پالوي هم په دې اړه ډېره خبره کړې ده، چې زموږ د ليکنې ډېره برخه هم د جيد عالم او محقق عطاء الله پالوي له کتاب "قرآن اور فنون لطيفه" څخه راخيستل شوې ده.

نڅا څه شی ده؟

نڅا کوم کسبي کيفيت نه، بلکې د انسان اندروني (دنيو) احساساتو څرگندوی او يوه

فطري جذبه ده. نشاد د پري زياتې خوبسۍ او خوشحالي پر وخت يوه اضطراري كړنه ده، نشا يو وجداني كيفيت او روحاني سرشاري ده. يوه نشه او يوه غير اختياري او له واك وټې خپه ده، لكه څرنگه چې د غم او غوسې پر وخت د انسان د مخ رنگ بدلېږي او سپين يا تور انسان سور او پري، يو رنگ ځي او بل راځي له سترگو څخه سپرغۍ الوځي، غري يو ډول اضطراري حركتونه پيل كړي، په زړه، اندامونو او اعصابو كنترول نه وي، بالكل همدا ډول څرنگه چې د خوبسۍ او خوشحالي تر او هم له جذبو سره دي، نو په داسې حالت كې هم د انسان كيفيت هم داسې وي، په غريو كې يو ډول غير اختياري حركت پيدا شي او انسان لاس او پښې او بدن خوځوي.

كوچنيان چې كله په كومه خبره د پري خوبس شي، نو هغوی هم په بې ترتيبه ډول لاس او پښې خوځوي، چې دې ته له خوبسۍ څخه نشا وايي. تر ټولو سپېڅلي او تر ټولو ډېر درانه خلك هم كله كله د پري خوبسۍ په وخت په حركت راشي كه څه هم دا حركات د لږ وخت لپاره او بې ترتيبه وي، خو څرنگه چې فطري وي، نو په هر كس كې ليدل كېږي، كه هغه لوی وي او كه كوچنی، بنځه وي كه سړی، ځوان وي كه زوړ، مسلمان وي او كه كافر. مهذب او متمدن وي او كه د افريقي د ځنگله، خو كه دې بې ترتيبه حركاتو ته ترتيب وركړل شي او د اصولو په چوكاټ كې بند كړل شي، نو دې فن ته بيا نشا ويل كېږي. (6)

نشا په حقيقت كې د جذبو څرگندول او يو وجداني كيفيت (څرنگوالي) دی، چې په الفاظو تر بنسكارولو لومړی په حركاتو كې څرگندېږي. تاسو به ليدلي وي، چې كله انسان يا حيوان ته غوسه ورشي، يا خوبسي او خوشحالي ور په برخه شي، نو په خوله او تر الفاظو لومړی او يا له خولې څخه د غري تر وتلو لومړی د هغه غري حركت كوي، يا كوچنيان او گونگيان چې د غم او غوسې او يا خوبسۍ او خندا لپاره الفاظ نه لري، نو په غوسه كې لاس او پښې خوځوي او په خندا او خوبسۍ كې د نشا په څېر غير اختياري حركات اجرا كوي.

يا به مو صوفيان صاحبان ليدلي وي، چې كله يې په زړه كې داسې جذبه راپيدا شي، چې په الفاظو يې څرگندولی ونه شي، نو د هغوی په بدن كې يو ډول حركت راپيدا شي، پاڅېږي او په غير اختياري ډول په نشا شي، چې د خانقا په اصطلاح دې جذبي ته حال ويل كېږي.

عطاء الله پالوي د نشا په هكله ليكي: د لطيفه فنونو په ډله كې نشاد انسان د تخليقي جذبي هغه محصول دی، چې په غير شعوري ډول راپنځېږي. له همدې كبله په الجل جلاله پالنه او مذهبي رنگ كې داسې موجود دی او له پري مودې راهيسې دوام لري. رښتيا خبره داده، چې نشاد فطرت پنځونه (ايجاد) ده. شمس كنول ښه وي لي دي، چې سيند په جذبه راشي، نو اوبه و خوځېږي، كله چې انسان د سيند د اوبو خوځېدل له خپل ليد سره يوځای كړي، نو يو بل ډول كيفيت پري راشي او په بېواكه توگه د نشا خواږه حركات ترتيب او منظم كړي، نو دې

ته نڅا ويل كېږي. بيا هم نڅا يوه فطري عمليه ده، دا جذبه په هر ژوندي موجود كې شته ده.

حيوانات هم له دې جذبي څخه بې برخې نه دي، د مېږيانو نڅا، د مارانو نڅا، په ځانگړي ډول بيم ته د كپچه مار نڅا، د فيل خوځېدل، د كوترې او پاڅتكي غومبور او سندرې د نڅا جذبه ده. د انساني نڅا بنسټ او انگېزه جنسي يا د سكس مسايل نه دي. دا د بې ساري خوښۍ او خوشحالي غير اختياري بنكارول دي. انسان د مينې او عقيدت د جذبي تراغېز لاندې رقص كوي، چې پيل يې له عبادت څخه شوي دي، نو له همدې ځايه ده، چې له شك پرته ويلى شو، چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږ كې شوې ده، نو كله چې د نڅا بنسټ د الله جل جلاله د رضا لټول او د عقيدت او پېرزوينې وړاندې كول دي، نو بيا ولې حرامه شوه؟" (7)

د هند د لويې وچې يو ستر بنگالي شاعر، ليكوال او موسيقي پوه رابندر نات تاگور وايي: "كله چې الفاظ كار نه وركوي، نو موسيقي پيل شي" يعنې هغه جذبي چې الفاظ يې بيانولي او څرگندولي نه شي، نو موسيقي او نڅا يې په زړه رابنكونكي انداز بيانوي.

په مشاعرو كې چې كله شاعران بڼه خوندي او له مانا ډك شعر ولولي، نو اورېدونكي ټول په جوش او جذبه راوړي پر څو كيو خېزونه پيل كړي. كله كېني، كله پاڅي، چكچكې پيل كړي او له شاعر څخه د شعر د تکرارولو غوښتنه كوي: "بيا ووايه، بيا ووايه."

نڅا او موسيقي د كوم ځانگړي قوم او ولس كولتور او پنځونه، نه ده او نه يې څوك كوم ځانگړي ملت او قوم ته منسوبولى شي، بلكې دا د هر انسان په فطرت كې نغښتې جذبه ده، دا د انسان د فطرت غوښتنه او د طبيعت پنځونه ده. عطاء الله پالوي ليكي: "د نڅا او موسيقي پنځوونكى هر قوم او هره ځمكه ده. سندرې او نڅا انساني فطرت دي او د ټولو انسانانو گډ خوى او گډه غوښتنه ده. هر كله چې په كوم قوم كې څوك د كومې پېښې او يا انگېزې له مخې خوشحاله شوى دى او اوږې يې خوځولي دي او هر كله چې په كوم قوم كې كومې بڼې تراغېز لاندې لاسونه او پښې خوځولي او سريې هاغه خوا او دې خوا اړولى دي، نو له هماغه ورځې په دې قوم او په دې ځمكه كې نڅا او موسيقي زېږېدلې ده، نو كوم ځانگړي قوم ته يې منسوبول غلطه خبره ده.

په انساني ټولنه كې د نڅا قدامت (لرغونتوب) او عمر هم هماغومره دى، څومره چې په خپله د بشر او بشري ټولني عمر دى، ځكه لكه وړاندې مو چې وويل دا حس د بشر په خلقت او فطرت كې نغښتې او له هماغې لومړنۍ ورځې ورسره ملگرى دى. البته دومره منظم، برابر او په ترتيب نه و، خو څرنگه چې بشر د ژوندانه په هره برخه كې پرمختگ كړى دى، ډېر خويونه، خصلتونه او چارې يې پرمخ تللې دي، مدني شوى دى، نو د نڅا په برخه كې يې هم پرمختگ كړى دى، هغه خوزره كلن پخواني بې ترتيبه او بې تنظيمه حركات يې منسجم او منظم شوي دي. هغوى ته يې اصول، ضوابط او لارې ټاكلې دي.

د نڅا او اتني شرعي حيثيت

لكه وړاندې مو چې وويل اسلام د فطرت دين دى او د بشر ټولو فطري او طبيعي غوښتنو ته درناوى لري. ټولې هغه سالمې او معقولې هيلې، چې الله جل جلاله د انسان په خلقت (پيداىښت) كې نغښتي دي پالي، روزي د ترسره كولو لپاره يې ورته لارې چارې ښودلې دي. اسلام د فطرت لمانځونكى او يواځينى دين دى، چې له فطرت سره غاړه غړې روان دى، نو بيا هم كله چې اسلام د فطرت دين دى او نڅا او اتني د فطرت غوښتنه ده، نو بيا به ولې په اسلام كې حرامه وي؟

عطاء الله پالوي ليكي: "تاسې په خپله فكر او سوچ وكړئ، چې كله ژوند د خوښۍ او خوشحالي نوم دى، كله چې اسلامي ارشادات او د ژوند كولو لپاره اسلامي لارښود د خنډلو، نشيپټراو تازه او سپدلو، له ژوند څخه د خوند اخيستلو امر او ښوونه كوي، كله يې چې د ژوند فلسفه داسې ټاكلې ده، چې له خفگان او غم څخه لپري ژوند او موسك او سپدل يواځې يوه طبعي اړتيا نه، بلكې اخلاقي او ټولنيزه اړتيا ده او زموږ ژوند يواځې تر موږ محدود نه، بلكې نور هم په كې حق لري، نو څنگه ممكن دى چې اسلام او د هغه هر اړخيز قانون دې نڅا او موسيقي، چې د خوښ او مسك او سپدلو تر ټولو ستره وسيله ده، حرامه اعلان كړي؟

نوموړى وايي، چې نڅا په اصل كې ناوړه كار نه دى او نه خو موسيقي كوم بد كار دى، خو ددې فن نوم له دې كبله بد شو، چې زموږ ذهن ته يې ښه تصور نه دى وړاندې شوى او نه راته چا ښه انځور كړى دى، بلكې تل ددې فن د بدناملو كوښښ شوى دى. د ښځو ښځينه وقار، ابرو او حيا په ځمكه غورځول شوې، په ډېرې بې حيايي او بې شرمۍ سټېج ته رابښكل شوې، لوڅې ونځول شوې پايله يې دا شوه، چې مذهبي علماوو او ديندارو خلكو له نڅا سره كركه څرگنده كړه، په داسې حال كې چې دا د فن گناه نه ده، بلكې د ټولني گناه ده. كه زموږ ټولنه اصلاح شي او نڅا د فن په توگه وکاروي، بې حيايي او بې شرمې پرېږدي، نو د نڅا په اړه به د خلكو ذهن او تصور هم بدل شي، پخوا چې كله نڅا ته د يو فن په سترگه كتل كېدل، د فطري جذبې څرگندويه بلل كېده، نو قدر او عزت يې هم و، ځكه خويي د خلفاوو او اسلامي اميرانو په دربارونو كې ځاى و.

نوموړى په ډېر ټينگار سره وايي، چې له شك پرته ويلى شو چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږه كې شوې ده. كله چې د نڅا بنسټ الهي رضا ده، نو ولې حرامه شوه؟ د قرآن، حمد او نعت د اورېدلو په وخت كې چې انسانان په جوش راځي او ځان خوځوي، دا څه شى دى. په خانقاگانو كې هغه كيفيت او حرکات چې صوفيان ورته (حال) وايي څه شى دى؟

کیمیای سعادت د امام غزالي لیکنه ده، چې ډېر مستند او قوي کتاب دی او د فقهاوو ترمنځ ځانگړی شهرت او درنښت لري، ددې کتاب په دویمه برخه کې اتم فصل خاص د راگ او حال ادا بو ته ځانگړی شوی دی او نڅا او د هغې ادا ب ټول په کې په تفصیل سره بیان شوي دي.

حضرت عابشه رضی الله عنها فرمایي، چې حبشيان راغلل او په نبوي مسجد کې یې ننداره وړاندې کوله او لوبې یې کولې او رسول الله (ص) په خپله دا ټوله ننداره ماته رانښودله او ننداره وړاندې کوونکیو ته یې وفرمایل، چې په لوبه کې مو بوخت اوسئ. حضرت عابشه رضی الله عنها د حدیث پیل کې وایي، چې رسول الله (ص) په خپله ماته وفرمایل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هوزه یې لیدل غواړم. (8)

حضرت امام غزالي رضی الله عنه فرمایي، چې دا لوبې او ننداره نڅا او خوښي وه او که کله کله څوک نڅا کوي او یا یې گوري، نو پروا نه لري.

امام غزالي همداراز لیکي، چې له دې حدیث څخه ښکاري، چې حتی دا ډول لوبې په مسجد کې هم روا دي بل دا چې رسول الله (ص) هغوی ته امر وکړ، چې په خپله لوبه بوخت اوسئ، نو که دا ننداره حرامه وای، نو هغه (ص) به ولې ورته امر کاوه؟ همدا ډول رسول الله (ص) په خپله له حضرت عابشه رضی الله عنها څخه د غوښتنې په ډول وپوښتل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ هغې رضی الله عنها ورته وویل، چې هوزه یې لیدل غواړم او بیا رسول الله (ص) هغه ننداره وروښودله دا داسې نه وه، چې حضرت عابشه رضی الله عنها هغه ننداره په خپله لیدله او دې مبارک (ص) پرې ددې لپاره سکوت کړی وي، چې هغه (عابشه) رضی الله عنها خفه نه شي. بل دا چې رسول الله (ص) په خپله هم دا ننداره ولیدله.

ښه فکر وکړئ، رسول الله (ص) په نبوي مسجد کې د امام غزالي په وینا نڅا او اتن ته اجازه ورکوي، آن ننداره وړاندې کوونکیو ته امر کوي، چې بوخت اوسئ. بیا دا ننداره په خپله هم گوري او خپلې مبارکې مېرمنې ته یې هم ورنښيي، نو اوس ولې حرامه شوه؟

امام غزالي د صوفیانو (حال) ته هم رقص وایي او څو ځایه یې نڅا جا پزه بللې ده، د بېلگې په توگه وایي: "نڅا روا ده همدا لامل دی، چې حبشيان په نبوي مسجد کې نڅېرې او رسول الله (ص) او بي بي عابشه رضی الله عنها دواړه یې ویني او حضرت رسول اکرم ص حضرت علي رض ته فرمایي، چې ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم او حضرت علي رضی الله عنه ددې خبرې په خوښۍ کې خوڅېرې او څو ځله یې د عربانو له رواج سره سمه خپله پښه په ځمکه ځمکه ووهله. رسول الله (ص) حضرت امام حسن رض ته وفرمایل، چې ته په صورت او سیرت (خوی او بڼه) کې زما په څېر یې. هغه مبارک هم ددې خبرې په اورېدو سره له خوښۍ څخه خپلې پښې پر ځمکې وهلې، حضرت زید رض د حارث زوی ته یې وفرمایل، چې ته زما خادم وروړ یې هغه هم له

خونښۍ څخه په خېزونو شو، نو هغه څوک چې نڅا حرامه بولي، تېروتي دی. (۹)

علامه نیاز فتح پوري د هند د لکهنو د لويې مدرسې د مجلې (نگار) د 1955 کال د جنوري او فبروري په گڼه کې ليکي: "د نورو لرغونو قومونو په څېر په عربانو کې نڅا دود وه، چې ځينې علما په دې اند دي، چې عربانو به چې د الله جل جلاله د کوربيت الله شريف طواف کاوه، نو هغه به هم يو ډول رقص و [چې د ثواب او عبادت په نيت او د مذهب تر اغېز لاندې به يې ترسره کاوه] زمخشري او بېضاوي ددې ايت شريف (و ما کان صلاتهم عند البيت الامکاء و تصدیه...) يعنې "او نه وو لمونځ د دوی په بيت الله کې مگر شپېلی و هل او لاسونه پر قول". په تفسير کې ليکي، چې بنځو او نارينه و به د يو بل په گوتو کې گوتې ورکړې، ظرفونه به يې د ډول او طبلو په ځای وهل او برېنډ رقص به يې کاوه. عربانو به د اسلام پر مقدس دين له مشرف کېدلو وروسته هم رقص او نڅا کوله او سندري او نغمې به يې ورسره زمزمه کولې، خود جاهليت د پير او د اسلام د پېر په نڅا کې يې توپير دا و، چې د اسلام د پېر نڅا يې د پرمختگ او تمدن له غوښتنې سره سمه پرمختللي او ډېره منظمه وه. د (قرآن اور فنون لطيفه) ليکوال ليکي، چې مسلمانانو نڅا يواځې د تفریح او لوبې وسيله نه گڼله، بلکې دا يې د يو هنر او فن په څېر پالسه او په دې اړه يې ډېر کتابونه ليکلي دي او د نڅا ډولونه يې په کې تشریح کړي دي.

د خراسان، فارس، مصر، مغرب، اندلس ټولو نڅا يوله بل سره توپير درلود، آن د يو حکومت د نڅا ډول به د بل حکومت د نڅا له ډول او بڼې سره توپير درلود، د اندلس، مماليکو، فارس او المغرب د حکومتونو د نڅا ډول او بڼې د اموي او عباسي حکومتونو د دور له نڅا سره توپير درلود. همدا راز د نارينه و او بنځو نڅا هم يوله بل سره توپير درلود، د عباسيانو په وخت کې نڅا ته ډوله درلودل.

د اسلام په تاريخ کې د ډېرو نڅېدونکيو هنرو والو نومونه ثبت دي، د عباسيانو د عروج په وخت کې د نڅا په فن کې تر ټولو ستر استادان کېش او عبدالسلام وو. د الاغاني ليکوال امام ابوالفرج اصفهاني ليکي، چې دا دواړه د ډېر لوړ کمال خاوندان نڅېدونکي وو، خود لوېديځې موسيقۍ په نڅا کې بيا اسحق موصلي له دوی دواړو هم وړاندې و. امام ابوالفرج اصفهاني د اسحق موصلي د نڅا يادونه کوي. ليکي، چې اسحق موصلي عباسي خليفه واثق بالله پر وړاندې داسې خوندوره، احساس او جذبې پاروونکې نڅا وکړه، چې هغه ورته ودرېد او ويې ويل: "له اسحق څخه په دې فن کې هېڅوک هم وړاندې نه دی" په مصر او اندلس کې هم د اسلامي تمدن په پېر کې د نڅا هنر ډېر پرمختللی و. ډېر خلک په کې لوړو پوړيو ته رسېدلي وو. ددې دور ډېر پېژندل شوي او ډېر مشهور نڅېدونکي، چې د پاچايانو پر وړاندې به هم نڅېدل. حيدر د احد زوی او د ابراهيم لمسی او د هغه ورور ابراهيم وو. دوی به

هر وخت د مصر د پاچا شاه اشرف په مخکې نڅېدل، چې ابن حجر يې هم يادونه کړې ده. د دې دور بل مشهور نڅېدونکی جعفر دی. عباسيانو د نڅا د پالنې، تنظيم او پرمختگ لپاره ځانگړي وسايل جوړ کړي وو.

د اسلامي تمدن په دور کې نڅا يواځې په عامو نارينه و او بنځينه و پورې محدوده نه وه، بلکې د فقهاوو، محدثينو، قاضيانو، واليانو او ډاکټرانو په څېر ډېر خاص، خاص خلک هم نڅېدل.

عطاء الله پالوي ليکي، چې بنه سوچ وکړئ که چېرې نڅا حرامه وي، نو بيا قاضيان، د حديثو پوهان، د فقهي علماء ولې نڅېرې؟ دا هم د حېرانتيا وړ ننداره ده، چې د الله جل جلاله ټول مخلوق په فطري ډول نڅېرې. اسمان او ټوله کره يې نڅېرې، ځمکه او له هغې سره ملگري ټول شيان يې نڅېرې، لمر او سپوږمۍ څلېر ويشت ساعته په دوامداره توگه په نڅا دي، خو موږ ته ويل کېږي، چې نڅا مه کوئ، ځکه چې حرامه ده!

خواجه حسن نظامي په خپله ورځپاڼه "سفر" 199_198 مخونو کې يو عکس چاپ کړی دی، چې درومي مولينا د سلسلې د مريدانو حلقه (کړۍ) بنسټي، چې په دې عکس کې لس دولس علما او پيران په ډېر جوش او جذبه سره نڅېرې او د عکس لاندې يې دا جملې ليکلي دي: "د مولينا د کورنۍ د ذکر حلقه چې دا خلک په کې د نڅا په بڼه ذکر کوي او ځينې يې د ذکر په وخت کې په وجد راغلي دي." نوموړي په 207 مخ کې د هغو ځانگړيو مشايخو نومونه هم ياد کړي دي، چې نڅا يې خوښه وه او خپله هم نڅېدل.

همدا ډول د هندوانو په مذهب کې هم نڅا د عبادت يوه برخه ده، چې تراوسه په مندرونو کې د عبادت په وخت کې ترسره کېږي. څرنگه چې د نڅا شوق د فطرت امانت او د هر انسان په خلقت کې نغښتی، نو د نڅا او موسيقي د مذهبي تقدس لرغونتيا هم همدومره پخوانۍ. آن تر تاريخ وړاندې زمانو پورې رسېږي. له روايتونو سره سم برهام ديوتا (خدای گوتي) تر هر څه لومړی د نڅا او موسيقي منظم تصور وړاندې کړ.

له پورتنۍ څېړنې او داسې نورو گڼو رواياتو څخه داسې پايله اخلو، چې موسيقي او نڅا د اروا د خوښ او تاند ساتلو ستره وسيله ده او خوښ تاند، مسک او مست ژوند د الله جل جلاله غوښتنه ده.

همداراز نڅا يوه فطري جذبه او د هر چا په تحت الشعور کې نغښتې طبعي غريزه ده او د اسلام مبارک دين د فطرت علمبراره دين دی. اسلام هېڅکله هم د نڅا مخالف نه دی، خو هو داسې نڅا نه چې ځوانې، بنکلي، مستې نجلۍ ته زنگونه وټري او جامن ورواغوندي او د خلکو د هوس او ويدو جنسي جذبو د راويښولو لپاره ميدان ته وړاندې شي. داسې نڅا هم نه، چې خلک يې د حرفې په ډول وکاروي او هلکان او نجوني د پيسو لپاره استخدام کړي،

بلکې په شريعت کې داسې نڅا روا ده، چې د کومې خوښۍ او خوشحالی له کبله د انسان احساس وټومبل شي جذبې ويښې او زړه په حرکت راشي، په ځانگړي ډول د ننگ، غېرت، سوېې، برياً په دښمن د غلبې په وختونو او داسې نورو حالاتو کې چې د پښتنو ملي اتني يې ډېره غوره بېلگه بللی شو.

سرچينې

1_ غبار خاطر	مولانا ابوالکلام آزاد
2_ يونس	57 ايت
3_ يونس	58 ايت
4_ الرحمن	26_28 ايتونه
5_ لومړۍ يادښت	
6_ قرآن اور فنون لطيفه عطاء الله پالوي	
7_ شپږم يادښت	
8_ بخاري	امام ابي عبدالله اسماعيل محمد بخاري
9_ کيمياى سعادت	امام غزالي
10_ الانفال	35 ايت.

Download from: aghalibrary.com